CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)

ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1996

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol ⟶ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ▽ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole ⟶ signifie "A SUIVRE", le symbole ▽ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

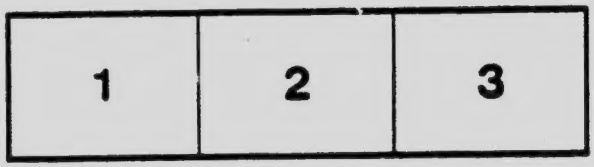

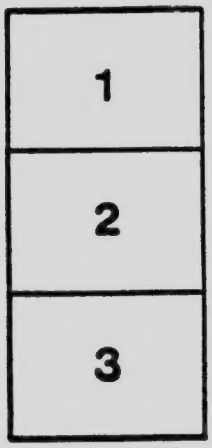

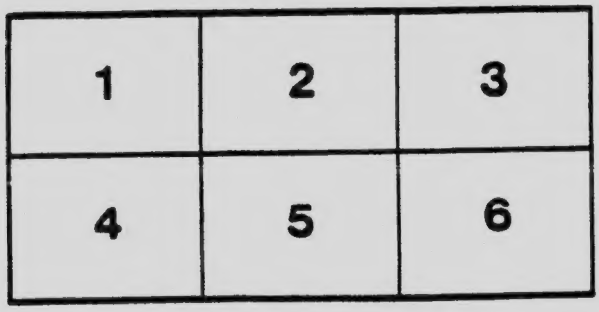

(QUO VADIS?)

o o o

Куди ідеш, Господи?

EX LIBRIS
NICHOLAS ZALOZETSKY
WINNIPEG, CANADA

Ціна 50 цент.

(QUO VADIS?)

•••

КУДИ ІДЕШ, ГОСПОДИ?

оповіданє з часів

ПЕРЕСЛІДУВАНЯ ХРИСТИЯН ЗА ПАНОВАНЯ НЕРОНА

після

ГЕНРИКА СІНКЕВИЧА

УЛОЖИВ Н. ЛЕСИК.

З ІЛЮСТРАЦИЯМИ М. АРТВИНЬСКОЇ.

Winnipeg Man. Canada 1913.

Накладом рускої книгарні. — — Друком краєвого закладу кат. видавництв Едв. Унсінга в Перемишли.

PG7158
S4
Q7818

ВСТУПНЕ СЛОВО.

В часї, в котрім зачинає ся то оповіданє, т. є. в кількадесять лїт по розпятю Ісуса Христа, римска держава була у верху могучости, а на престолї засїдав цїсар — імени Нерон.

Нерон мав сїмнайцять лїт, коли віддано в єго руки власть римского цїсаря над тою величезною державою. А власть цїсаря римского була неограничена; був він паном не лиш землї і богатств, але й паном житя та смерти своїх підданих. Римляни з давен давна були привикли до того, що володарі їх карали смертию навіть найлекші про-

вини; що навіть тих, що нічого не провинились, але з якої небудь причини їм заваджали, казали явно або в тайний спосіб мордувати. Але, коли Нерон, в недовзї по своїм вступленю на престол, казав стратити матїр зі сьвіта за те, що хотїла мішати ся єму до заряду — відтак жінку і свого учителя, здрігнули ся навіть найгірші на се і осудили, що Нерон в жорстокости перейшов все, що людский розум може видумати. По тих злочинах все, що поповнив видавалось єму не так злим і не так жорстоким. І дрожали зі страху не лиш піддані взагалї, але і найблизші приятелї.

Умів він грати на арфі, сьпівати і писати вірші. Гордий був з того і безнастанно пописував ся перед всїми, а низька єго душа бажала підхлїбств і похвал без кінця. Досить було за мало уважно слухати, коли грав, сьпівав або свої вірші читав, щоби заслужити на кару смерти.

Риму Нерон не любив, бо говорив що ту людність не пізнає ся на єго музицї, і радо виїзджав з цїлим двором до инших країв своєї держави, де му більше уміли підхлїбяти.

В управі виручали го урядники, котрі не певні власного житя, залагоджували всї справи не після права і справедливости, але так, аби не заслужити на гнїв строгого Цезара. Своє житє прикладали цїлком до єго житя. З ним виправляли безустанно пири і забави; з ним і для него допускали ся нераз дуже жорстоких і найнесправедливійших учинків.

Крім вельмож, війска, котрого держава римска мала дуже богато, а котре слїпо слухало Цезара і вождів, крім цїлої чети, хотяй біднїйших, але вільних людий, були в державі і маси т. з. невільників, то є людий забраних у війнах або куплених в інших краях, котрі були власно-

стию своїх панів і їм мусїли служити. Такого невільника уважали пани не за чоловіка, але за річ, з котрою можна зробити, що їм подобає ся, навіть безкарно позбавити житя. Невільники ті були також поганами, отже були дуже нещасливі, бо в тих своїх бідах не мали тої потїхи, що по тім житю нещасливім чекає їх вічна нагорода і радість.

На тім то поганьскім ґрунтї, в тім містї збитків, жорстокостий і недолї зачав тихо і скрито сьв. Петро голосити Боже слово. Він як рибак, мав найлекший доступ до покривджених і пригноблених, до робітників і невільників. А коли говорив їм, що правдивий Бог, то не той з каменя або з дерева зроблений, котрому доти віддавали честь, але всемогучий Дух, але Отець, що любить людий, як свої дїти; що конець того марного житя на земли, то не конець істнованя чоловіка, але по нім має наступити інше житє в вічній щасливости і хвалї — то горнули ся до него всї убогі і пригноблені та зачали цїлим серцем любити того Бога — Бога ласки і любови і того старця, що їм голосив слова правди.

Наука христова ширилась що раз більше; своєю сьвятостию і чистотою приманювала що раз ширші круги і приєднувала людскі серця не лиш бідних і терпячих, але й всї, на котрих днї тлїла хоть одна благороднїйша іскорка.

За Нерона вже були християни не лиш між невільниками, але і в війску і межи вельможами, а навіть на самім дворі Цезара. Лиш він о них не знав.

Погани ненавиділи християн за їх богобоязливе житє, за їх любов до Бога і ближнього, а не могучи зрозуміти правд сьвятої Віри, посуджували їх о визнаванє темного забобону і переслїдували.

Християни мусїли скривати ся, на молитви збирали ся за містом на старих кладовищах і огородах, куди приходив сьв. Петро; там їх научав, хрестив і уділяв їм інших сьв. Тайн. Ті всї новонавернені душі представляли як би одну родину, получену любовию Бога, ближнього і чесноти, а ненавистию до гріха і скритостию перед поганами.

I.

ЛІҐІЯ ПОКИДАЄ АВЛІЇВ.

Межи вельможами був на той час в Римі християньский дім Авлїїв. Було їх двоє, старші вже люди, мали лиш синка — одинака і вихованицю, сироту, дочку хороброго короля чужого народу Ліґіїв, котру взяли в опіку ще дитиною, виховували в засадах сьв. Віри скромно і побожно а немаючи рідної дочки, полюбили ю, як свою дитину.

Ліґія бо так єї називано, була то дївчина надзвичайна. Добра, як ангел, своїм опікунам цїлим серцем відплачувала любов і стараня, котрими ю окружали, в їх малім синку бачила брата, а в них правдивих родичів. Для засумованих і убогих учинна і милосерна, уміла кождому утерти слезу недолї, потїшити і запомочи. Була Божим благословенєм, ясним лучем в житю тих, що ю окружали. А що крім і гарне то було сотворіпє, отже нїчо дивного, що і старі Авлїї і всї домівники цїлим серцем до неї були привязані. Але тота власне урода Ліґії стала ся причиною великого занепокоєня і нещасть.

Пізнав єї молодий Римлянин, іменем Вінїций, і так собі сподобав, що доконче забажав єї взяти за жінку. Ліґія

була християнкою, Вінїций поганином; отже хотяй їй був милий той жовнїр, стати єго жінкою не могла і не хотїла.

Але поганьскі Римляни не розуміли того, щоби хтобудь їх воли міг опирати ся: не хотїв зрозуміти того і Вінїций, і шукав тїлько якого способу, котримби опір Лїгії міг поконати.

Вінїциєви вказав такий спосіб єго свояк Петронїй.

Лїгія була заставницею, то значить дана Римлянам через інший нарід на певність, що той нарід не буде нападати. Як закладниця, повинна бути під опікою самого Цезара а хоть доти не була, тепер цїсар мав право відобрати єю Авлїйом і віддати Вінїцийови. Треба було лиш попросити Нерона, щоби хотїв вдати ся в ту справу; а що Петронїй був єго приятелем, отже легко міг то зробити.

Якось кілька днів по тім, перед домом Авлїїв появив ся на чолї кільканайцятьох жовнїрів цїсарский сотник.

Часи були непевні і страшні. Післанцї того роду були віщунами смерти. То-ж з хвилею, коли сотник застукав до дверий Авлїїв, запанувало перераженє в цїлім домі. Зараз родина окружила старого вожда, бо нїхто не сумнївав ся, що небезпека передовсїм над ним зависла. Жінка його Помпонїя, вхопила єго, якби затримати хотїла, а посинїлі єї уста скоро порушали ся, тихо вимовляючи слова молитви; Лїгія, з блїдим як полотно лицем, цїлувала єго руку, а малий синок чіпив ся одежі. З коритарів і лежачих на поверсї покоїв, призначених для слуг, почали висипуватись рої невільників і невільниць.

Сам лише старий вожд, привиклий від довгих лїт дивити ся просто в очи смерти лишив ся спокійний, а лиш лице єго стало ся як би викуте з каменя.

— Пусти мене, Помпоніо — сказав по хвили — єсли мені прийшов конець, будемо мати час попращати ся.

Відсунув єї з легка і вийшов.

Авлюс перейшов до сінний, де чекав на него сотник. Був то старий жовнїр, давний єго підданий і товариш минулих воєн.

— Витай, вожде — промовив. Приношу тобі розказ і поздоровленє Цезара, а ото є знак, що приходжу в єго імени.

— Я вдячний Цезарови за привіт, а розказ виконаю — відказав Авлюс. — Витай і говори, з яким порученєм приходиш.

— Авлю! — зачав сотник — Цезар довідав ся, що в твоїм домі перебуває дочка короля Лїґїв, котру той монарх, ще за житя попередного Цезара, віддав в руки Римлян, на запевненє, що границї держави нїколи не будуть нарушені Лїґіями. Нерон є тобі вдячний, вожде, за се, що єї дававєсь гостинність у себе, але, не хотячи довше обтяжувати твого дому, зарівно уважаючи, що дївиця, як закладниця, повинна бути під опікою самого Цезара, розказує тобі видати єю в мої руки.

Авлюс був занадто жовнїром, аби супроти розказу позволити собі на жаль, на марні слова або скарги. Все таки зморщка єго наглого гнїву і болю появилась на єго чолї. Через якийсь час поглянув на знак Цезара, мимо єго волї почув ся безсильним а, піднїсши очи на старого сотника, сказав спокійно:

— Зачекай, заки видадуть тобі закладничку.

І по тих словах перейшов на другий конець дому, де цїла родина чекала єго в занепокоєню і тревозї.

— Нікому не грозить смерть анї вигнанє — сказав — а однак посол Цезара є вістуном нещастя. О тебе ходить, Лїґіо.

— О Лїґію? — закликала з подиву Помпонія.

— Так! — відказав Авлюс. А звернувшись до дївчини, став говорити:

— Лїґіо, ховалась ся в нашім домі, як наша рідна дитина, і обоє з Помпонією любимо тебе як дочку. Але знаєш о тім, що ти не є нашою дочкою. Ти є закладницею, даною твоїм народом Римови, і опіка над тобою належить до Цезара. Отже Цезар забирає тя з нашого дому.

Вожд говорив спокійно, але якимсь дивним незвичайним голосом. Лїґія, слухала єго слів, моргаючи очима і якби не розуміючи о що ходить, лице Помпонії покрило ся блїдостию, а в дверах з коритара почали показувати ся знова переражені лиця невільниць.

— Воля Цезара мусить бути виповнена — сказав Авлюс.

— Авлю! — закликала Помпонія, обіймаючи раменами дївчину, якби хотїла єї боронити — лїпше би для неї було умерти.

Але Лїґія, тулячись до єї грудий, повтаряла: „мати! мати!“ не могучи серед стогнаня здобутись на інші слова.“

На лици Авлюса знова відбив ся гнїв і біль.

Наколи бим був сам на сьвітї — сказав понуро — не віддавбим єї живої. Але не маю права тебе губити і нашу дитину, котра може дожиє лїпших часів... Удам ся ще нинї до Цезара і буду го благати, аби відмінив приказ. Чи мене вислухає — не знаю. Тимчасом будь здорова,

Лїгіо — і знай о тім, що і я і Помпонія, благословилисьмо всегда день, в котрім ти увійшла до нашого дому. — То сказавши, положив єї руку на голові, але хоть старав ся заховати спокій, однак-же в хвили, коли Лїгія звернула до него очи, залиті слезами, а потім вхопивши єго руку, стала ю притискати до уст, в серцю єго задрожав глубокий вітцівский, жаль.

— Пращай! радосте наша і сьвітло наших очий! — сказав і скоро вийшов, аби не дати ся опанувати зворушеню, негідному Римлянина і вожда.

Тимчасом Помпонія запровадили Лїгію в глубини дому і почала ю потішати, успокоювати і додавати відваги.

— Дім Цезара є печерою ганьби, зла і злочину — говорила — але ми, Лїгіо, маємо обовязок боронити ся від зла і ганьби, хотьби прийшло переплатити ту охорону житєм і мукою.

Хто чистий виходить з приюту зіпсутя, тим більша єго заслуга. Житє є коротке, а поза гробом є воскресенє, де не володіє вже Нерон, але Милосердє, і місто болю є радість і місто сліз — весілє.

А потім зачала говорити о собі. І она вже богато перетерпіла в житю, але свій біль жертвує Богу — і чекає — і вірить. А тепер, коли подибує єї новий удар, коли розказ жорстокого забирає їй дорогу голову, она довіряє ще, віруючи, що є сила більша від Неронової — і Милосердє сильнїйше від єго злости.

І притиснула ще сильнїйше головку дївчини до грудий. Однак та усунулась по хвили до єї колїн, а скривши очи в фалдах єї суки, довший час лишилась в мовчанцї. Але коли нарештї піднесла ся, на лици єї видно було трохи спокою.

— Жаль ми тебе, мати, і вітця і брата. Але знаю, що упертість не придалаби ся ні нащо, а згубила би вас всіх. Натомість прирікаю тобі, що твої слова не забуду ніколи в домі Цезара.

Ще раз закинула єї рамена на шию, а потім, коли обі вийшли, почала пращати ся з всіми: зі старцем, котрий був єї учителем, зі своєю давною нянькою і зі всіми невільниками.

Один з них високий Лігієць, котрого дома звали Урзусом, а котрий давно вже з материю Лігії і з нею прибув до Риму, припав тепер до єї ніг, а відтак схилив ся до колін Помпонії говорячи:

— О пані! позвільте мені іти з моєю панею, абим єї служив і чував над нею в домі Цезара.

— Не нашим, але Лігії ти є слугою — відповіла Помпонія — але чи тя пустять до дверий Цезара і в який спосіб потрафиш чувати над нею?

— Не знаю, пані; знаю лиш що в моїх руках крушить ся желізо як дерево...

Авлюс, що надійшов під ту хвилю, довідавши ся, о що ходить, не лише не спротивив ся охоті Урзуса, але сказав, що навіть не мають права єго затримувати і що можуть додати Лігії кілька єще невільниць до послуги.

Для Лігії була в тім якась утіха, що буде мати при собі знакомі єства, і що Помпонія вибрала єї тілько ісповідників нової науки, могла отже бути певна довіря тої служби. Також написала кілька слів Помпонія до одної з мешканиць палати Цезара, іменем Акте, поручаючи Лігію єї опіці. Акте не була християнкою, але вже читала листи апостола Павла і взагалі говорено о ній, що була доброю душею палати.

Надійшла година розлуки. Очи Помпонії і Лігії зайшли слезами; Авлюс ще раз положив долоню на єї голову, а по хвили жовнїрі, припроваджені криком малого хлопчика, що грозив кулаками в обороні сестри, увели Лігію в дім Цезара.

А старий вожд вибрав ся рівночасно до Цезара і до ріжних могучих осіб, аби випросити поворот Лігії. Всьо однак було даремне. Воля Нерона була незломна. Їй спротивити ся значило наразити житє.

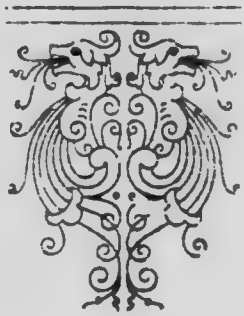

II.

УТЕЧА ЛІГІЇ З ДОМУ ЦЕЗАРА.

Тимчасом Лігія вже була в палаті під опікою Акте і Урзуса. Казали їй того дня бути на пирі. Страх і невпевність переймали ю цілу. Бояла ся Цезаря, бояла ся людий, бояла ся пирів (бенькетів), о котрих тидоті чула від Авлюса, від Помпонії і їх приятелів.

Знала, що в тій палаті грозить їй згуба, але постановила собі боронити ся від тої заглади. А що певна була, що Авлії тепер за єї діла відповідати не будуть, думала, чи не лише буде ставити опір і не йти на бенкет. З одної сторони страх і неспокій відзивались голосно в єї души, з другої проджувалась в неї охота показати відвагу, витревалість, зараженє на смерть і брала ю цікавість, як то ю укарають, який рід кари для неї обдумають?

І так вагала ся ще єї півдитиняча душа на дві сторони. Але Акте, довідавшись о тім, поглянула на ню з таким здивованєм, якби дівчина говорила в горячці. Показати опір воли Цезаря? Наразити ся від першої хвилї на єго гнів? Не треба бути хиба дитиною, котра не знає, що говорить.

— Так — говорила дальше — і я читала листи св. Павла, і я знаю, що над землею є Бог, і є Син Бо-

жий, котрий воскрес. Але на земли є Цезар... Памятай о тім, Лїґіо! Не дражни Цезара. О Лїґіо! Лїґіо! Коли прийде рішуча хвиля, коли мусиш вибирати між ганьбою а смертию поступиш так, як тобі твоя віра наказує, а тепер не шукай ще добровільно заглади. А зрештою знаєш Петронїя і Вірґиня, побачих їх на бенкетї і будеш мати нагоду просити, аби своїм впливом виєднали позволенє повернути тобі до дому.

Лїґія, котра не знала, що то власне в наслїдок намови Петронїя Цезар забрав єї Авлїом, хопила ся тої думки, як послїдного ратунку.

— Маєш слушність, Акте — сказала по хвили задуми — піду з тобою.

* *
*

Бенкет кінчив ся.

Лїґія, дивлячись на все, що ю окружало, думала, або-ж то не той страшний та поганий сон?

Люди то, чи зьвірята — ті вже безпритомні постати, а що запивають і крачать доокола?... Вінїций, котрого вид наповнив єю радостию, як одинаке єство знане в тій товпі і одиноке, на котрого поміч могла числити, тепер, тепер, по пяному, признав ся їй, що не Авлїям, але єму Цезар віддасть єю по бенкетї, а завтра вечером пришле по ню невільників, котрі заберуть ю до єго дому.

Лїґію огорнула розпука. Не знала на разї способу ратунку для себе, а одна думка заволодїла нею цїлою. — Утїкати, утїкати, утїкати відси як найдальше, від тих бенкетїв, від людий, від Вінїция, котрий запившись видавав ся єї лячним.

Зі страху і відрази не стало їй сил, аби порушати ся, коли нагло величезна стать Урзуса стала над нею. Взяв ю як дитину на руки і ніким не постережений з тої пяної товпи виніс зі салї. За ними вийшла і Акте.

По хвили, ідучи коритарами, скрутили на ґалерию, що виходила на палатні огороди, в котрих вершки дерев рожевіли від ранної зорі.

В тій части палати було пусто, а відголоси музики і вереск бесїди доходили що раз меньше. Лїгії здавало ся, що ю з пекла вирвано і винесено на ясний Божий сьвіт. Було однак щось поза тою поганою салею. Було Небо, і зоря і сьвітло і тиша. Нагло пірвав дївчину плач, а тулячись до рамени великана, почала ридаючи повтаряти:

— До дому, Урзе!... до дому, до Авлїв!..

— Підемо — відказав Урзус.

Тимчасом найшли ся в мешканю Акте. Лїгія через довгий час не могла успокоїти ся і притиснувши виски руками повтаряла лиш як дитина:

— До дому, до Авлїв! до дому!

Урзус був готовий. При брамах стоять вправдї жовнїри, але він і так перейде. Вийдуть разом з товпою і пійдуть прямо до дому. В кінци, що єму там! Як королївна каже, так мусить бути. На се він ту є, щоби ю ратувати.

— Так, Урзе, вийдемо.

Але Акте мусїла мати розум за обоїх.

— Вийдуть! так. Нїхто їх не затримає. Але з дому Цезаря не вільно утїкати. Хто то робить, ображає єго. Вийдуть, але вечером сотник занесе вирок смерти Авлюсови і Помпонії — а Лїґу забере назад до палати і тодї вже не буде для неї ратунку. Сли Авлії приймуть ю під свій дах, смерть чекає їх на певно.

Лігії опали руки. Не було ради.

Мусїла вибирати між стратою Авлїв а власною. Ідучи на бенкет мала надію, що Вінїций і Петроній випросять ю у Цезара і віддадуть Авлїйом, тепер знала, що они власне намовили Цезара, аби ю забрав до дому. Не було ради. Хиба чудо могло ю збавити з тої пропасти. Чудо і могучість Бога.

— Акте — сказала з розпукою — чи ти чула, що Вінїций говорив, що єму дарував мене Цезар і що нинї вечером пришле по мене невільників і забере мене до свого дому?

— Чула — сказала Акте — і думаю, що нема для тебе іншої ради.

— Нїколи! — закликала Лігія з вибухом. — Не лишусь анї ту, анї у Вінїция. Нїколи!

І Лігія зсунула ся на колїна, аби благати Бога о поміч і ратунок. Урзус також по хвили приклякнув і обоє почали молити ся.

Акте по раз перший бачила таку молитву і не могла очий відірвати від Лігії. На єї блїдім лици в очах і руках знесених до Неба пізнати було якесь надземске унесенє і довіре. І Акте, котрій здавало ся перед хвилею, що нема для Лігії ратунку, тепер почала вірити, що може стати ся щось надзвичайного, що прийде якийсь ратунок, так могучий, що і сам Цезар оперти ся єму не зможе. Чула вже о многих чудах межи християнами — і думала тепер, що очевидно все те правда, коли Лїдія так молить ся.

Одначе Лігія піднесла ся нарештї з лицем розясненим надією. Урзус піднїс ся також і дивив ся на свою паню, чекаючи на єї слова.

А очи єї зайшли мракою, і по хвили дві великі слези почали котити ся з вільна по єї лици.

— Най Бог благословить Авлїям — сказала. — Не вільно менї стягати погуби на них, отже не побачу їх вже нїколи.

По тім звернула ся до Урзуса і стала му говорити, що він один лишаєсь їй на сьвітї і він може ю уратувати. Треба утїкати, але не з дому Цезара анї Вінїция, але з дороги. Вінїций пришле по ню невільників і тотї єю заберуть, але Урзус скличе собі на поміч християн і відібє ю. Урзови нїхто не встоїть — а потім він єї скриє і запровадить далеко — далеко хотьби до тих країн, звідки они ту прийшли, де лише самі лїси і бори — а о Римі і Цезарі там нїхто навіть не чув.

Відвага вступила в ню на ново, якби тота надїя ратунку була вже певна.

Нечайно кинула ся на шию Акте і почала шептати;

— Ти нас не зрадиш Акте, неправда?

— На тїнь моєї матери не зраджу вас — відповіла Акте. — Проси лиш твого Бога, щоби Урзус зміг тебе вибавити.

Але о тім Урз не сумнівав ся анї на хвилю. Ото піде зараз, збере християн і буде вечером чекав на дорозї і відібє Лїгію, хотьби ю невільники не провадили, але жовнїри в зелїзнім оружю. Бо чи то зелїзо таке міцне? Як добре стукнути в зелїзо, то і голова під ним не витримає.

Але Лїгія піднесла руки до гори:

— Урзусе, „не забивай“ — сказала — Господь Бог не позваляє.

І Урзус засоромив ся, що забув о тій заповіди Божій. Він би прецїнь не хотїв забивати, але мусить ю відібрати.

Буде стеречи ся. Але якби не хотячи трафило ся, то так буде покутувати, так „Невинне Ягня“ перепрашати що ягня мусить му простити. Він би прецінь не хотів „Ягня“ ображати, лиш, що руки має такі тяжкі.

Легка журба відбила ся на єго лици, котре хотячи укрити, уклонив ся і вийшов робити приготованя до вечірної виправи.

Лїґія і Акте перебули день в занепокоєню і горячковім ожиданю. Їх бесїда переривала ся що хвиля і що хвиля надслухували, чи не зближаєсь хто.

Стало вже цїлком темно, коли нагло порушила ся від сїний занавіса і високий, чорнявий чоловік зявив ся, як дух.

Лїґія пізнала в нїм відразу Вінїциюсового невільника, котрий приходив ще до Авлїїв.

Той уклонив ся низько і сказав:

— Приношу поздоровленє Лїґії від Вінїция, котрий чекає на ню в своїм домі.

Уста дївчини цїлком поблїдли.

— Іду — сказала. І закинула на пращанє руки на шию Акте.

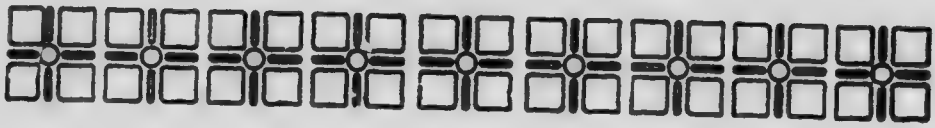

III.

ХІЛЬОН ВІДНАХОДИТЬ ЛІҐІЮ.

Тимчасом Вініций чекав на Ліґію в прибранім у зелень домі і нетерпеливо виглядав, чи вже не надходить. Але минула година одна і друга, але анї Ліґії, анї також невільників не було. Скорими кроками ходив по сали і повтаряв:

— Вже повинні бути! Вже повинні бути!

Нагло в присїнку дали ся чути кроки, — до кімнати впали гурмою невільники, а станувши близько під стїною, піднесли руки до гори і почали жалісно повтаряти.

— Аааа!... ааа!...

Вініций скочив до них.

— Де Ліґія?! закликав страшним голосом.

Між тим Ґульо, найстарший з невільників, котрий колись єго вибавив, висунув ся на перед з окровавленим лицем, кличучи з поспіху і жалісно:

— Ото кров, пане... боронилисьмо! Ото кров...

Але не міг скінчити, бо Вініций злапав величезний, срібний ліхтар і одним ударом розтраскав ним голову невільника.

— Різґи! — кричав нелюдским голосом.

— Пане! змилуй ся! йойкали невільники.

І в цілім домі, убранім в зелень і готовім до бенкету, розлягали ся по хвили зойки і свист різок, котрий тревав майже до рана.

Тої ночи Вініций не клав ся цілком.

Коли зойки смаганих невільників не могли успокоїти єго злости, зібрав громаду иньших слуг і на їх чолї, вже пізною ночию, вибрав ся на пошукуванє Лїґії. Але була то погоня без цїли, бо сам не мав надії єю віднайти.

До дому вернув доперва над раном, коли в місті починав ся рух, кинув ся на лаву і зачав безладно роздумувати, яким способом віднайде і забере Лїґію. Виречи ся єї на завсїгди, стратити ю, не зобачити єї більше, видалось єму неможливим і на саму згадку о тім огорнула єго розпука.

Самовільна натура молодого жовнїра перший раз в житю трафила на опір, на иньшу незломну волю і прямо не могла поняти, аби хтось сьмів ставати против єго забаганок. В голові перелїтали єму ріжні способи одні від других більше поривисті. Нарештї блиснула єму гадка, що нїхто иньший не відбив Лїґію, тілько Авлюс, що в найгіршім разї Авлюс мусить знати, де она укриває ся.

І зірвав ся аби бічи до Авлїїв Сли му єї не віддадуть, сли не пострашать ся погроз, піде до Цезаря, обжалує старого полководця о непослух і узискає на него вирок смерти — але перед тим видобуде з них визнанє, де є Лїґія. Ту мстива і завзята душа почала тїшити ся на згадку, о розпуцї Помпонії, коли старому Авлюсови сотник принесе вирок смерти. Однак був певний, що отримає єго.

Але нагло до голови прийшла єму страшна гадка.

— А може то сам Цезар відбив Лїґію?

Вінїциєви і потемнїло в очах і каплї поту покрили єго чоло. В такім разї Лїґія була страчена на завсїгди. Можна ю було вирвати з кождих инших рук — але не з таких.

І місто до Авлїїв, зірвав ся і побіг до палати Цезара.

Там вбіг просто до помешканя Акте і вхопивши ю за руку, а дивлячись просто в очи, став повтаряти уриваним голосом:

— Де є Лїґія?... де є Лїґія?...

— Я хотїла тебе о се запитати — відказала.

— А він хотяй прирік собі, що вислїдить ю спокійно, стиснув долонями голову і крикнув:

— Нема єї! Пірвали менї єю в дорозї...

По хвили опамятав ся тай став крізь затиснені зуби так казати;

— Акте... сли тобі миле житє, сли не хочеш стати ся причиною нещасть, котрі не потрафиш собі навіть виобразити, відповідж ми правду: чи не Цезар ю пірвав!

— Цезар не виходив вчера вечером.

— На память твоєї матери, скажи, чи нема єї в палатї?

— На память моєї матери, говорю тобі, нема єї в палатї.

Вінїций відітхнув.

— А отже — сказав, сїдаючи на лаві і затискаючи пястуки — пірвали ю Авлїї, і в такім разї горе їм.

— Авлюс був ту нинї рано довідати ся, що стало ся з Лїґою. Они також о нїчім не знали.

Вінїций замовк. По хвили Акте сказала:

— Можу тобі лиш сказати, що то стало ся, чого хотїла Лїґія.

— Ти-ж знала, що она хоче утечи! — вибухнув Вінїций.

— Я лиш знала, що не хотїла іти до твого дому.

Між тим занавіса, що ділила сїни від кімнати, відхилила ся і нагло Вінїций побачив перед собою стать Помпонії.

Очевидно і она довідала ся о зникненю Лїгії і приходила до Акте, щоби вивідати ся.

Але, спостерігши Вінїция звернула до него своє блїде, залите слезами лице і сказала:

— Най Бог прощає тобі кривду, яку учинив ти нам і Лїгії.

А він став з спущеним чолом, з почутєм нещастя та вини, не розуміючи який Бог мав і міг єму простити і чому Помпонїя говорила о прощеню, місто говорити о мести.

І вкінци вийшов з безрадною головою, повною тяжких думок, величезної журби і подиву.

Прямо з палати Цезара Вінїций удав ся до Петронїя. Той, чуючи ся до певного степеня того винним, що стало ся, розпочав вже також пошукуваня на свою руку.

То-ж, узрівши Вінїция, сказав до него:

— При всїх брамах міста я казав пильнувати моїм невільникам, давши їм докладний опис дївчини і того великана, що виніс ю з бенкету у Цезара. Бо нема сумніву, що то він ю відбив.

— Урзус прецїнь сам не покончав-би моїх двайцять невільників.

— Сам один... нї; але міг їх поконати при помочи хоч би також двайцятьох людий.

— А щож то можуть бути за люди? — сказав Вінїций. — Невільники не бороли би ся проти невільників. Они всї в Римі взаїмно собі помагають.

— Єї с[illegible]нанцї — відповів Петронїй.

— Які? якеж они божество почитають? — закликав Вінїций. — Повинен бим знати о тім лїпше від тебе.

— Є річию певною, що Помпонїя виховала Лїґію в почитаню для того Божества, котре сама визнає. Однак яке визнає — не знаю. Одна річ певна, що нїхто не видів єї в котрій небудь з наших поганьских сьвятинь. Обжаловано єю навіть, що є християнкою але то неможлива річ. О християнах говорять, що почитають ослячу голову, що ненавидять людий допускають ся найпоганїйших злочинів — а чеснота Помпонїї є звісна. Коли-би також людий ненавиділа, не обходилаби ся з невільниками так лагідно, як она обходить ся.

— Та віра каже прощати — казав Вінїций. — Здибав я у Акте Помпонїю, котра менї сказала: „Най Бог дарує тобі кривду, яку вирядив ти Лїґії і нам“.

— Отже видиш — сказав Петронїй. — І менї споминала Помпонїя о якімсь Бозї, котрий має один бути, всемогучий і милосерний; сли-ж той Бож є так добрий, то мусить мати більше приклонників, нїж Помпонїю, Лїґію і Урзуса — і ті то помогли єму ю пірвати,

* *
*

Вістка о зникненю Лїґії рознесла ся небавом межи всїми домівниками Петронїя, а через них і по цїлім Римі. Не було нїкому тайним, що Вінїций за відшуканє дївчини давби щедру нагороду, то-ж найшли ся і такі, котрі по ту нагороду забажали витягнути руку. Якось в пару днїв по описаних подїях один з невільників завідомив Петронїя, що знає чоловіка, котрий потрафить віднайти Лїґію.

— А!... сказав Петроній. — Що то за чоловік? Най-же прийде ту зараз.

І рівночасно післав по Вінїция.

Не довго чекали, бо за хвилю невільник впровадив малу відражаючу стать, в котрій було щось поганого а заразом відражаючого і сьмішного.

Присутний низько вклонив ся, а Петроній, відповідаючи рухом руки на єго поклін, запитав:

— Хто ти є?

— Я є Грек і називаю ся Хільон Хільонід, пане.

— Чи знаєш докладно, чого ти підіймаєш ся? — спитав нетерпеливо Вінїций.

— Коли домівники не говорять в двох великих домах о нічім іньшім, а за ними повторює вість половина Риму — не трудно знати — відповів Хільон. Вчера вечером відбито дївчину виховану в домі Авлїїв, імени Лїґію, котру, твої невільники, пане, перепроваджували з дому Цезара. А я підіймаю ся знайти ю в місті, або за містом.

Петронїєви подобала ся ясна відповідь і подумав, що той чоловік може відшукати Лїґію.

— Добре — сказав Вінїций — а які средства до того маєш?

Хільо усьміхнув ся хитро.

— Средства — ти маєш, пане: я маю лише розум.

Вінїций зморщив брови і сказав:

— Нужденний, єли мене для зиску зводиш, прикажу тебе убити під буками.

— Не єсьм жадний зиску пане, а особливо такого який обіцяєш.

Чи уживали тя вже до подібних услуг? — поспитав Петроній

— Завсїгди я старав ся, пане, все знати і служити новинамл тим, котрі їх бажають.

— І котрі за ню платять — додав Петроній.

Вінїций був рад, однак подумав, що чоловік той ради гроший зробить все; що так, як гончий пес, раз пущений на слїд, доти не перестане, доку не віднукає кривки.

— Добре — сказав. — Чи потребуєш вказівок?

— Потребую оружя — відказав Хільон. І наставивши одну долоню, почав робити другою рух, що наслїдує численє гроший.

Вінїций кинув єму повний мішочок золота. Грек вхопив го в воздусї і став говорити:

— Пане, знаю вже більше ніж сподїваєш ся. Не прийшов я ту з порожними руками. Знаю, що дївицю не пірвали Авлії, бо я говорив з їх невільниками: знаю, що нема єї в палатї Цезара, знаю, що улекшив єї утечу слуга з того самого краю, що она. Він не міг найти помочи у невільників, бо невільники котрі всї тримають ся разом, не помагали би єму проти твоїх. Могли му тілько помочи співвизнанцї.

— Слухай, Вінїцие — перервав Петроній — чи-ж я тобі саме то слово в слово не говорив?

— Лїгія і єї слуги — говорив дальше Хільон — почитають без сумнїву то саме Божество, що благородна Помпонія. Коли-бим міг знати, яке то Божество, і як зовуть ся єго визнавцї, пішов-бим до них, став бим ся найпобожнїйший межи визнавцями і придбавбим їх довірє. Чи ти, пане, не бачив жадних медалїв, жадних жертв на Пом-

понії, або на Лігії? Чи не бачив ти, щоби черкали між собою які знаки, лише їм звісні.

— Знаки? — Чекай! Так! Я бачив раз, як Лігія значила на піску рибу.

— Рибу? Аа!... Чи вчинила то лише раз, чи кілька разів?

— Лиш один раз.

— І ти є певний, що нарисувала рибу?

— Так є! відпер зацікавлений Вініций. — Чи знаєш, що то значить?

— Чи я знаю, пане! — закликав Хільон. І уклонивши ся на знак пращаня, скоро вийшов.

— Щож скажеш о тім чоловіці? — спитав Петроній Вініция.

Скажу, що він віднайде Лігію — закликав з радости Вініций — але скажу також, що коли-би була держава злочинців він би міг бути їх королем.

* * *

Хільон зник. День за днем минав, але ані єго, ані жадної вісти від него не було. Вініций вже непокоїв ся і припускав, що хитрий Грек, виманивши від него трохи золота, більше шукати не думав.

Власне, увійшов до Петронія, аби довідати ся, чи він не знає, що нового, коли невільник дав знати, що Хільон чекає в присїнку.

Сейчас казав єго Петроній впустити, а Вініций спитав з уданим спокоєм:

— Що приносиш?... Говори!

— За першим разом я приніс тобі, пане надію, а тепер приношу певність, що дівиця найде ся.

— То значить, що ти сї до тепер не відшукав?

— Так, пане, але я віднайшов, що означає знак, котрий тобі учинила, знаю, хто є ті люди, котрі єю відбили і знаю межи якого божества визнавцями.

Вінїций хотїв зірвати ся з крісла, але Петроній положив му на рамя руку, а, звернувши ся до Хільона закликав:

— Говори дальше!

— Чи ти є цїлком певний, пане, що дівиця начеркнула рибу на піску?

— Так вибухнув Вінїций.

— То отже є християнкою і християни ю відбили.

Настала хвиля мовчанки.

— Слухай, Хільоне — сказав в кінци Петроній, — Мій свояк призначив тобі за відшукане дївчини значну суму гроший, також не менше значну скількість буків, сли єго хочеш оманути.

— Дївиця є християнкою, пане — закликав Грек. Риба є знаком, по котрім они межи собою пізнають ся. Лїгія, рисуючи рибу на піску, хотїла переконати ся, чи благородний Вінїций не є часом християнином, бо коли ним був би, то пізнав-би, що значить риба.

— Вінїцие — спитав Петроній — чи не милиш ся і чи дійсно Лїгія начеркнула рибу?

— Алеж то можна здуріти! — закликав в унесеню молодий чоловік. — Коли-би менї начеркнула птицю, сказавбим, що птицю.

— А отже є християнкою! — повторив Хільон.

— То значить — сказав Петроній, — що Помпонія і Лігія затроюють воду в студнях, мордують діти, злоблені на улици і віддають ся розпусті! Дурнота! Ти, Вінїцию, знаєш прецінь досить на се Авлюса, Помпонію і Лігію, щоби сказати: потвар і глупота! Сли риба є символом християн, чому дійсно заперечити трудно, то очевидно християни не суть такі, за яких ми їх маємо.

— Дійсно, пане — сказав Хільон. — Перед трома літами, в дорозї прилучив ся до мене якийсь чоловік з жінкою і дітьми, призваний Глявкос. Говорили о нім, що є християнином, а помимо того був добрим і чесним чоловіком.

— Але скажи нам — закликав нагло Петроній. — яким способом ти довідав ся, що риба є знаком християн.

— Послухайте мене терпеливо — відказав Хільон. — Від хвилї, в котрій від вас я вийшов, на ногах менї поробили ся рани від безнастанного біганя. Я заходив до винярнї, аби розмовляти з людьми, до пекарів, різників, до продаючих оливу і до рибарів. Я перебіг всї улицї і заулки: я був в криївках невільників, пральнях, сушарнях і на кладовищах, а знаєте по що? Ото, аби рисувати всюди рибу, дивитись людям всюди в очи і слухати що на той знак скажуть. Довго я не міг, добачити, аж раз я спостеріг старого невільника при студни, котрий брав ведрами воду тай плакав. Зблизившись до него, я запитав, чого плаче? На се, коли усїлисьмо, відповів менї, що збирав ціле житє гріш до гроша, щоби викупити любого, сина з неволї але єго властитель, коли побачив гроші, забрав єму їх, а сина задержав дальше в неволи. „І так плачу — говорив старець — бо хоть постаряю: най діє ся воля Божа, не можу, бідний грішник, сліз повздержати.“ Тодї я замочивши

палець у ведрі, начеркну: єму рибу, а він сказав: „І моя надія в Христі.“ А я на се: Пізнавесь мене по знаку? Він сказав! „Так! і мир най буде з тобою.“ Тогди я почав єго тягнути за язик і уцтивець виговорив всьо. А я зачав знова нарікати, що я прийшов ту доперва перед кількома днями, що не знаю нікого з братів, не знаю, де збирають ся, аби разом молити ся. Тоді сказав мені, аби я прийшов ночию над ріку, а він мене запізнає з братями, а ті попровадять мене до домів молитви і до старшини християньскої громади.

* * *

Від тої розмови Хільон заходив від часу до часу здавати справу із своїх пошукувань, але ще нічо певного не мав.

Вініций в ожиданю і занепокоєню тратив терпеливість і здоровлє: Також став ся невирозумілим і жорстоким паном.

Невільники зближались до него зі страхом, а коли кари спадали на них без жадної причини, рівно немилосердно, так і несправедливо, зачали го ненавидіти.

Він бо, чуючи ту свою самітність, мстив ся на них тим більше. Гамував ся нераз з одним лише Хільоном з боязни, щоби не перестав шукати, але той то зміркувавши, став винаходжувати ріжні трудности і що раз більше виманювати від нього гроший.

По довгих днях ожиданя прийшов вкінци з так засумованим лицем, що Вініций на єго вид зблід а скочивши до него, ледво міг запитати:

— Нема єї межи християнами?

— Овшім, пане — відповів Хільон — але я найшов межи ними і Ґлявка.

— О чім говориш і що то за один?

— То той старець, пане, о котрім я згадував, що я здибав єго в дорозї. Якийсь скрито убиєць пхнув го ножем, гандлярі невільниками забрали єго жінку і дїти, а я боронив єго так, що в обороні стратив ті ото два пальцї у руцї.

Вінїций, котрий не міг поняти о що ходить, зрозумів лиш, що той Ґлявк творив якусь перешкоду у віднайденю Лїгії, отже згнобивши гнїв сказав:

— Єли ти єго боронив, то повинен тобі бути вдячний і помагати.

— Ах! пане, чи не знаєш як то люди уміють бути вдячні? В додатку той старець віком і гризотою має затемнений розум ізза того не лиш не є менї вдячний, але, як я довідав ся від одного з християн, обжаловує мене що я змовив ся з розбишаками і що то я є причиною єго нещастя.

— Я є певний, злочиньче, що так було, як він каже! — сказав Вінїций — але що мене то обходить! Говори, що ти видїв в домі молитви.

— Тебе не обходить, пане, але мене обходить власне тілько, що моя власна скіра, бо хтож менї заручить, що той старець не схоче жорстоко на менї пімстити ся? Волю виречи ся нагороди, яку менї ти обіцяв, нїж наражати жите.

Але Вінїций зближив ся до него з зловіщим лицем і став говорити придавленим голосом:

— А хто тобі казав, що з руки Ґлявка скорше чекає тя смерть, нїж з моєї? Хто тобі сказав, що зараз тя не закопаю в моїм городї?

— Хільон, що був боягузом, поглянув на Вінїция і в млї ока пізнав, що може згинути без ратунку.

— Буду єї шукати, і найду ю — закликав з поспіху. — Але доки жиє Ґлявк, якже мені єї шукати, коли кождої хвилї можу го стратити, а як надиблю, згину і разом зі мною пропадуть мої пошукування.

Вінїций пізнав, що, хоча дійсного страху, Хільо стремить і до виманеня знова від него гроший. Обіцяв, що му їх дасть під услівєм, що го більше непокоїти Ґлявком не буде, а натомість оповість, де був за той час, що бачив, що відкрив?

Але Хільон не богато нового міг му сказати. Був у ще двох домах молитви, але Лїгії нїгде не видів.

— Християни — говорив — уважають го за свого. Довідав ся також від них, що оден великий їх законодавець, іменем Павло, є в Римі увязнений і постановив пізнати ся з ним. Але найбільше утїшила го вість, що найвисший жрець цїлої секти, котрий був учеником Христа і котрому той повірив був заряд християн цїлого сьвіта, має також леда хвиля прийти до Риму. Всї християни схотять природно бачити і слухати єго наук. Послїдують якісь великі згромадженя, на котрих і він, Хільо, буде присутний, позаяк в товпі легко скрити ся, впровадить Вінїция. Тодї віднайдуть напевно Лїгію.

Ту Хільо почав оповідати ще з якимсь задивованєм, що не зауважав нїколи, щоби християни віддавали ся розпусті, затроювали студнї, ненавиділи людий, або кормили ся мясом дїтий. Нї, того не бачив. Наука їх о скілько єму відано, не заохочує до жадних злочинїв, противно, каже урази дарувати.

Вінїций слухав з радостию, бо мило му було чути, що наука, котру визнає Лїгія, не є злою і брудною.

Знова кілька днів уплило, без жадної нової вісти. Вінїций сидів задуманий в своїй комнатї, коли в тім хтось відхилив занавіси і сказав знаний голос:

— Пане, я видів Урза і з ним говорив.

— І знаєш, де скрили ся? — закликав Вінїций.

— Нї, Пане — відказав Хільо. — Коли бим був о то спитав ся, мігбим збудити підозрінє великана і або дістати удар кулаком, по котрім вже бим до тебе, пане прийти не міг, або для дївицї ще тої ночи пошукали би іншу криївку. Досить менї знати, що Лїгія є в Римі і що тої ночи напевно буде в Остранїюм.

— В Остранїюм? де то є? — перервав Вінїций.

— То є старе кладовище за номентаньскою брамою, де они збирають ся на молитву. Нинї, пане приїхав той Єпископ, о котрім тобі я говорив, і в ночи буде хрестити і научати на тім кладовищи. Сам Урзус говорив менї, що всї, що до одної душі, зберуть ся нинї в Остранїюм, бо кождий хоче видїти і чути того, котрий був першим учеником Христа і котрого они зовуть Післанником. Лїгія буде також там під опікою інших жінок та Урза.

Ту Хільон почав намовляти Вінїция, аби не поривав Лїгії з Остранїюм, але лиш ідучи за нею, довідав ся де мешкає, а потім з дому пірвати ю буде легко.

Але горяча натура Вінїция не хотїла чути о жадній проволоцї. Одначе що невільників не мож було брати з собою, з боязни, щоби їх не пізнано, а іти в двійку було дійсно небезпечно, післав Вінїций по славного, римского силача Кротона, щоби той товаришив їм в прогульцї.

IV.

ХРИСТИЯНИ В ОСТРАНІЮМ.

Незабавом надійшов Кротон. Хільон постарав ся о знаки, за котрими лише пускали до Остранїюм, а що вже робило ся мрачно на сьвітї, зачали збирати ся. Взяли плащі з кантурами, лїхтарки і досить короткі, закривленї ножі і вийшли, спішучи, аби дійти до віддаленої брами міста перед єї замкненє.

Незадовго найшли ся за містом. Тим часом цїлком вже стемніло, а що ще місяць не зійшов, отже досить трудно прийшлоби ся їм шукати дороги, коли би не се, що показували ю самі християни.

Якось на право, на лїво було видно темні постати, що осторожно прямували до пісковатих провалів. Декотрі з тих людий несли каганцї, заслонюючи їх плащами, інші знаючи лїпше дорогу, ішли в потемку. В міру, як порушали ся на перед, на около мигало щораз більше каганцїв і більше осіб ішло.

Декотрі з них сьпівали притихненими голосами піснї, котрі здавались Вінїцієви якби повні туги. Часом єго ухо хапало уривані слова піснї, як приміром: „Встань, хто

спить," або: „Воскресни з мертвих:" часом знова Імя Христа було повторюване устами мущин і жінок. Декотрі, близько переходячі, говорили: „мир з вами" — або: „слава Христу", а Вінїция огортав неспокій, бо єму здавало ся, що чує голос Лїгії.

Тепер увійшли у вузку долину, замкнену з боків як би двома насипами. Тимчасом місяць виглядав з за хмар — і на кінци долини побачили мур, покритий щедро сріблястими в сьвітлї місяця блаватнями. Було то Остранїюм.

При брамі відбирали значки. По хвили Вінїций і єго товариші найшли ся в досить широкім місци, окруженім зі всїх сторін муром. Ту в серединї були гробівцї, а серед них було видно вхід до підземелля. Але очевидним було, що більша часть осіб не могла би там змістити ся. Отже Вінїций легко додумав ся, що обряд буде відбувати ся під голим Небом, на подвірю, де незабавом зібрала ся дуже численна товпа. Як оком кинути, миготів каганець при каганци, а кількох з прибувших цїлком не мали сьвітла: З виїмком кількох голов, котрі відкрили ся, всї з боязни перед зрадниками, або також холоду, лишились закутані в каптурі і Вінїций погадав з трівоги, що коли так лишать ся до кінця, то в тій товпі, при мрачнім сьвітлї не можливо буде розпізнати Лїгію.

Але нагло запалено кілька смільних походнів, котрі уложено в малу купу. Стало ся яснїйше. Товпа зачала по хвили сьпівати, з початку тихо, відтак що раз голоснїйше, якийсь дивний гимн. Нїколи в житю не чув Вінїций подібної пісні. Та сама туга, котра вже ударяла го в сьпівах, котру сьпівали півголосом поодинокі люди підчас дороги на кладовище, відізвала ся й тепер, лиш далеко виразнїйше і сильнїйше, а в кінци стала ся так величезною і незмірною, якби разом з людьми почало тужити цїле то кладовище,

взгіря, долини та околиця. Могло при тім видаватись, що є в тім якийсь клич на поміч, якась покірна просьба о ратунок в заблуканій темряві. Піднесені в гору голови здавало ся, що бачать когось, ген, далеко в горі, а руки взивають єго, аби зійшов. Коли пісня стихла, надійшла як би хвиля ожиданя, так переймаюча, що Вініций і єго товариші мимоволї споглядали на звізди, якби в страсі, що стане ся щось надзвичайного, що хтось на правду зійде. Вініций бачив много ріжних сьвятинь і чув много пісень, ту-же узрів по раз перший людий, що взивали Бога піснею так сердечною і з такої правдивої туги за Ним, яку можуть мати діти за вітцем або матерію. Треба було бути слїпим, аби не добачити, що ті люди не лише почитали свого Бога, але Єго з цїлої душі любили. В Римі, хто ще віддавав честь богам, то для придбаня їх помочи, або зі страху, але нікому не приходило навіть до голови, щоби їх любити. Також хотяй молодець був занятий гадкою о Лїгії, а увагу звернув на глядане єї серед натовпу, однак не міг знати о тих дивних річах і незвичайних, котрі відбували ся коло него Між тим кинено кілька походень на ватру, котра облила кладовище червоним сьвітлом і притемнила блеск каганців, а в тій самій хвили вийшов з підземелля старець прибраний в плащ з каптуром, але з відкритою головою і вступив на камінь, що лежав близько костира.

На єго вид товпа заколихалась. Голоси побіч Вініция стали шептати: „Петро! Петро!“ Декотрі поуклякали, інші витягали до него руки. Настала так глубока тишина, що було чути кождий відпадаючий з походнї углик, віддалений туркіт коліс на дорозї і шелест вітру кількох дерев, що росли біля кладовища.

Хільон схилив ся до Вініция і сказав: — То той! перший ученик Христа, рибар!

Одначе старець підніс до гори долоню і знаком хреста поблагословив зібраних, котрі тепер упали на коліна. Товариші Вінїция і він сам, не хотячи зрадити ся, пішли за приміром інших.

І той рибар видав ся Вінїциєви якби простим, старим і незмірно достохвальним сьвідком, котрий з далека приходить, аби оповісти якусь правду, котру дотикав, в котру вірив, як вірить ся в дійсність, і полюбив як раз тому, що увірив. Також була в єго лици така переконуюча сила, яку посідає сама правда. І Вінїций, котрий не хотів піддати ся єї чарови, піддав ся однаковож якійсь горячій цікавости, що то вийде з уст Христового товариша — і яка є та наука, котру визнають Лїгія і Помпонія.

Між тим Петро почав говорити і говорити з початку, як отець, що упоминає дітий і їх учить, як мають жити. Наказував їм, аби вирікали ся надміру і розкоший, а любили убожество, чистоту обичаїв, правду: аби зносили терпеливо кривди і переслїдуваня, слухали настоятелїв і власти, вистерігали ся зради, обманьства і обмови, а відтак, щоби давали примір і одні другим між собою і навіть поганам. Дальше говорив до тих заслуханих людий, що мають бути добрі, тихі, справедливі, убогі, чисті і не тому, аби мати за житя спокій, але аби по смерти жити вічно в Христї, в такій веселости, в такій хвалї, розцвитї і радости, яких нїхто на земли нїколи не осягнув; що чесноту і правду треба любити для них самих, бо найвисшим, відвічним добром і відвічною чеснотою є Бог, хто отже єї любить, той любить Бога, і через те сам стає ся єго улюбленою дитиною.

Вінїций не розумів того добре, однак знав вже давнїйше, що після Християн той Бог є один і всемогучий; коли отже тепер учув ще, що Він є нескінченим добром

і нескінченою правдою, мимоволї подумав, що супроти такого Бога, їх поганьскі боги суть безконечно малі і нїчо не значать. Але найбільший подив огорнув молодого чоловіка, коли старець став научати, що Бог є також найвисшою любовию, отже хто любить людий, той сповняє найвисшу єго заповідь. Але не вистарчить любити людий зі свого народу, бо-ж Бого-чоловік проляв за всїх кров — і межи поганами найшов вже своїх вибранців, і не досить є любити тих, що нам добре робять, бо Христос простив і жидам, котрі Єго видали на смерть, і римским жовнїрам, котрі прибили Єго до хреста, отже належить тим, котрі нам робять кривду, не лише прощати, але любити їх і платити їм добрим за зло; і не досить любити добрих, але треба любити і злих, бо лиш любовію можна з них гнїв виполоти.

Вінїций, з подиву слухаючи, задавав собі питанє: Що то за Бог? що то за наука? і що то за нарід? Всьо, що чув, прямо не містило ся єму в голові. Чув, що наколиби приміром хотїв піти за тою наукою, мусїв би розстати ся зі своїми думками, обичаями природою, а наповнити ся якимсь цїлком іншим житєм і цїлковито новою душею.

Наука, котра му казала прощати неприятелям, платити їм добрим за зле і їх любити, видалась єму бітеною. В души відкидав ю, а рівночасно чув, що розходить ся з нею, як з левадою повною цьвітів, якийсь розкішний запах, котрим, коли хтось раз відітхнув, мусить забути о всїм іншім і лише тужити за тою левадою. І нечайно узрів ясно одну річ: що коли Лїгія є на кладовищу, єли визнає ту науку, слухає і чує, то нїколи не стане єго жінкою, доки він не стане християнином.

Незначно докинено кілька походнїв до огня, перестав шуміти вітер в галузях дерев. полумя взносило ся рівно до яскравих на випогодженім Небі звізд, а старець, згадавши

о смерти Христа, став лиш о Нім говорити. Всї задержали в грудях віддих — і тиша зробила ся ще більша, ніж перед тим, така, що майже можна було чути бите серць. Той чоловік бачив! і оповідав, як той, котрому кожда хвиля так вгрязла в память, що коли замкне очи, то ще бачить. Отже говорив, як вернули ми від Хреста і пересиділи з Іваном два днї і дві ночи в вечірнику, не спячи, не їдячи в погордї, в жалю, в трівозї, в сумнїв, тримаючи голови в руках і роздумуючи, що Він умер. Ой! ах! як було тяжко! Вже третий день встав і сьвітло побілило мури, а они оба з Іваном сидїли так під стїною безрадні і без надії. Але ледви зійшло сонце, впала Марія з Маґдалї без віддиху і з криком: „Взяли Господа!“ Але они учувши, зірвали ся і почали бічи на місце. Але Іван, молодий чоловік, перший прибіг, побачив пустий гріб і не сьміє увійти. Доперва, коли було їх троє при входї, він, котрий їм се говорив, увійшов, узрів на камени мотузє і повивачі, але тїла не найшов.

Отже страх упав на них, бо гадали, що Христа пірвали жидівскі сьвященики, і оба вернули домів ще в більшім подразненю. Відтак надійшли всї ученики і піднесли плач, то всї разом, аби їх почув лекше Заступник Господь, то по черзї. Учитель мав відкупити нарід, а ото був третий день, як умер, а Він не воскрес. Отже не розуміли, чому Отець опустив Сина і волїли-би радше не оглядати той день, і умерти, так діймаючий був той тягар.

Згадка на ті страшні хвилї ще тепер витиснула дві слези з очий старця, котрі було добре видно при огнянім блеску, спливаючі по сивій бородї. Стара, обнажена з волося голова, почала єму трясти ся а єго голос завмер в грудях.

Вінїций сказав в дусї: „Той чоловік говорить правду і над нею плаче!“ А слухачів о простих серцях також жаль

вхопив за горла. Вже нераз чули о Страстях Христа і звісно було їм, що радість слїдує по смутку, але що то оповідав Апостол, котрий видїв, отже під вражінєм заламували руки, ридаючи, або бючи ся в груди.

Але поволи успокоїли ся, бо охота дальше слухати перемогла. Старець примкнув очи, якби хотїв лїпше видїти віддалені дїла і говорив дальше:

„Коли так піднесли плач влетїла знова Мария з Магдалї, кличучи, що бачила Господа! Не могучи Єго, ізза великого блеску, розпізнати, думала, що огородник, а Він сказав: „Мариа!“ — тодї крикнула: „Господи!“ і упала єму до ніг. А Він казав єї іти к' ученикам, а відтак счез. Але они, ученики, не вірили їй, а коли з радости плакала, одні проганяли ю, інші гадали, що жаль помішав їй змисли, бо також говорила, що в гробі видїла Ангелів, але они опять прибігши, узріли пустий гроб. Відтак вечером прийшов Клеофас, що з іншими ходив до Емаус, і вернул що мога, говорячи: „Во істину воскрес Господь“. І стали збирати ся при замкнених дверох з боязни перед жидами. Між тим Він став межи ними, хоть двері не скрипіли, а коли настрашили ся, сказав їм: „Мир з вами...“

„І я Єго бачив, як і всї бачили, а Він був як ясність, як щасливість наших сердець, бо ми в него увірили, що воскрес — і що моря повисихають, гори в порох обернуть ся, а слава Єго не перемине...“

„А по осьми днях Тома вкладав пальцї в єго рани і дотикав Єго боку, а відтак припав Єму до ніг і кликав: „Господь мій і Бог мій“. А Він му сказав: „І що мене узрів ти, увіривєсь. Блаженні, котрі не видїли, а увірили“. І ті слова чулисьмо і очи наші дивили ся на Него, бо-ж був межи нами“.

Вінїций слухав ї дїяло ся щось дивного в нім. Не міг увірити в те, що говорив старець, а чув, що требаби

бути хиба сліпим і заперти ся власного розуму, аби думати, що той чоловік, що говорив: „я видів“ — брехав. Було щось в єго лици, в єго слезах, в єго цілій стати і в поєдиноких подіях, котрі оповідав, що наказувало вірити. Хвилями здавалось Вініциєви, що мріє. Але наоколо бачив успокоєну товпу; недалеко палили ся походні, а побіч на камени став старий чоловік, близький гробу, даючи сьвідоцтво правді, повтарив: „я бачив“.

І оповідав їм все дальше аж до Вознесеня. Часом відпочивав, бо говорив дуже подрібно, але було чути, що кожда найменша подробиця, так вбили ся єму в память, як в камени. Тих, що єго слухали, огорнуло щасте. Поскидували з голов каптурі, аби ліпше чути і аби не оминути жадного з тих слів, котрі були для них не без вартости. Їм здавало ся, що якась надлюдска сила переносить їх до Галилеї, що ходять разом з Учениками по тамошних гаях і над водами, де їх научав Господь Ісус, що те кладовище замінюєсь в Тивериятске озеро, а на березі стоїть Христос, так, як [illegible]ди стояв, коли Іван, дивлячись з човна, сказав: „Господь [illegible]“ — а Петро кинув ся у воду, щоби борше припасти до милих ніг. На лицях було знати одушевленє, забутє житя і незмірну любов. А коли Петро став говорити, як підчас Вознесеня на Небо небосклін зачав закривати ноги Спасителя і заслонювати Єго і закривати Єго перед очами Апостолів — всї голови піднесли ся мимоволї к Небу і настала хвиля якби ожиданя, якби ті люди мали надію єго ще узріти, або якби сподївали ся, що знова зійде з небесного поля, аби побачити, як старий Апостол пасе єму повірені вівцї — і благословити єго і стадо.

І для тих людий не було тодї Риму, не було бішеного Цезара, не було поган — був лише Христос, котрий виповнював землю, море, Небо — цілий сьвіт.

В віддалених домах почали піяти півні, віщуючи північ. Тоді Хільон потягнув Вінціяа за ріг плаща і шепнув:

— Пане, там, недалеко старця, бачу Урзуса, а біля него якусь дівицю.

Вінціяй поглянув в вказану сторону і узрів Лігію. Незмірна радість заволоділа ним цілим, забув о всім, що го окружало і бачив лиш сю одиноку. А она стала в повнім сьвітлі, отже міг дивити ся на ню, кілько сам хотів. Каптур зсунув ся їй з голови, уста мала трохи отворені, очи піднесені до Апостола, лице заслухане і в одушевленю. В плащи з темної вовни, була убрана як убога дівчина, а мимо того видалась єму гарнійшою, ніж в своїх давних, богатих строях.

Тим часом християни стали молити ся і сьпівати. Загудів радісний гимн, а потім великий Апостол почав тих хрестити, котрих представлено як готових до принятя сьв. Хрещеня.

Вінціяеви видавало ся, що та ніч ніколи не скінчить ся. Хотів тепер іти як найскорше за Лігією і злапати ю в дорозі або в єї мешканю.

Вкінци декотрі почали опускати кладовище. Тоді Хільо шепнув:

— Вийдім, пане, через браму, бо не знялисьмо каптурів і люди глядять на нас.

Так було дійсно. Коли підчас слів Апостола всї скидали каптурі, щоби ліпше чути, они того не зробили. Рада Хільона була добра. Стоячи при брамі могли уважати на всїх виходячих. Урзуса одначе не трудно було розпізнати по зрості і поставі.

— Підемо за ними — сказав Хільон, — побачимо, до котрого дому входять, а завтра, а радше ще нині, окружиш пане, всї входи дому невільниками і ю забереш.

— Ні! — сказав Вінїций.

— Що хочеш зробити, пане?

— Увійдім за нею до дому і пірвемо ю сейчас: аджеж ти підняв ся того, Кротоне?

— Так — відповів силач — і віддаю ся, пане, тобі, як невільник, єли не зломю хребет тому великанови, що ю пильнує.

Але Хільон зачав відраджувати і заклинати їх на все, щоби того не робили.

— Беручи ю в двійку — говорив — самі наражають ся на смерть — і, що більше, можуть ю випустити з рук, а тоді она скрие ся в іншім місци, або утече з Риму. Чому не ділати певно і по що наражувати себе на згубу?

Вінїций чув, що Хільон має слушність. Бувби може послухав єго рад, колиб не Кротон, котрому розходилось о нагороду.

— Не кажу, щоби дївицю тепер поривати — відізвав ся він — бо могли би нам кидати під ноги камінє, але коли раз буде дома, порву ти ю і занесу куди хочеш.

Вінїций утішив ся, слухаючи тих слів і з радостию на лици сказав:

— Отже так стане ся.

Однак ще довго мусїли чекати і півні почали піяти на розсьвітю, нїм побачили виходячого брамою Урза, а з ним Лїґію. Супроваджали їх кілька інших осіб. Вінїциєви здавало ся, що пізнає великого Апостола: побіч него ішов другий старець, зростом значно низший, дві немолоді жінки і дитина, що сьвітила каганець. За тою горсткою ішла товпа,

що числила зо двіста осіб. Вініций, Хільон і Кротон помішали ся з тою товпою.

— Так, пане — сказав Хільон — твоя дівиця находить ся під сильною опікою. То він є з нею Великий Апостол, бо диви ся, як люди клякають перед ним.

Дійсно люди клякали, але Вініций не дивив ся на них. Нетратячи ні на хвилю Лігії з очий, думав безнастанно о сі пірваню. Чув, що крок, на котрий важив ся, був сьмілий, але добре знав, що сьмілі напади звичайно кінчать ся успішно.

Дорога була досить довга, отже часом думав о тім всім, що стало ся, і тепер розумів, чому так стало ся, чому Лігія від него утекла. Врозумів, що та нова наука вщіплює щось незвісного цілому поганьскому сьвітови і що Лігія хотьби го навіть любила, жадної зі своїх християньских правд не відступить. І з задивованєм питав ся: Що то є? І не знав собі ясно відповісти, через голову перелітзли му лиш образи кладовища, зібраної товпи і Лігії, заслуханої цілою душею в слова старця, оповідаючого о страстях, смерти і вознесеню Бого-чоловіка, котрий відкупив сьвіт і обіцяв му щастє — за гробом.

Сонце вже мало сходити, коли громада, в котрій була Лігія розділила с. Апостол, стара жінка і дитина удали ся здовж ріки, а старець нисшого росту, Урзус і Лігія всунули ся у вузкий прохід і, уйшовши зо сто кроків, увійшли до сіний невеликого дому.

Хільон, котрий ішов о яких пятьдесять кроків за Вініцием і Кротоном, став зараз як вкопаний і притиснувши ся до муру, почав на них псикати, аби вернули ся д' нему.

Однак они учинили то, бо треба було нарадити ся.

— Я піду перший — сказав Кротон.

— Підеш за мною — промовив розказуючим голосом Вінїций.

І по хвили щезли оба в темних сїнях.

Хільон скочив до рога найблизшої улички і зачав зза вугла виглядати, чекаючи, що тане ся.

V.

ЛІҐІЯ УРАТОВУЄ ЖИТЄ ВІНІЦИЄВИ.

Вініций з Кротоном, через довгі, подібні до коритара сіни, дістали ся на вузке, з чотирох сторін забудоване подвірє на середині зі студнею.

Була ранна година і на подвірю не було живої душі. Очевидно в цілім домі ще всї спали, з виїмком тих, котрі вернули з Остранїюм.

— Що зробимо, пане? поспитав Кротон.

— Чекаймо, може хто покаже ся — сказав Вініций, — не треба, аби нас бачили на подвірю.

Між тим, з під одної з заслон, що замикали мешканя, вийшов чоловік з ситом в руцї і приблизив ся до студнї.

На перший погляд Вініций пізнав Урза.

— То він! — шепнув до Кротона.

— Чи зараз маю поламати му кости?

Урзус не побачив їх, бо стали в сумраку сіний і спокійно полокав в водї ярину, котру мав в ситі.

Очевидно, що по цілий ночи, перебутій на кладовищи, хотів з них зварити снїданє. Відтак, скінчивши роботу, взяв сито і щез з ним за занавісою.

Вінїций і Кротон рушились за ним, думаючи, що впадуть прямо до мешканя Лїґії.

Але дуже здивували ся, коли спостерегли, що заслона відділяє від подвіря не мешканє, але другий темний коритар, а на єго кінци було видно огородець і малий домок.

Урзус вже майже входив до хатини, коли зачув кроки, отже пристанув, а узрівши двох людий, поклав сито і вернув до них.

— А за чим ту шукаєте? — спитав.

— Тебе! — відповів Вінїций.

Відтак звернувшись до Кротона, закликав скорим, тихим голосом:

— Убий!

Кротон кинув ся як тигр і в одну мить, заки Урзус зміг опамятати ся, або розпізнати неприятелїв, зловив го в свої желїзні рамена.

Але Вінїций був занадто певний єго надлюдскої сили, аби чекати на конець борби. Отже оминув їх, скочив до дверий домика, пхнув їх і найшов ся в трохи темній кімнатї, троха розясненої огнем, що жарив ся на коминї. Блеск тої поломїни падав прямо на лице Лїґії. Другою особою, що сидїла при ватрі, був той старець; що супроводжав дївчину і Урза в дорозї до Остранїюм.

Вінїций впав так нагло, що заким Лїґія могла го розпізнати, вхопив єю впів, а унїсши в гору, кинув ся знова до дверий.

Старець зайшов їм дорогу, але він одною рукою притиснувши дївчину до грудий, відтрутив го другою вільною рукою. Каптур випав з голови і тодї на вид тої знакомої

їй а страшної тої твари, кров стяла ся в жилах Лігії зі страху. Хотіла кликати о поміч, але не могла, хотіла вхопити ся за рамено дверий, аби дати опір, але єї пальці зсунули ся по камени. І булаби стратила притомність, колиби не страшний образ, що узріла, як Вініций вилетів з нею в огород.

То Урзус тримав якогось чоловіка, перегненого взад з перехиленою головою і з устами в крови. Узрівши їх, ще раз ударив кулаком в ту голову і в одній хвили скочив як розюшений зьвір до Вініция.

— Смерть! — погадав молодий жовнір.

А відтак почув, як би крізь сон, оклик Лігії: „Не убивай!“ — пізнійше чув, що щось, якби грім розвязало му руки, що ними ю обіймав, вкінци закрутила ся з ним земля і сьвітло дня згасло в єго очах...

Між тим Хільон, скритий за вуглом дому, чекав, що стане ся, бо цікавість борола ся в нім зі страхом. Чекав досить довго. Нечайно мигнуло щось з далека.

Єму видавалось, що щось вихилило ся з сіний, — отже, притиснувши ся до муру, став дивити ся, тамуючи в грудях віддих.

І не помиляв ся, бо з сіний висунула ся до пів якась голова і стала доокола розглядати ся.

Але за хвилю щезла.

— То Вініций або Кротон — погадав Хільон. — Але, єли пірвали дівицю, чому она не кричить і чому они виглядають на улицю?...

І нечайно решта волося наїжилось му на голові.

В дверах показав ся Урзус з перевішеним через рамя тілом Кротона, а ще раз розглянувшись почав бічи з ним пустою уличкою до ріки.

Хільон притиснув ся до муру, як лиш міг.

— Згинув я, сли мене побачить! — подумав. Але Урзус скоро перелетів попри него і щез за другим домом. Не чекаючи довше, став Хільон утікати в противний бік, кілько му сил старчило, дзвовячи зі страху зубами.

— Сли з поворотом узрить мене з далека, то дожене і забє — говорив собі.

І той Урзус, що забив Кротона видававсь єму незвичайним єством. Також пролітало му в голові, що Кротона міг забити християньский Бог — і знова наїжилось єму волосє на голові, на згадку, що задер ся з такою могучостию.

Доперва перелетївши кілька улиць успокоїв ся трохи, а що бракло му вже віддиху в грудях, усїв на порозї дому і зачав кутом плаща обтирати покрите потом чоло.

Страх трохи опустив го, натомість виросла ще цікавість, що могло стати ся з Вінїцием.

— Сли го той смок лїгійский не роздер в першім загонї, то є живий.

— Але чи не роздер го?...

І постановив вечером піти на звіди, але тепер чув ся так умученим, що ледво дійшов до дому, кинув ся на постіль і в одну хвилю заснув.

Доперва вечером пробудив ся, а радше збудила го невільниця, взиваючи єго, щоби вставав, бо хтось єго шукає і хоче бачити ся з ним в пильній справі.

Чуйний Хільон опритомнїв в одну мить, закинув скоро плащ з каптуром і осторожно виглянув.

Виглянув — і замертвів — бо крізь двері побачив величезну стать Урзуса.

На той вид почув, що єго ноги і голова стають ся зимні як лїд, а серце перестає в грудях бити. Якийсь час не міг промовити, вкінци, звертаючись до невільниці, вистогнав:

— Сиро! нема мене... не знаю... того... доброго чоловіка..

— Я вже сказала єму, що ти є і що спиш, пане — відмовила дївчина, але він бажав, щоби збудити тебе...

Але Урзус, якби занепокоєний очікуванєм, приблизив ся до дверий і нахилившись, вихав внутр голову.

— Хільоне! — сказав.

— Мир тобі! мир, мир! — відповів Хільон. — О найлїпший з християн! Так, я є Хільон, але то омилка. Незнаю тя.

— Хільоне! — повторив Урзус — твій пан, Вінїций взиває тя, щобись до него пішов разом зі мною...

Вінїция збудив діймаючий біль. В першій хвили не міг зрозуміти, де є і що з ним діє ся. В голові чув шум а єго очи були заслонені як би мракою. Але стопнево повертала до него сьвідомість і вкінци добачив трех похилених над собою людий, двох пізнав: один був Урзус, другий, другий-той старець, котрого повалив, пориваючи Лїґію. Третий, цїлком чужий, тримав єго ліву руку і дотикав єї здовж від ліктя аж до рамени, завдавав єму як раз так страшного болю, що Вінїций, думаючи, що тим способом метять ся на нїм, промовив крізь затиснені зуби:

— Убийте мене!

Але здавалось, що они не зважали на слова, як би їх не чули. Урзус зі своїм заклопотаним, а рівночасно грізним лицем, держав пучки білих шмат, подертих на довгі

паси, а старець казав до чоловіка, що обандажовував руку Вініцієви:

— Ґлявку, чи-ж ти певний, що та рана в голові не є смертоносна?

— Так, чесний Криспе — відповів Ґлявк і оглядав вже більше ран — і розумію ся на тім. Рана в голові легка. Коли той чоловік (ту показав на Урза) відібрав молодцеви дівчину і пхнув го на мур, той очевидно падаючи заслонив ся рукою, котру вибив і зламав а тим спас голову і житє.

То сказавши, почав напростовувати рамя Вініцієви, котрий, мимо того, що Криспе скроплював му лице водою, часто омлївав з болю. Вкінци було то для него дуже щасливо, бо тим чином не чув напростовуваня руки.

По скінченій операциї знова пробудив ся і побачив над собою Ліґіо.

Стала туй при єго ліжку і держала мідяне відерце з водою, котрою Ґлявк від часу до часу змачував єму голову. Вініций дивив ся і очам не вірив — і доперва по довгій хвили з умів прошептати:

— Ліґіо!

Она звернула на него повні засумованя очи.

— Мир з тобою! — відказала з тиха.

І стала над ним з лицем повним милосердя і жалю.

— Ліґіо! — сказав — ти не позволила мене забити...

А она солодко відповіла:

— Най Бог тобі верне здоровлє.

Для Вініция, котрий мав почутє і тих кривд, що їй вирядив давнійше, і тої, котру хотів тепер вирядити, була

в єї словах прямо надлюдска доброта. То отже, як перше ослаб з болю, так тепер ослаб зі зворушеня.

Між тим Ґлявк скінчив обмивати рану в єго голові і приложив до неї гоячої масти. Урзус взяв з рук Лїґії судину з водою, а она взявши приготований на столї кубок з водою, змішаний з вином, приложила го до уст раненого. Вінїций жадібно випив, по чім дізнав незмірної полекші. По скінчених оглядинах біль майже перестав. Вернув до цїлковитої сьвідомости.

— Дай менї ще пити — сказав.

Лїґія відійшла з порожним кубком до другої кімнати, а Криси, по коротких словах, промовлених до Ґлявка, наблизив ся до ліжка.

— Вінїцие — промовив — Бог не позволив поповнити злого дїла, але зберіг тя при житю, аби ти в души опамятав ся. Той супроти котрого чоловік є лиш порохом, видав тебе безборонного в наші руки, але Христос, що в него віримо, казав нам любити навіть ворогів. Отже оглянулисьмо твої рани і будемо молити ся, аби Бог вернув тобі здоровлє, але довше тобою опікувати ся не можемо. Отже лишись в спокою і подумай, чи годилоби ся тобі довше переслїдувати Лїґію, котру ти позбавив опікунів, даху — і нас, що тобі добрим за зле відплатили?

— Чи хочете мене покинути? спитав Вінїций.

— Хочемо покинути той дім, в котрім може нас досягнути полїция. Твій товариш забитий, а ти, що є могучий межи своїми, лежиш ранений. Не з нашої то вини стало ся, але на нас мусївби спасти гнїв права.

— Переслїдуваня не бійте ся — сказав Вінїций — я вас охороню.

Криспи не хотїв му відповісти, що не лише ходит їм о поліцю, але що немаючи і до него довіря, хотять забезпечити Лїґію перед єго дальшим переслїдуванєм.

— Пане — сказав — твоя права рука є здорова: напиши по слуги, аби прийшли по тебе нинї вечером і віднесли тебе до твого дому, де буде тобі вигіднїйше нїж серед нашого убожества. Ми ту мешкаємо у бідної вдовицї, що незадовго надійде зі своїм сином і той віднесе твій лист. Однак ми мусимо шукати іншого приюту.

Вінїций зблїд. Бо пізнав, що хотять го розлучити з Лїґією, і що коли тепер ю стратить, то може нїколи в житю вже їй не побачить. Розумів також, що небудьби лиш сказав тим людям, хотьби їм присяг, що верне Лїґію Авлїям, они мають право єму не вірити і не повірять. А що бажав цїлою силою поєднати ся з Лїґією і тими єї опікунами, і на разї не міг найти жадного способу, тому хотїв зискати на часї.

Отже зібравши думки, сказав:

— Послухайте мене, християни. Я вчера [illegible] враз з вами в Остранїюм, і слухав вашої науки, але хотяйби я сї не знав, ваші дїла мене переконали, що ви є люди чесні і добрі. Скажіть тій вдові, що замешкує сей дім, аби лишилась в нім, ви лишіть ся також, і менї позвільте лишити ся. Най сей чоловік (ту звернув очи на Ґлявка), що є лікарем, скаже, чи можна мене нинї переносити. Я є хорий і маю зламану руку, котра мусить кілька днїв неповорушно лежати — і тому кажу вам, що відси не рушу ся, хиба мене на силу винесете.

В тім перервав, а Криспи сказав:

— Пане, нїхто неужиє против тебе насилля, ми лиш винесемо з відси наші голови.

На се непризвичаєний до опеpу молодий чоловік, зморщив брови, але зараз вгамував ся і сказав:

— О Кротоні, котрого забив Урзус ніхто не запитає ся; нині мав виїхати з Риму, отже всї будуть думати, що виїхав. Коли ми увійшли з Кротоном до того дому, ніхто нас не бачив, крім одного Грека, що був з нами в Остраніюм. Скажу вам, де мешкає, припровадите єго менї, а я накажу єму мовчанку, бо є то чоловік моєю платний. До мого дому напишу лист, що я також виїхав. Колиби Грек дав вже знати поліциї, скажу їй, що Кротона я сам убив і що то він зламав менї руку. Так зроблю на памятку мого батька і моєї матери! а отже можете ту безпечно лишитись. Припровадьте менї лиш скоро Грека, що зве ся Хільон.

— Отже Ґлявк лишить ся при тобі, пане — сказав Криспи — і разом з вдовою буде опікувати ся тобою.

Вінїций ще міцнійше зморщив брови.

— Зваж, старий чоловіче, що скажу — сказав — я винен тобі вдяку і видаєш ся мени добрим і чесним, але не говориш менї о тім, що маєш на днї души. Ти боїш ся, щоби я не казав забрати Лїґіо! Чи не є так?

— Так — відповів з якоюсь остростию Криспи.

— Отже зваж, що в вашій присутности буду розмовляти з Хільоном і що при вас напишу лист до дому, що я виїхав — і що інших післанців від вас пізнїйше не найду... Розваж то сам і не дражни мене більше.

І побілїв з гнїву та ослабленя. Відтак став знова говорити з піднесенєм:

— Чи ти думав, що я відіпру ся, що хочу лишити ся тому, щоби ю видїти. Дурень би відгадав, хотяйбим відпер ся. Але силоміць не буду єї більше брати... Але скажу ти щось іншого. Сли она ту не лишить ся, то здоровою рукою

позриваю пута з рамени і най смерть моя спаде на тебе і на твоїх братів.

Але Лїгія, що з другої кімнати чула цїлу розмову і що була певна, що Вінїций сповнить то, що заповідав, налякала ся єго слів. Не хотїла нї за що єго смерти. Ранений і безборонний будив в неї лише милосердє, а не пострах.

Від часу утечі, жиючи серед народу, що роздумував лиш о жертвах, посьвячених безграничному милосердию, думала о Вінїцию цїлими днями і нераз просила Бога о такий час, в котрім ідучи за натхненєм науки, моглаби му відплатити ся добрим за зле, милосердєм за переслідуванє, переконати го, здобути для Христа і спасти го. А тепер єї здавалось, що якраз така хвиля надійшла і що єї молитви вислухані.

Отже наблизила ся до Криспа з розясненим лицем, і так стала говорити, як би через ню говорив якийсь інший голос:

— Криспе, най він лишить ся між нами і ми лишимо ся з ним, доки Христос го не узроровить.

А старець, привиклий у всїм шукати Божих вітхнень, бачучи єї унесечє, зараз подумав, що говорить через ню висша сила, а налякавши ся в серцю, похилив сиву голову.

— Най так стане ся, як говориш — сказав.

Вінїция огорнула радість, але з ослабленя навіть говорити не міг.

Відтак доперва знова зажадав, аби єму привели Хільона.

Криспо згодив ся на се і порішено вислати Урза.

ВІНІЦИЙ НАМАВЛЯЄ Л[illegible] . ПОВОРОТ.

Незабавом увійшли обидва. В комнаті було темнаво, вечер був хмарний, зимовий, а полумя кількох каганців незовсїм розбивало сумерк. Вініций радше догадав ся, ніж пізнав в закантуренім чоловіці Хільона, але той узрівши ліжко в куті кімнати і на нім Вініция, попрямував, не дивлячись на інших, до него.

— Пане, чому ти не слухав моїх рад!? — закликав, складаючи руки.

— Мовчи — сказав Вініций — і слухай.

Ту став дивити ся остро в очи Хільона і звільна говорити, а виразно, якби хотів, щоби кожде єго слово було зрозуміле як розказ і лишилось раз на все в памяти Хільона:

— Кротон кинув ся на мене, аби мене замордувати і ограбити, розумієш!? Тоді я єго забив, а ті люди оглянули мені рани, які я одержав з ним в борбі.

Хільон зрозумів відразу, що єсли Вініций так говорить, то хоче, щоби повірили му в те, що говорить, отже

не показавши ні сумніву ні подиву, підніс очи в гору і закликав:

— Був то великий злочинник, пане. Я-ж тебе остерігав, щоби ти єму не вірив.

Але Вінїций поглянув на него прослїдним взором і запитав:

— Що ти нинї робив?

— Як то? Чи я тобі, пане, не говорив, що я складав жертви за твоє здоровлє?

— І нїчо більше?

— І я вибирав ся як раз тебе відвидїти, коли тамтой добрий чоловік надійшов і сказав, що ти мене кличеш.

— Ту є табличка. Підеш з нею до мого дому і там ю віддаш. На нїй написано, що я виїхав до Беневенту. Від себе скажеш службі, що я се зробив нинї рано.

То повторив з натиском:

— Я виїхав до Беневенту — розумієш?

— Ти виїхав, пане, рано: я тебе пращав прецїнь сам при брамі міста і від часу твого відїзду така туга мене огорнула, що сли твоя великодушність єї не охоронить, то на смерть ізплачу ся.

Вінїций, хоть хорий і привиклий до жадоби Грека, однак не міг вздержати ся від сьміху. Радий був з того, що Хільон так єго розумів, отже сказав:

— Отже допишу, аби тобі золотом обтерто слези. Дай менї каганець.

Хільон, вже цїлком успокоєний, встав і зробивши кілька кроків в сторону комина, зняв один з горіючих на примурку каганців.

А коли при тій роботї зсунув ся каптур з голови і сьвітло впало прямо на єго лице, Ґлявк зірвав ся з лави, а зблизивши ся скоро, став перед ним.

— Не пізнаєш мене? — запитав.

І в єго голосї було щось так страшного, що всїх присутних перебігала дрож.

Хільон підніс каганець і опустив го майже в тій хвили на землю, при чім зігнув ся у двоє і почав заводити:

— Не єсьм... не єсьм... я нї... милосердя...

Однак Ґлявк звернув ся в сторону сидячих і промовив.

— Ото є чоловік, що запродав, згубив мене і мою родину.

Єго істория була звісна і всїм християнам і Вінїциєви, котрий лиш тому не доміркував ся, що лїкар був тим самим чоловіком, котрого так бояв ся зустрінути Хільон, що безнастанно млїючи з болю при огляданю, не почув єго прізвища.

— Милосердя! — заводив Хільон — віддам вам.

— Пане! — закликав, звертаючи голову до Вінїция— ратуй мене! я тобі повірив, заступитись за мене... Твій лист... віднесу. Пане! пане...

Але Вінїций, що найбільше обоятно на се дивив ся, що стало ся, раз тому що знав, що Хільон був здібний до кождого злочину, а по друге, що єго серце незнало, що милосердє, сказав:

— Закопайте го в городї; лист понесе хто інший.

Хільонови здавало ся, що ті слова суть послїдним засудом.

— На вашого Бога! милосердя! кликав — я є християнином! А сли мені не вірите, охрестіть мене ще раз, ще два, ще десять разів! Ґлявку, то ошибка! позвільте мені говорити! зробіть мене невільником... Не убивайте мене! милосердя!...

І єго голос, здавлений страхом, ослабав що раз дужше, коли в тім за столом підніс ся Апостол Петро; хвилю хитав свою білу голову а очи мав замкнені, але відтак отворив їх і тихо промовив:

— А ото сказав нам Спаситель! „Сли твій брат згрішив проти тебе, укарай го; а сли жалував, прости єму. А єслиби сім разів згрішив денно проти тебе і сім разів на день навернув ся до тебе, говорячи: Жаль мені тебе — відпусти єму.

Відтак настала ще більша тишина.

Ґлявк стояв довгий час з лицем закритим руками, вкінци відняв їх і сказав:

— Хільоне, най Бог тобі прощає кривду.

А той упав до землї і ожидав смерти. Ніяк не вірив їще в те і не сьмів сподївати ся прощеня.

Але поволи вертав до сьвідомости. Між тим Апостол сказав:

— Відійди в мирі!

Хільон устав, але з подиву не міг ще слова промовити. Дивувала го і лагідність і доброта. Отже ставши перед Вінїцием, почав говорити уриваним голосом:

— Пане, лист, дай лист!

І вірвавши табличку вискочив за двері.

В огородї серед темної ночи був певний, що Урз вискочить за ним і єго убє... Бувби утїкав що сили, але ноги

під ним угинали ся; відтак став цілком немічний, бо дійсно Урз станув при нім.

Хільон упав лицем до землї і говорив:

— Урзе... в імя Христа...

Але той сказав:

— Не бій ся, Апостол казав менї тебе випровадити за браму, щоби ти в потемку не зблудив, а сли ти ослаблений, то відведу тя до дому.

Хільон підніс голову.

— Що ти говориш? Не убєш мене?

— Нї! не убю тебе.

— Поможи менї встати — сказав Хільон. Що? не убєш мене? Випровадь мене на улицю, а дальше сам піду.

— Мир тобі — промовив Урзус.

— І тобі, і тобі — відповів Хільон.

По відходї Урза відітхнув цілою грудию. Відтак скорим ходом поспішив до дому.

Нараз пристанув і сказав:

— Чому они мене не убили?

На се не умів дати собі відповіди...

Вінїций так само не міг собі розяснити, як Хільон, чому християни обійшли ся з ним так лагідно. — Думав, що раз наказувала їм їх наука, а по друге і зза Лїгії бояли ся робити кривду такому вельможі. Але ненастанно насувалось питанє: Чому не убили Грека? І одиноку лиш на се відповідь находив: Не убивали ізза доброти, так великої, якої перед тим не було на сьвіті, ізза любови, що наказувала забути о своїх кривдах, щастю і недолї — а жити для іньших. Яку нагороду мали ті люди за се одер-

жати, він вже чув в Остранїюм, але то не містило ся єму в голові.

По відході Хільона незмірна радість опанувала всїх. Апостол зблизив ся до Ґлявка, а поклавши руки на єго голову, сказав:

— Христос побідив в тобі!

Ґлявк підніс сіяючі радостию очи до гори.

Відтак Лїґія зблизила ся до Вінїция і подала му кубок з водою. Він поглянув на ню питаючим взором і непевним голосом сказав:

— То і ти менї простила, Лїґіо?

— Ми християни. Нам не вільно ховати в серцю гнїву — відмовила і поволи відійшла.

Вінїция знова почало обіймати сильнїйше ослаблене. В ночи горячка взмогла ся. Запав в неспокійний пів-сон; з него пробудив ся по кількох годинах.

Відтак отверезив ся. Слабо догарав огень. Они всї сидїли коло огню і гріли ся, бо було холодно. В серединї сидїв Апостол, у єго колїнах Лїґія, дальше Ґлявк, Криси, вдова і єї син, хлопчик з дуже гарним лицем і з довгим, чорним волосєм.

Вінїций став надслухувати, що Апостол говорить. До єго уший знова долетїло слово Христос.

— Они тим Іменем лише жиють! — подумав,

А старець оповідав о пійманю Ісуса і як він в обороні Ісуса відтяв ухо слузї архиєрея.

— І був би я Єго боронив, боронив більше нїж вічного житя, коли би не був сказав: „Вложи в піхву твій меч. Чи чашу, що менї Отець дав, не буду пити?...“ Тодї єго піймали і звязали...

То сказавши опер голову о долоні і замовк. Але Урз не могучи видержати сказав:

— А найби було стало ся, що хотїло, гей!... Але перестав, бо Лїґія дала му знак рукою, аби не перешкаджав. Але далїй бурив ся в души і хотяй завсїди готов цїлувати ноги Апостолови, то бувби тодї витримав щоби не справити ся з напасником Спасителя.

Відтак Петро став оповідати дальше, а Вінїция обняв знова горячковий сон.

Коли пробудив ся, то лиш побачив Лїґію з примкненими від умученя очима. Єго огорнула велика радість а заразом жаль. Думав, яким способом має він відвдячитись за єї добро. Она отворила очи і підійшла д' нему. Він промовив:

— Лїґіо! я не знав тебе перед тим і я хотїв дійти до тебе злою дорогою. Але тепер говорю ти: верни до Помпонї і будь певна, що нїхто на тебе руки не піднесе.

Єї лице нечайно посумнїло.

— Я булаби щасливою, наколиб ю хоть з далека можна побачити, але не можу до неї вернути.

— Чому? — запитав здивований Вінїций.

— Ми християни знаємо від Акте, що діє ся в палатї Цезара. Чи ти не знаєш, що Цезар ледви повірив Авлеви, що не знає, що зі мною діє ся. За порадою старших я навіть нїколи не писала до матери, де я є, аби завсїди могла присягнути, що о менї нїчо не знає. Нам говорити неправду не вільно, але ти може того не знаєш... Отже я не бачила Помпонїю, відколи я полишила єї дім.

Ту пірвала ю туга, бо єї очи зайшли слезами, але відтак успокоїлась і промовила:

— Знаю, що і Помпонія тужить за мною, але ми маємо свою утіху, котрої не мають інші.

— Так — сказав Вінїций — вашою потїхою Христос, але я того не розумію.

— Гляди на нас — сказала знова Лїґія — нема для нас розлуки, нема болю і терпінь, а сли прийдуть, то заміняють ся в радість. Смерть для нас є зміна на лїпше, менше спокійного житя на спокійнїйше і вічне житє. Наша наука наказує нам милосердє навіть супроти ворогів.

— Я чув і бачив то в Остранїюм і бачив, як учинилисьте зі мною і з Хільоном, так що тепер менї здяєся, що то був сон. Але ти скажи менї: Чи чуєш ся щасливою?

— Так — відповіла Лїґія. — Вірючи в Христа, не можу бути нещасливою.

Вінїций поглянув на ню зі здивованєм, бо не розумів єї слів.

— І ти не хотїлаби вернути до Помпонії?

— З цілої душі я би хотїла, і верну, сли буде така Божа воля.

— Отже кажу тобі: верни ся, а я присягну тобі, що не піднесу на тебе руки.

Лїґія задумалась на хвилю і промовила:

— Нї. Не можу. Цезар не любить авлїйского роду. Якби я вернула, а Цезар довідав ся о тім, тодї покаравби Авлїїв, або відібравби їм знова мене.

— Так — сказав Вінїций, насупивши брови — тоби могло бути. Зробив би се тому, щоби показати, що єго воля буде сповнена. Але з того менї стала ся кривда. Отже може... забравши тебе Авлїям... віддав би менї... а я віддав би Помпонії.

Але она сумна запитала:

Вініцис, чи хотівби ти мене бачити знова в палаті Нерона.

Але він крізь затиснені зуби сказав:

— Ні. Твоя правда, я говорив, як дурний! Ні!...

І нечайно побачив перед собою, як би безодню. Почував ся могучим, але наймогучший є Цезар, перед котрим ніхто непевний свого житя. Він бояв ся, щоби ще тепер Нерон, не звернув на Лігію свого гніву, колиб сї назад віддав Авлїям. По друге Авлії не згодилиби ся на єго спільне житє з Лігією. Сніймав го жаль, бо чув, що він сам тому, всему винен.

* * *

Звільна Вініций вертав до здоровля. Добре му було межи тими людьми, особливо тому, бо ту була Лігія. А она доглядала не лиш єго тіла, але і душу. Думала, що Бог навмисне до того довів, що Вініций межи ними на те, щоби пізнав і полюбив сьвяту науку. І її здавало ся, що на сї молитву серце Вініция лагіднїє. Але надходили інші хвилї, в котрих бачила ясно, що коли змінив ся, то лиш для неї, зрештою лишилось у него то саме дике серце без християньскої любови, навіть без вдячности.

І відступала від него зажурена та занепокоєна: рідко являла ся в єго кімнаті і рідше наближалась до єго ліжка. Він, будучи о тім переконаний, що більше скривав свою терпеливість.

Лігія розуміла, кілько єго мусять коштувати побіди віднесені над самим собою і небавом спостерегла, що дике серце поганина що раз більше мякне і для неї стає що раз

дорозшим. Їй видавало ся, що інша любов, а не до Христа є гріхом, а коли спостерегла, що на дні сї душі може також пробудитись земска любов і то до поганина, пірвала ю трівога перед власною будучностию і власним серцем. Пізнала, що мусить боронити ся від того учутя, і що лишитись довше під одним дахом з Вінїцием не може.

Цїлу ніч перебула безсонно на тій постанові, в слезах і молитві.

На другий день рано, викликавши Криспа до огороду, визнала єму всьо і благала, щоби позволив їй, покинути дім вдови, бо не може побороти в серцю любов до Вінїция.

Криспа згодив ся, щоби покинула дім вдови, але ніяк не міг найти слів прощеня для грішної після него любови. Єго серце наповнило ся обуренєм, коли почув, що тота Лїґія, що ю утвердив в вірі, могла знайти іншу любов.

— Іди і благай Бога, аби простив тобі — сказав їй похмурно. — Утїкай, заки злий дух не привів тебе до упадку і заки не виречеш ся Спасителя.

І нечайно перестав говорити, бо спостеріг, що не були самі. Узрів двох людий. З них одного зараз пізнав, бо був то Апостол Петро. А коли другий скинув каптур з голови пізнав у нїм Криспа Апостола Павла з Тарзу.

Однак Лїґія, кинувши ся де колїн, обняла раменами ноги Петра а притуливши свою голову до фалд єго плаща мовчала.

А Петро сказав:

— Мир вашим душам!

А глянувши на дитя коло єго ніг, запитав, що лучило ся?

Тодї Криспа почав оповідати єму всьо, що єму визнала Лїґія, єї грішну любов, єї замір утечі і жаль, що єї душа

котру хотів Христови жертвувати, збруднїла від земского почуваня.

Лїґія щораз сильнїйше обіймала ноги Апостола, якби хотїла шукати при них утечі і виєднати хоть трохи милосердія.

Отже Апостол вислухав Криспа до кінця, положив свою старезну руку на голову Лїґії і промовив до Криспа:

— Криспе, чи ти не чув, що наш улюблений Учитель був на весїлю в Канї і благословив любов межи мужем а невістою?

Здивований Криспи глядів мовчки на Апостола.

А той, замовкнувши на хвилю, знова спитав:

— Криспе, чи думаєш, що Христос, котрий позваляв Марії з Маґдалї лежати при своїх ногах і котрий простив грішници, відвернувби ся від того чистого як нільна лелїя дитяти?

Лїґія пригорнулась ще сильнїйше до ніг Петрових і пізнала, що не даром шукала у него милосердія. Апостол підніс слезами облите єї лице і до неї промовив:

— Доки очи того, що єго любили не пізнають правду, доти оминай єго, щоби не привів тебе до гріху, але моли ся за него і знай, що в твоїй любови не ма вини.

Не плач, Спаситель вислухає твої молитви, а по днях смутку дізнаєш днів радости.

По тих словах поклав обі руки на сї голову і поблагословив. З єго лиця сьвітила надземска доброта.

А Криспи почав з покорою оправдувати ся:

— Я згрішив против Божого милосердія, але я думав, що допускаючи до серця земску любов, виперла ся Христа.

Петро сказав:

— Тричі я відрікав ся єго, а однак простив мені і казав мені пасти Свої ягнята.

— І тому - кінчив Криспи — що Вінїций є поганином, товаришем Нерона.

— Христос сокрушав ще твердші серця — відказав Петро.

Апостол Павло, що до тепер мовчав, приложив руку до своїх грудей а вказуючи на себе, говорив;

— А я є той, що переслїдував і поривав на смерть слуги Христа. А однак Господь простив мені і казав мені оповідати Свою науку по всїй земли. А тепер, коли Петро мене прикликав, увійду до того дому, щоби отворити тому нещасливому очи на сьвітло віри і угнути ту горду голову до Христових ніг.

І встав. А Криспови той горбатий, малий чоловік видавав ся великаном, в котрого силї є здобути для Христа мілїйони, а одно серце.

VII.

ТУГА ВІНІЦИЯ ЗА ЛІҐІЄЮ.

В той час, коли Вініций хорував, Нерон з цілим своїм двором і Петронієм виїхав до іншого міста своєї держави. Виздоровлений Вініций лишив ся сам зі своїм смутком і тугою. Нераз писав до него Петроній і радив єму виїхати з Риму, але Вініций виїзджати не хотів.

„Знаєш — писав до Петронія — що она тайком відійшла. Але при відході лишила мені хрест, що сама увязала з букшпанових галузок. Коли я пробудив ся, знайшов єго при ліжку. Маю го тепер в моїй комнаті і, сам не знаю, чому гляджу на него якби в ній було щось Божественного.

„Щиро тобі кажу, що нічо противнійшого моїй натурі, як тота наука, а однак від часу, як я з нею зіткнув ся, не можу ся пізнати; щось в мині змінило ся. То є наука, о якій доти сьвіт не чув і люди, яких сьвіт не бачив. Сли би підчас моєї слабости доглядала мене моя родина, то певно мавбим більші вигоди, але певно в половині не дізнавбим такої журби і серця, якого я зазнав межи ними. Такою є і Ліґія. Як би і жінкою моєю була, то стараннійше не моглаби доглядати.

„Мимо того лишила той дім, в котрім я був. Цілими днями думаю над тим, чому она пішла? День перед тим я пізнав дивного чоловіка, Павла з Тарзу, що розказував о Христі і Єго науці. Той сам відвідав мене по утечі Лігії і сказав мені: „Коли Бог отворить твої очи на сьвітло віри, тогди спізнаєш, що добре учинила — і що може ю віднайдеш“. І здаєсь, що щось розумію з тих слів. Они, що любять людий, суть неприятелями нашого житя, наших поганьских богів... і наших злочинів, отже она утікла від мене, як від чоловіка, що провадить після християн проступне житє.

„Я прецінь не боронив бим їй вірити в Христа — а навіть не трудно було би мені увірити в Него, бо знаю, що християни не говорять неправду, і говорять що Христос воскрес. Отже чоловік воскреснути не міг, отже був Богом.

Але не досить вірити в науку Христа, алей жити після неї. А того якраз я не можу. А они то розуміють, що не можу! І они молять ся для мене о те, що називає ся у них ласкою.

Коли я вернув до дому, застав пяних невільників у моїй кімнаті. Налякались мене, бо радше смерти сподівались ніж в ту пору мене. Ти знаєш, який я був острий. Всї кинулись мені до ніг зі страху. А ти знаєш як я з ними поступив?

З початку я кричав о різґи, але потім, я завстидав ся і жаль стало мені тих старих невільників. Закликавши їх третого дня я сказав: Старайте ся направити пильною службою вашу вину. З вдячности припали до моїх колїн та зі слезами радости мені дякували. Отже і між християнами не годить ся збиткувати над невільниками, що є так само чоловіком“.

І так Вінїций проводив довго дни і тижні та розмишляв о нових річах, що займали єго душу. Від часу до часу бачив ся з лїкарем Глявком, що оповідав єму о християнах а про Лїґію говорив, що вправді не знає, де мешкає, але она є під доброю опікою.

Вкінци повернув Цезар до Риму. Петроній затягав Вінїция на двір Цезара на забави. Але то не могло усунути туги Вінїция. Він постановив відшукати і побачити Лїґію.

Раз прийшов до Гінїция обдертий і виголоднїлий Хільон і промовив:

— Приношу ти, пане, вість, котра тебе утїшить. Знаю, де мешкає Лїґія.

Вінїций дуже урадував ся на сю вість і сказав:

— Де она?

— У Лїнуса, старого священника. Она там є враз з Урзом, а той подавному ходить до млина. Урзус працює ночами, отже окруживши в ночи дім, єго не збуде. А Лїнус старий... дома крім него суть дві жінки. Дім стоїть осібно. Можеш го так окружити невільниками, що і миш не втїче. Від тебе залежить, чи буде ю мати, але спогадай на твого бідного і зголоднїлого слугу, що також до того причинив ся.

Вінїциєви кров ударила до голови. Ще раз покуса потрясла ним цїлим. Вагав ся напасти на Лїґію, бо присягав їй, що нїколи не піднесе на ню руки. Він пригадав собі як Лїґія змилосердилась над ним і упросила Урза, щоби не убивав го.

Мимоволї підніс очи на букшпановий хрест, що висів на стїнї. Вже знав, як має поступити з Лїґією! Чи мав у відплату за сї милосердіє силоміць витягнути за волосє.

На саму згадку переймив го страх. Не міг стерпіти присутности Хільона, того підлого і давного помічника. Казав дати єму триста різок.

Але Хільон скочив до єго ніг, а обнявши єго руками кричав зі смертельною блїдостию:

— Пане, пане! я старий! пятьдесять, не триста! сто, не триста... Милосердія, милосердія.

Вінїций відтрутив єго і видав розказ. Нірвало то кілька невільників.

— В Імя Христа!... — закликав ще в дверах Грек.

Між тим Вінїций припшов до переконання, що зле поступає з Хільоном, що Лїгія зганьбилаби го за се. Отже казав дарувати решту кари.

Хільон блїдий як полотно, але приголшений упав на колїна почав говорити:

— Дякую тобі, пане. Ти є милосерний і великий.

— Исе! — сказав Вінїций — що я простив тобі за для Христа, а тепер слухай дальше. Встань! Підеш зі мною і покажеш менї дім, де мешкає Лїгія.

Хільон зірвав ся, але ледво став на ногах, побілїв ще більше і придавленим голосом сказав:

— Пане, я дійсно голоден, піду, пане, піду! але не маю сили.

Вінїций казав му дати їсти, штуку золота і плащ.

По якімсь часї повернув до сил і вийшли. Дорога була довга. Лїнус мешкав, як більша часть християн, на Затибрю, недалеко від домика вдовицї, де хорував Вінїций. Хільон показав вкінци на малий домик і сказав:

— То ту, пане.

— Добре — сказав Вінїций іди тепер, але послухай, що тобі скажу: забудь що ти менї служив, забудь де мешкає вдова, Петро і Ґлявк; забудь також о тім домі і о

всїх християнах, кождого місяця в моїм домі виплатять тобі по дві штуки золота.

Хільон уклонив ся і сказав:

— Забуду.

Вінїций удав ся прямо до дому, де мешкала вдова. Єї син, котрий случайно туди переходив, запровадив єго до мешканя матери.

В мешканю застав Петра, Ґлявка і Криспа, а також Павла з Тарзу.

— Здоровлю вам в Імя Христове, котрого почитаєте.

— Най буде Єму вічна слава.

— Я бачив вашу чесноту і я досьвідчив вашу доброту, отже приходжу як приятель.

— І здоровимо тя, як приятеля — відповів Петро. — Сядь, пане, і поживи ся з нами, як наш гість.

— Усяду. — Але услухайте мою щирість. Я знаю де мешкає Лїґія. В домі Лїнуса. Маю право окружити ю невільниками, єї увязнити, але я того не зробю.

— Тому ласка Божа най зійде над тобою — сказав Петро.

— Дякую тобі, але послухай дальше: я того не учинив би, хотяй дуже за нею тужу. Давнїйше бувбим напевно то зробив і взяв єї силоміць. А тепер ваша чеснота і ваша наука, хотяй я ю не визнаю, щось в моїй души змінила. Приходжу до вас з просьбою, як до родичів Лїґії, дайте ю менї за жінку, а я вам присягну, що навіть сам зачну учити ся Христової науки. Хочу, щоби ви менї вірили і мене научили. Я вірю, що Христос воскрес, бо то говорять люди жиючі правдою, що Єго бачили по смерти. Вірую, бо сам бачив, що ваша наука родить чесноту, праведність і милосердіє, а не злочин, о котрий вас посуджують. Але

мало вашу науку я пізнав. Мені говорили, що ви бішені люди. Що приносите? Чи гріх почитати радість? Чи гріх любити? Чи гріх хотіти щастя? чи-ж ви ворогами народу? Яка є ваша правда? Що приносите, покажіть мені?

— Ми приносимо любов — сказав Петро. І серце Апостола зворушилось тою страдаючою душею. Отже простяг до Вінїция руки і промовив:

— Хто пукає, тому отворить ся і ласка Господа є над тобою і тому благословлю тебе і твою любов в Імя Спасителя.

Вінїций з радости вхопив Петра за руку і поцїлував.

Петро пізнав, що єго рибацка сїть зачерла більше одну душу і дуже з того зрадїв.

Вінїций встав з розясненим лицем і говорив:

Я чую ся тепер щасливим і маю надію перекочатись від вас о інших незрозумілих річах. Але я мушу тепер їхати з Цезаром до Антиюм, тому сли найду у вас ласку, то їдьте зі мною і обучіть мене о Христових дїлах. Там нїчо вам не стане ся. Будете могли проповідати віру і на цїсарскім дворі.

Они дїйсно були готові ізза одної душі мандрувати на край сьвіта. По нарадї обіцяв Павло з Тарзу поїхати з молодим жовнїром.

Відтак попросив Вінїций Петра о позвіл бачити ся з Лїгією і ю просити, чи би не хотїла она мати єго за чоловіка, сли єго душа стане християньскою.

Апостол на се позволив і приказав вдовиному синови привести сюда Лїгію не згадуючи їй нїчого о Вінїцию.

Було недалеко, отже по короткім часї вбігла Лїгія нїчого не сподїваючись і на вид Вінїция станула, як вко-

пана. Єї лице окрилось сильним румянцем а зараз і поблїдла, а заразом стала споглядати дивними і переляканими очима по присутних.

Але доокола стрічала ясні, повні доброти погляди, а Апостол приближив ся до неї і сказав:

— Лїґіо! чи ти завсїгди єго любиш?

Мовчала. Уста дрожали їй, як дитинї, що чуєсь винно.

— Відповідж — сказав Апостол.

Тодї з покорою і в страсї вишептала, зсуваючись до колїн Петра:

— Так...

Але Вінїций в ту мить клякнув при нїй, а Петро положив руки на їх голови і промовив:

— Любіть ся в Господї і на Єго слова, бо нема гріху у вашій любови.

VIII.

ПОЖАР РИМУ.

Відтак в кілька днів, Вінїций з Павлом з Тарзу і цїлим двором Цезара вже був в Антіюм.

Цезар бавив ся, грав, сьпівав, а передовсїм писав вірші. Занятий власне був писанєм оповіданя о пожарі одного старинного міста. Однак сам був переконаний о недоладности свого оповіданя. Всї схлїбяли єму, лиш оден Петроній любив сказати єму правду в очи. Коли Цезар читав раз підчас побуту в Антіюм поезиї о пожежі якогось міста, Петроній зганив ті вірші та радив Цезарови, щоби не писав вірші, бо в них мало що є вірно до правди подібно представлене. На те Цезар відповів:

— Так! то мій огень не є правдивий? Але чи знаєш, чому я так недоладно пишу: то тому що я нїколи не бачив горіючого міста.

Один з урядників Тіґелін радив спалити Антіюм, або збудовати деревляне місто і підпалити, щоби Цезар міг очами бачити як виглядає пожар міста.

Але Нерон споглянувши на него з погордою сказав:

— Твій ум цїлком виялов, коли думаєш, що я міг би дивити ся на пусті деревяні буди.

Тіґелїн змішав ся, а Нерон говорив далше:

— Приходить лїто... О! як той Рим мусить воняти! А однак там буде треба незадовго вернути і справити нові ігрища. Я не любю Риму!

Так минали в Антіюм днї за днями. Вінїций проводив всї вільні дни від служби в товаристві Павла з Тарзу, слухаючи сьвятої науки, котру розумів щораз лїпше. Навіть став вірити в лїпшу будучність. Петроній, користаючи з доброго успособленя Цезара, виєднав Вінїциєви позвіл получити ся з Лїґією оповідаючи не точно історию єї утечі.

І дійсно Цезар дав знак, що позваляє Вінїциєви на женитьбу з Лїґією, але з услівєм, що побачить у него на руцї шлюбний перстень.

Коли так раз Цезар був в найлїпшій забаві прийшов з Риму післанець з вісткою, що всїх дуже переразила:

Він сказав:

— Прости Цезаре, в Римі пожежа, більша часть міста в поломіни.

На сю вістку всї позривались з своїх сиджень і Нерон відложив арфу і сказав:

— Побачу горіюче місто і скінчу мій твір.

Коли на запит Нерона посол описав страшний вид Риму всї онїміли з переляку.

— Ох горе менї, горе — перебив окликом Вінїций.

Вилетів на улицю Антіюм, сїв на коня і ледви давши знати своїм слугам пімчав ся стрілою темними і вузкими уличками в сторону Риму. Помимо скорої їзди, таки гадки єго ще скорше летїли до того містя де була Лїґія і що з нею діє ся. Бояв ся тим більше, що она мешкала на Затибрю, части деревляного міста. В єго очах пролїтали ріжні

образи. Може там, в Римі, побіч пожежі війна. Може жовнірі кинули ся на місто і мордують. Прийшов до переконаня, що підпалене Риму ніхто інший не спричинив лиш Цезар. Він пригадав собі нарікання і жалї Нерона, що мусить спалити місто, та що єму Рим остогид. Єсли Рим горить з розказу Цезара, то, чи не може приказати вимордувати людий в місті. Згадавши про Лїґію, Петра і інших християн підніс в гору руки і просив правдивого Бога о спасенє для них.

Вкінци виїхав на вершок узгіря. З відти цїла низина представила єго очам страшний вид. Була покрита димами мов хмарою — без домів і дерев. Пожежа не прибрала виду стовпа, так як тодї, коли поодинокі будинки палять ся, але виглядала радше на довгу зоряну стяжку. Єму здавало, що то не лиш місто горить, але цїлий сьвіт. Улицями було дуже трудно дістати ся до середини міста, бо люди, ховаючись від диму, утїкали в неладї і переполоху з міста.

Якось дотиснув ся до Затибря, до дому Лїнуса, в надії, що ту застане Лїґію. Однак дім вже був окружений пожежою і наповнений димом. Уратувавши ледво своє житє доплентавсь задурманений димом в товаристві кількох жінок до огорода.

— Де є Лїнус — були єго перші слова.

По короткій мовчанцї хтось відізвав ся:

— За мурами міста; від двох днів... вийшов до Остранїюм...

Вінїций підніс ся і сїв, узрівши несподївано Хільона. Він промовив:

— Пане, твій дім на певно згорів, але ти однаково будеш богатий. О! що за нещастє! Християни від давна страшили, що се місто спалить огонь... А Лїнус разом з Лїґією суть на Остранїюм...

Вініцієви знова зробило ся слабо.

— Чи ти їх бачив? — спитав.

— Я бачив їх пане!

На дворі вечеріло. Але в огороді було видно як в день, бо пожежа ще більше змогла ся. Небо було червоне, як сягнути оком. Страшний огонь обнимав що раз нові дільниці.

Оклик „Рим загибає“ не втихав. Товпа народу стала бунтувати ся, здавало ся, що лиш вид поломіни здержує ще вибух різні. Говорили що то Цезар казав спалити місто, що хоче ударити війском на нарід і зготовити загальну різню. Дехто присягав ся, що на приказ Цезара випускають всї дики зьвірі, що мають бороти ся на ігрищах. По улицях бачили льви з палаючими гривами і бішені слонї. Була навіть в тім часть правди, коли в кількох містях на вид зближаючого ся пожару знищили клїтки, і діставшись на волю гнали в дикім переполосї в противну сторону від огня та нищили все перед собою як буря. Публична вістка подавала число знищених від огня на десятки тисяч людий. Були такі що, стративши цїле майно, або найдорозші особи, добровільно кидали ся з розпуки в огонь. Іньшні удусилися від диму. Часто в переполосї натрафляли в утечі на іньшу стїну поломіни — і гинули страшною смертию під огненим заливом.

Ткач Макрин, що до єго дому принесено Вініция, обмив єго і заосмотрив в одїнє і поживив єго. Той так само твердив, що Лікус, Лїгія і Петро суть в Остранїюм.

Вініций пізнав в тім волю Божу, бо так уйшли пожежі.

Хотїв як найскорше дотовпитись до Остранїюм і забрати Лїгію у безпечне місце.

Не легко було дістати ся. Вінїций знав з яким трудом добив ся до Затибря, отже постановив обійти місто з противної сторони. Безпроволочно оба з Хільоном, пустили ся в гору, поступаючи звільна серед нагромадженої товпи.

Довший час їхали мовчки вслухуючись в шум пташних крил. Голуби, що множеством гнїздили ся по домах а рівночасно пільні, надморскі птиці, уважаючи очевидно блеск пожару за сонїчне сьвітло, летїли цїлими стадами на слїпо в огонь.

Вінїций перший перервав мовчанку:

— Де ти був, як вибух пожар?

— Я йшов, до свого приятеля, що має склеп, коли чую нечайно крик „огонь, огонь“.

Дальше оповідав Хільон, що бачив людий, котрі торували собі дорогу мечами, борби і розтоптані на улици людскі внутренности.

Вкінци Хільон звернув увагу Вінїция на сьпів, який доходив з кладовища.

Відтак добили ся до підземелля і вузкими уличками при мрачнім світлї зайшли до широкої печери. Ту відвалили камінь з камінної стїни побачили сьвітло а при нім много людий, з руками знесеними в гору. Були то лиця дуже побожені, що повтаряли молитви, або співали по тихо піснї. По всїх мож було пізнати, що чекають на щось важного. Потім дав ся чути страшний гуркіт каміня... То в містї цїлі улицї стали валити ся з лоскотом.

До перестрашеної людскої черни промовив якийсь спокійний голос:

— Мир з вами.

Був то голос Апостола Петра, що увійшов до печери. На звук єго слів, страх перейшов усїх в оден час, як

переходить страх череду, межи котру явить ся пастух. Він промовив:

— Чого трівожите ся в серцях?

— Хто може відгадати, що стріне єго нині, заки перейде година. Над вами, що вас очистило крещенє, і котрих гріхи відкупила смерть Ягняти, буде милосердя Єго — і умрете в Єго Імени.

Почуванє полекшї огорнуло цїле товариство а всї були в своїх серцях Апостолови вдячні.

Вінїций наблизивсь до Петра і схиливши покірно голову промовив:

— Пане ратуй мене. Я шукав сї в димі пожару і людскім натовпі, але нїгде не знаходив єї: я вірю, що ти можеш менї ю вернути.

А Петро вложив єму на голову руку і сказав:

— Довіряй і іди за мною.

Доперва коли вийшли на вільнїйшу площу, Апостол перехрестив три рази місто і сказав до Вінїция:

— Не трівож ся. Ми застанемо Лїгію з Лїнусом в хатї копача.

Лице Вінїция заяснїло від радости. Хотїв цїлувати Апостола в руку, але той оборонив ся і сказав:

— Не менї дякуй, а Христу.

По дорозї просив Вінїций:

— Пане охрести мене, аби я міг називати ся правдивим визнанцем Христа, бо люблю Єго всїма силами моєї душі. Скажи менї ще, що маю надто чинити.

— Люби людий, як твоїх братів, — бо лише любовию можеш Єму служити.

— Так! Я перед тим вірив в поганьскі боги, але їх не любив, а тоге Одного любю, так, що готов віддати за него з радостию житє.

Між тим звернули на іньшу вузину і незабавом побачили сьвітло. Петро вказав рукою і сказав!

— Ту є хата копача, що дав нам притулок, коли вернулисьмо з хорим Лїнусом з Остранїюм, ми не могли дістати ся на Затибрє.

Увійшли отвором, що заступав вікно.

Якась величезна стать спитала:

— Хто ви є?

— Слуги Христа — відповів Петро. Мир з тобою Урзе.

Урз припав до ніг Апостола, а пізнавши Вінїция, вхопив за руку і підніс ю до уст.

Лїгія занята вечерою, як Вінїций став коло неї, думала, що Урзус. Але коли Вінїций вимовив сї імя, кинулась зарумянена в єго отверті обійми.

Хвилю тревала мовчанка. Відтак став їй оповідати, як прилетів з Антіюм, як шукав за нею в домі Лїнуса і як Апостол показав сї мешканє.

— Я не лишу Вас — говорив він. — Тепер дїють ся ріжні нещастя в Римі. Я хочу вас всїх охоронити. Їдьте до Антіюм, до моїх посїлостий. Бо, що моє, то і ваше. — Лїгіо, чи не лякаєш ся вже мене. Вправдї я ще не охрестив ся, але просив о те Апостола.

Відтак звернув ся до Петра і говорив дальше:

— Рим горить на розказ Цезара. Їдьте. Там перечекаєте бурю і знова вернете засївати ваше зерно.

Між тим, як би на ствердженя єго слів, відізвали ся переразливі крики. Тоді надійшов властитель дому, а замикаючи поспішно двері сказав:

— Люди убивають ся на улицях. Невільники кинули ся на горожан.

— Сповняє ся міра — сказав Апостол.

Він звернув ся д' Вініцієви з тими словами:

— Возьми ту дівицю, котру тобі Бог судив, а Лінус, шо є хорий і Урз най їдуть з вами.

Але Вініций, що з цілою силою полюбив Апостола закликав:

— Учителю, присягаю, що не лишу Тебе на погубу.

— І благословить тебе Бог за твій чин, але чи ти не чув, що Бог поручив мені пасти Єго ягнята.

Вініций замовк.

— Христос не покинув нас коли шаліла буря, то як можу я покинути вас і не піти за приміром Спасителя?

Вініций гладив себе по голові, якби боров ся з гадками, відтак вхопивши Лігію за руку сказав незвичайно сильним голосом:

— Петре, слухай мене і ти Лінусе і ти Лігіо! Я говорив те, що мені диктував мій розум, але ви маєте інший, що не дивить ся на свої небезпеки, але виповнює божі заповіди. Так! Я того не розумів і я зблукав; ще давна природа відзиває ся в мині. Але, що я хочу бути слугою Христа і єго любю, тому ходить мені о щось більше, ніж о мою голову. Ото клякаю перед вами і присягаю, що сповню заповідь любови і не полишу моїх братів в нещасливу годину.

Коли то сказав огорнуло го якесь унесенє; він зніс очи і руки в гору і став кликати:

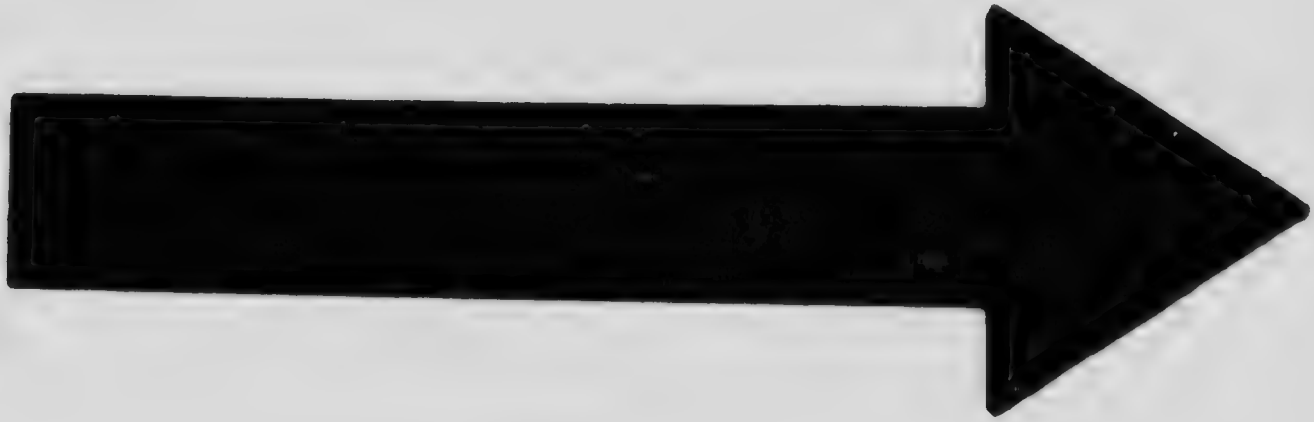

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

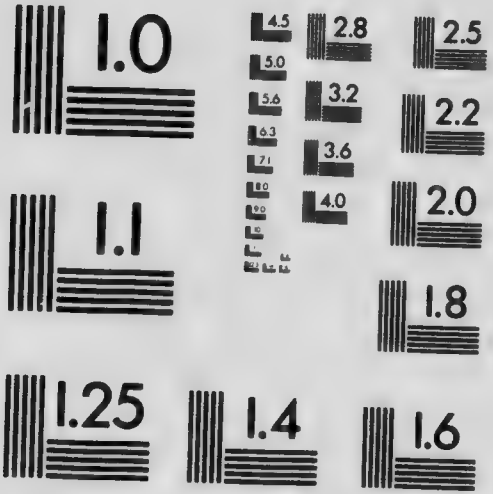

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

— Чи я вже розумію Тебе, Христе? чи достоїн я тебе?

Єго руки дрожали, а очи сьвітились від сліз. Апостол взяв глиняну посудину з водою, а приблизившись д' нему сказав:

— Ото хрещу тебе — в Імя Отца і Сина і Сьвятаго Духа — Амінь!

Тоді релїґійне одушевленє огорнуло всїх.

Між тим з зовні доходили голоси борючих ся людий і упадаючих домів..

IX.

ХІЛЬОН ЗРАДЖУЄ ХРИСТИЯН.

А місто дальше горіло. Великий цирк запав в руїну. Відтак падали инші доми. Даремний був ратунок зі сторони Тільона, щоби виратувати ще не горіючу часть міста.

Рівночасно з Римом гинуло богато майна. Сотки тисячів людий лишило ся без поживи, без хліба. Голод доскулював чим раз більше. Жінки обступили дім Тіґеліна та кричали за хлібом і дахом. Жовніри старали ся удержати сяк — так порядок, але й жовнірам ставляли опір.

Ріжні вісти кружили по місті одні оповідали о добродушности Цезара, що заосмотрює бідаків в поживу, роздає збіже, другі знова оповідали, що Нерон хоче знищити ціле місто і вигубити мешканців до ноги, аби свою столицю перенести до Греції або до Єгипту.

Тіґелін настрашив ся такими вістками. Отже післав, післанця до Антіюм, щоби Цезар приїхав і усмирив нарід.

Цезар вертав тоді до Риму, коли огонь був в найбільшім розгарі. Для охорони окружив ся прибічною сторожею, що складала ся з шіснайцять тисяч жовнірів. Справді нарід проклинав Цезара але ніхто не важив ся вдарити на

війско. Вкінци всї ті крики заглушив голос труб і рогів. Прибувши до брами Нерон затримав ся. По сходах вилїз на приготовлене підвисшенє. За ним ішли дворяни і сьпіваки, що несли арфи.

Всї сподївали ся почути від Нерона слова безпеки, потіхи. Але Нерон нїчого не говорив; мов нїмий, в багряній одежи вдивляв ся в бішену силу поломіни.

Ті що стояли біля него подали єму арфу. Він взяв єї і почав сьпівати. В дали сичали вужі поломіни, горіли віковічні, найсьвятійші памятники, гинуло місто, а він — володар, став з арфою в руках і не думав о погибаючій вітчинї, але о словах, що ними би міг зобразити велич нещастя і здобути найбільшу славу.

Він ненавидїв того міста і єго мешканцїв, лише любив свої піснї і поезиї, отже тїшив ся в своїм серцю, що побачить образ подібний до того, що описав.

Нарід показував на него руками, що був облитий кровавим блеском поломіни, не розуміючи на разї, що він робить; а коли переконали ся, що Цезар сьпіває, що супроти такого нещастя має себе на першім місци, свої сьпіви і вірші, обуренє на него тим більше. Вже нїхто не сумнївав ся що то Цезар казав спалити місто.

Нерон, почувши крик соток тисячів уст перестав сьпівати. Запримітивши біля себе блїді лиця, занепокоїв ся.

— Дайте менї чорний плащ з каптуром! закликав — чи би дїйсно мало прийти до борби?

— Пане! відповів непевним голосом Тіґелїн — я учинив все, що я міг, але небезпека грізна... Промов, пане, до народу і пороби єму обіцянки.

Але Цезар не хотїв промовляти до товпи, отже за него говорив Петроній. Сїв на білого коня і з кільком

товаришами поїхав між нарід. Нарід легко успокоїв ся трохи єго словами. Він обіцяв товпі, що Цезар відбудує місто, заосмотрить їх в поживу а відтак справить їм такі ігрища, яких ще сьвіт не бачив.

Цезар вернув до своєї палати а місто далі горіло.

Доперва шестого дня перестало місто горіти, бо пожар натрафив на порожні містя. Ще довго сьвітило ся жаріюче углє.

З чотирнайцять дільниць Риму лишилось чотири. Коли спопеліли купи угля, видно було величезну, сиву, сумну просторонь, на котрій стерчали ряди комінів, як гробівці на кладовищу. Межи тими згарищами снували ся сумні і понурі постати людий, що шукали то дорогих людий, то дорогих осіб.

Ціла щедрість і поміч Цезара не успокоїли нарід. Вдоволений був лише натовп злодіїв і бездомних нуждарів, що могли довільно їсти, пити і рабувати. Але люди, що потратили майно або дорогі особи не дали ся успокоїти ні обіцянками ні дарованим збіжем. Занадто було нещастє велике, щоби побороти жаль і знеохоту людий. Бачив Цезар, що не успокоїть тим народу. Почали ся наради в домі Цезара, яким чином звалити би нещастє на когось іншого. Підчас таких нарад зявив ся якийсь невільник перед Тіґелїном і просив о послухане до Цезара. Станувши перед Цезаром Тіґелїн почав говорити звільна і виразним голосом:

— Вислухай мене, Цезаре, бо можу заявити тобі: я знайшов! Народови треба пімсти і жертви, але не одної але сотки — тисячі. Чи ти коли чув, пане, хто був Христос, той, що єго понтийский Пилат розпяв на хресті? і чи знаєш, хто ті християни? чи я тобі не говорив о їх безчесних обрядах і о проповідях, що огонь принесе конець сьвіта? Нарід їх ненавидить і підозріває. Ніхто їх не ба-

чив в наших сьвятинях. Они суть твоїми неприятелями і цілого міста. Нарід говорить потихо против тебе, але то не ти казав спалити Рим і не я єго спалив... Нарід бажає пімсти най ю має. Най підозрінє зверне ся в іншу сторону.

Нерон слухав з початку з подивом. Але в міру слів Тіґеліна єго лице почало прибирати грізний вид. Нечайно встав, а піднісши руки до гори сказав:

— Щож се нещасне місто учинило тим жорстоким людям, що спалили го в так нелюдский спосіб!

А інші почали кликати:

— Зроби справедливість пане, покарай, палюхів!

Але він сїв, спустив голову на груди і мовчав. А відтак обізвав ся:

— Яка кара, яка мука належить ся за такий злочин. Але я се покараю і дам бідному народови такі видовища, що цїлими віками буде мене згадувати з вдячностию.

Чоло Петронія прибрало хмарний вид. Подумав о небезпеці, яка зависла над Ліґією і над Вінїцием, о котрого невинности був переконаний і постановив їх боронити.

Отже почав спокійно і недбало говорити, як звичайно говорив:

— Отже найшлисьте жертви. Добре! Можете їх віддати диким зьвірятам на поталу, або печи на розжаренім угли. Також добре! Але послухайте мене: Маєте власть, маєте війско, силу, будьте отже щирі, хоть тогди коли вас нїхто не чує. Оманїть нарід, а не самих себе. Майте відвагу собі сказати, що не християни спалили Рим. А ти Цезаре подумай, що ти волївби: чи: Нерон, володар сьвіта, спалив Рим, бо був так могучим, що міг то зробити, не оглядаючись на нїчо і нїкого; чи: Нерон спалив Рим але відпер ся того зі страху і зложив вину на невинних.

В тім перервав і хвилю чекав, що скаже або зробить Цезар.

Тоді відізвало ся кілька голосів:

— Пане, покарай сьмільчака, що сьміє говорити, що ти спалив Рим.

Але Цезар сказав:

— Ви хочете, аби я єго покарав, але то мій товариш і приятель, отже, хотяй зранив моє серце, най знає, що те серце має для приятелів лиш... прощенє.

Але зморщені брови, острий вираз в очах і їдкий усьміх лиця, говорив цілком що іншого.

— Я програв і згинув — подумав Петроній.

Між тим Цезар встав. Нарада була скінчена.

Петроній пішов до свого дому. Нерон з Тіґеліном пішли на другий бік палати, де чекав той чоловік, що з ним Тіґелін перше говорив.

Був то Хільон.

— Що знаєш о християнах? — В який спосіб ти з ними запізнав ся?

— Першим християнином, до котрого доля мене зблизила, пане — відповів Хільон — був лікар Ґлявк. Я то від него дізнав ся, що они віддають почесть якомусь Христови, що обіцяв їм вигубити всїх людий і знищити всї міста на земли — а їх лишити. Тому то, пане, они ненавидять людий, тому затроюють студні, тому на своїх зборах проклинають Рим і всї наші сьвятинї. Христос був розпятий на хресті, але обіцяв їм, що, коли Рим буде знищений огнем, тоді він прийде другий раз на сьвіт і віддасть їм пановане на земли.

— Тепер нарід пійме, хто і для чого спалив Рим — перервав Тіґелін.

А Хільон говорив дальше:

— Ґлявк говорив мені, що Христос є добрим божестом і що підставою єго науки є любов. Я не міг оперти ся таким правдам, отже я полюбив науку Ґлявка і єму повірив. Я ділив ся з ним кождим куском хліба, кождим ґрейцарем і чи знаєш як мені відплатив ся? Ото в дорозі пхнув мене ножем, а мою жінку продав гандлярам невільників! Прибувши до Риму, я пішов до старчих християн домагати ся справедливости на Ґлявку. Я думав, що змушу єго до віддачі мені жінки... Я пізнав їх архиєвященика, та другого, іменем Павло, що ту був увязнений. Знаю, де мешкали перед пожаром, де сходять ся, можу вказати одне кладовище, що на нім відправляють свої нечесні обряди. А побачив я Апостола Петра, Ґлявка і вихованицю Авлії Лїґію та благородного Вінїция.

— Вінїция закликав з подиву Нерон — та-ж она втїкла від него.

— Она втїкла, але він єї шукав. За нужденну заплату я єму помагав в тім і я то вказав дім, що в нім мешкала на Затибрю серед християн. Так, пане, присягаю тобі, що Авлії, Лїґія і Вінїций суть християнами. Вірно я єму служив, а він у відплату на бажанє лїкара Ґлявка казав мене збити, хотяй єсьм хорий, а я був хорий і голодний. І я присягнув, що се єму запамятаю. О! пане, пімсти на них мої кривди, а я вам видам і Апостола Петра і Лїнуса і Криспа — самих старших — і Лїґію і Урза і всїх інших. Без мене ви не найшли-би! Але спішіть ся! — кликав Хільон в дикій ненависти і бажаню пімсти — а найперше увязніть Вінїция, бо як він вільний буде, то я вже згинув.

Тіґелїн поглянув на Нерона.

— Чиби не було добре, пане, відразу справити ся з Вінїцием і Петронїем?

Нерон хвилину подумав і сказав:

— Нї! не тепер!... Люде не повірилиби, колиби хотїло ся вмовити в них, що Петронїй, Вінїций, або Авлїї підпалили Рим... Нинї треба інших жертв, а черга на тамтих пізнїйше прийде.

Хільон почав тим дуже тїшити ся.

— Видам всїх, лиш спішіть ся — кричав захриплим голосом.

Між тим невільники занесли Петронїя в лектицї до свого дому. Ту чекав на него Вінїций.

— Ти бачив нинї Лїгію? — спитав ся єго Петронїй.

— Вертаю від неї.

— Отже слухай, що тобі скажу. Нинї постановлено у Цезара зложити вину на християн за підпал Риму. Грозить їм переслїдуваня і муки. Спіши чим скорше і утїкай з Лїгією, бо леда хвиля зачне ся переслїдуванє.

Вінїций насупив брови, але не перелякав ся. Очевидно першим почутєм, яке ним заволодїло, була охота борби і оборони.

— Іду — сказав.

Вінїций вже був в дверах.

— Пришли менї вість невільником — закликав за відходячим Петронїй.

Почав роздумувати над тим, що стане ся. Знав, що Лїгія і Лїнус ернули по пожарі до давного дому.

По улицях повторювано вістку, що християни підпалили Рим. З далека доходили дикі голоси:

— Християни для львів!

X.

ЛІҐІЮ ПРИЗНАЧЕНО НА МУКИ.

Коли вечером Вінїций вернув до дому, на вид єго якб скаменілого лиця Петронїй відразу спитав:

— Ти прийшов за пізно?

— Так. Єю увязнено перед полуднем. Настала хвил мовчанки.

— Ти бачив ю?

— Так.

— Де є?

— В мамертиньскій вязници. Я переплатив сторож і она сидить в комнаті сторожа. Урзус положив ся на п розі і стереже ю.

— А чому Урзус не боронив?

— Прислано пятьдесять жовнїрів, впрочім Лїн с заборонив.

— Лїнус?

— Лїнус умирає, тому єго не взяли.

— Що думаєш робити? — спитав Петронїй.

— Зпратувати ю, або з нею разом умерти. І я вір в Христа.

Вінїций говорив нїби спокійно, але в єго голосї було щось так розпучливого, що серце Петронїя задрожало щирим милосердєм.

— Як ти хочеш ю ратувати?

— Я перекупив сторожу, наперед тому, ратувати ю від зневаг, а по друге, аби не перешкаджали їй в утечі.

— Коли то має бути?

— Сказали, що зараз не можуть ю менї видати, бо боять ся відвічальности. Коли вязницї переповнять ся і коли стратять число вязнїв, тодї менї ю віддадуть. Але то крайність. Ти є приятелем Цезара, отже іди до него і ратуй єю і мене.

Петронїй місто відповіди, закликав невільника і приказав єму принести два темні плащі і два мечі, вернув ся до Вінїция.

— По дорозї розкажу тобі — сказав. — Тимчасом возьми плащ, збрую і підемо до вязницї. Там дай сторожи богато гроший, аби сейчас випустили Лїгію. Інакше буде за пізно.

— Ходїмо — сказав Вінїций: І по хвили оба опинились на улици.

— А тепер мене вислухай — сказав Петронїй. — Я нинї єсмо в неласцї. Моє власне житє висить на во[illegible] ому нїчого не можу виєднати у Цезара.

[illegible]ще до того так сказав менї: „Скажи від мене Вінї[illegible]ви, щоби був на ігрищах, що на них виступлять християни“. Чи розумієш, що то значить? То хотять собі справи[illegible] видовище з твого болю. Може тому тебе і мене не увязн[illegible]ю. Єли ю сейчас не видобудеш, тодї... не знаю! Може Ак[illegible] встане ся за нею?.. Твоє золото моглоби також покусит[illegible]. Трібуй.

— Віддам єму все, що маю — відповів Вінїций.

Не дуже далеко було до вязниці, отже в кінци дійшли. Нечайно, коли вже звернули до вязниці, Петроній сказав:

— Жовніри! за пізно.

Лице Вінїция побілїло як мармор.

— Ходїм — сказав.

Незадовго станули перед рядами. Петроній, що мав незвичайну память, знав не лиш старшину але й майже всїх жовнірів, отже узрівши знакомого провідника когорти кивнув на него.

— А то що Нїґре — сказав — казали вам пильнувати вязниці?

— Так благородний Петронїю. Бояли ся, щоби хто не відбив палюхів.

— Чи маєте приказ нїкого не пускати? — спитав Вінїций.

— Нї, пане. Знакомі будуть відвідувати тих, що увязнені і тим чином виймаємо більше християн.

— Отже впусти мене — сказав Вінїций.

Підчас того під землею і за грубими мурами відізвався сьпів. Пісня на разї глуха і здавлена росла щораз більше. Мужескі, жіночі і дитячі голоси лучили ся в один хор. Цїла вязниця сьпівала. Але були то голоси радости і побіди.

Жовнїри поглянули на себе із здивованя. На небі показали ся перші, золоті і рожеві проблески ранної зорі.

Оклик „Християни для львів“ лунав ненастанно у всїх дїльницях міста.

Зразу не лиш нїхто не сумнївав ся, що они були правдивими справниками нещастя, але і нїхто не хотів

сумнївати ся, бо їх кара мала бути знаменитою забавою для народу.

Між тим з великим поспіхом відбудовувано назад місто, головно деревляні домки, в котрих мали конати християни. Дано приказ на спроваджуванє ріжних зьвірів, як слонї, тигри, крокодилї, льви, вовки, медведї, а головно заїті пси. Ті ігрища мали перевисшати всї інші, які лиш знала людска память.

Розохочений нарід помагав жовнїрам в погони за християнами. То не було річею трудною, бо цїлі громади їх таборуючи з іньшою людностию, явно визнавали свою віру. Їх терпеливість збільшувала лиш гнїв народу. Жінок тягнено до вязницї за волосє, дїтям розбивали голову о камінє. Тисячу люда днем і ночию перебігали улицї. Вязниця переповнила ся вязнями, що дня припроваджували нові жертви. Милосердє згасло. Здавало ся що нарід забув говорити, запамятав лиш оден оклик: „Християни для львів! Прийшли так душні часи, яких перед тим не бувало: сам воздух був якби насяклий шалом, кровию і злочином.

Визнаньцї Христа ішли добровільно на смерть, хиба того заборонювала їм їх старшина.

Петронїй не могучи забути, що колиби не він і не єго пляни відібрати Лїгію з дому Авлїїв, то правдоподібно не булаби тепер у вязници, не щадив нї часу нї труду, щоби ю з відтам видобути. Але всї єго змаганя остались без наслїдку.

Між тим Вінїций переходив велику душевну муку. Був переконаний, що то все сон. Але рев зьвірів говорив єму, що то дїйсність.

Між тим упливав день за днем. Будинки вже були покінчені. Вже роздавали знаки на ранні ігрища. Але тим

разом „ранне ігрище“ ізза нечуваної скількости людий-жертв, мало продовжити ся на дні, тиждні і місяці. Вже не знали де містити християн. Вязниці були натовплені і кидала ся в них горячка.

Спільні ями, що в них хоронено невільників, почали переповнювати ся. З боязни перед хоробою стали спішити ся.

Ті всї вісти непокоїли Вінїция і відбирали єму надію виратувати Лїгію. Знав що леда хвиля могла найти ся в цирковім коритари, з відки лиш можна вийти до диких зьвірів. З часом запримітив, що лиш працює над тим, аби учинити їй смерть меньше страшною.

Послїдна єго надія була в Христї. Молив ся безнастанно до Него з піднятими в гору руками. Але лишило ся єму ще тілько сьвідомости, що молитва Апостола більше значить ніж єго.

І одної ночи пішов єго шукати, що їх мало лишило ся, хоронили єго старанно навіть одні перед другими, аби який слабодух мимоволї єго не зрадив.

Вінїций удав ся до хати того копача, в котрого хатї охрестив ся, і дізнав ся що у винници відбуде ся збір християн. — Вкінци оба удали ся до одної шопи, де застали християн на молитві.

Петро був також присутний. Клячав на дорозї перед деревляним хрестом, що був прибитий до стїни, і молив ся.

Вінїций, побачивши Петра, хотїв кинути ся до ніг Петрови і кричати: ратуй — але чи то набожність, чи умучене угнуло єго колїна, отже клякнувши при входї став за іншими повтаряти: „Христе помилуй!“

Всї благали єго з розпуки о милосердиє, бо в кождім тлїла іскра надії, що прийде, зітре і струтить Нерона — і запанує над сьвітом.

Вінїцій закрив лице руками і — припав до землї. Нараз стало тихо. І здавало ся, що доконче мусить щось стати ся що надійде хвиля чуда. Був певний, що коли піднесе ся і отворить очи, побачить сьвітло, від котрого сліпнуть смертні зрінницї і почує голос, від котрого умлїває серце.

Вінїцій підніс ся і став дивити ся остовпілим взором наперед. Бачив перед собою миготячі каганцї і сьвітло місяця, що продирало ся крізь отвір даху.

Нараз Петро встав і сказав:

— Дїти, піднесїть ваші серця до нашого Спасителя і жертвуйте Єму ваші слези.

І замовк.

Нечайно серед зібраних відізвав ся жіночий голос, повний жалісної скарги і безграничного болю:

— Я вдовиця, мала одного сина, що мене удержував... Верни го менї, пане!

Відтак скаржило ся ще кілька голосів.

Старий рибар примкнув очи, потряс своєю білою головою над тим людским болем.

Вінїцій хотїв просити у Апостола ратунку, хотїв добити ся до него. Нараз подумав: Що стане ся як Петро скаже, що Цезар сильнїйший нїж Христос. Отже не хотїв, щоби єго надія упала в пропасть.

Між тим Петро став говорити — з початку так тихим голосом, що ледви го можна було дочути:

— Дїти мої! На Голготї я бачив, як Бога прибивали на хрест. Я чув удари молотів і бачив, як піднесли в гору хрест.

Я бачив, як Єму отворили бік і як умер. А тодї, вертаючи від хреста, я кликав з болю, як і ви кличете:

„Горе нам, горе! Пане! Ти Бог! Чому до того Ти допустив, чому умер, чому засмутив наші серця, що вірили, що прийде Твоє Царство?“

А Він, наш Пан і Бог — третого дня воскрес і був поміж нами, доки в великій ясности не взніс ся до Свого Царства...

А ми пізнали малу нашу віру утревалили ся в серцях і від тоді сїємо Єго зерно...

Ту обернувшись в бік, звідки вийшла перша скарга, почав говорити вже сильнїйшим голосом:

— Чому жалїєте ся? Бог сам піддав ся муцї і смерти, а хочете, аби вас перед нею закрити? Маловіри! Чи поняли Єго науку, чи Він вам то одно житє обіцяв? Ото приходить до вас і вам говорить: „Ступайте Моєю дорогою“,— то вас підносить до себе, а ви чіпаєте ся руками землї, кличучи: „Пане ратуй!“ — Я перед Богом порох, але супроти вас Апостол Божий і намісник, говорю вам в Імя Христа: Не смерть перед вами, але житє, не муки, але незрівнані розкоші, не слези і зойки, але сьпів, не неволя але царствованє! Я, Божий Апостол, говорю тобі, вдово: твій син не умре — лиш народить ся в славі на вічне житє — і з ним получиш ся!

Потїшаючи ще й інших підніс руку в гору, як колиб розказував. а они почули нову кров в жилах і рівночасно в кістках дрож, бо став вже перед ними не згрибілий старець, але моцар що брав їх душі і підносив з пороху і трівоги.

— Амінь! — закликало кілька голосів.

А єму з очий бив, що раз більший блеск і ішла від него сила, ішла сьвятість. Голови хилили ся перед ним — а він, коли умовкло „Амінь“ — говорив дальше:

— Сійте серед плачу, щоби збиралисьте серед веселости. Чого лякаєте ся сили злого. Над землею, над мурами міста є Господь, що в вас замешкав. Звогчить ся від сліз камінє, пісок пересякне кровию, повні будьтьями ваших тіл, а я вам скажу: ви побідили! Господь іде на підбій того міста злочину, гнету і гордости, а ви Єго жовніри! І як сам відкупив мукою і кровию гріхи сьвіта, так хоче, аби ви відкупили мукою і кровию се гнїздо безправства!... То обвіщає вам моїми устами!

І розпростер руки, а очи вняли в гору, — а їм серця майже перестали бити, бо відчували, що єго взір видить щось, чого не можуть добачити смертні очи.

З розясненим лицем дивив ся мовчки, якби очімів з одушевленя, а по хвили почули єго голос:

— Ти є Господи — і показуєш менї свої стежки! Якто, Христе! Не в Єрусалимі, але в городї диявола хочеш заложити Свою столицю? Ту, де власть Нерона, має станути Твоє вічне Царство? О, Господи, Господи!... І кажеш відси менї пасти Твої ягнята аж до кінця віків... Осанна! Осанна!

Всї укріпили ся в вірі, Одні кликали: „Осанна!“ інші: „Христе!“

— Тепер благословлю вас, мої дїти, на муки, смерть, вічність!

Але они обступили єго і кликали:

— Ми вже готові, але Ти сьвята голово хорони ся, бо ти є намісником, що справує уряд Христа!

І так говорячи, чіпали ся єго одежі, а він, кладучи руки на їх головах пращав кождого з осібна, як отець свої дїти, коли висилає в далеку дорогу,

Всї в унесеню готові на смерть розходили ся, Апостола вів Перей, слуга Пуденса укритою стежкою до свого дому. — Вінїций поступав також за ними. Коли дійшли до хати Перея, нечайно кинув ся до ніг Апостола не могучи нїчого промовити.

Апостол пізнав єго і сказав.

— Знаю. Тобі узяли дївчину, що ти ю полюбив. Моли ся за ню.

— Пане — зойкнув Вінїций, обіймаючи ще сильнїйше ноги Апостола. — Пане! Я мізерний хробачок, але ти знав Христа ти Ґо благай, ти встав ся за нею.

І дрожав з болю, як лист і чолом бив в землю, бо пізнавши силу Апостола, знав, що він оден може ю повернути.

А Петро зворушив ся тим болем.

— Сину — сказав — буду молити ся за нею, але ти пригадай собі, що я говорив тамтим сумнїваючим ся; що сам Бог перейшов через хрестну муку і згадай, що по тім житю зачинає ся іньше, вічне!

— Я знаю!... я чув... відповів Вінїций, хватаючи воздух зблїдлими устами, але бачиш Пане... не можу. Сли треба крови, проси Христа, аби взяв мою... Я жовнїр. Най ми подвоїть, потроїть муку для неї, я витримаю! То ще дитина, Пане!

Втім знова схилив ся а приложивши ... це до колїн Петра, став повтаряти:

— Ти знав Христа, Пане! Ти знав. Він тебе вислухає! Встав ся за нею!

Апостол запитав:

— Вінїцию, чи ти віриш?

— Пане, чи-ж бим ту інакше прийшов?

— Отже вір до кінця, бо віра гори порушає. Хотяй бачивбись сю дївицю під мечем ката, або в пащи льва, вір, що Христос може ю спасти. Вір і моли ся до него, а я буду разом молити ся з тобою.

Потім знїсши лице до Неба, говорив голосно:

— Христе милостивий, зглянь ся на се зболїле серце і потїш єго.

А Вінїций витягаючи до зьвізд руки говорив:

— О Христе! я твій! Возьми мене за ню!

На сходї почало білїти Небо.

Вінїций спішив до вязницї. Боявся не мати надії на випратованє Лїґії; почув в собі силу до надзвичайних дїл. Вірив, що Христос не відмовить просьбі свого ученика. І летїв до вязницї як віщун доброї новини.

Але ту чекала го несподївана річ. Сторожа, що давнїйше не робила єму найменших трудностий, тим разом не позволила єму увійти до вязницї.

— Вибачай, пане, маємо нинї приказ нїкого не пускати до вязницї — сказав сотник сторожі.

— Приказ? повторив білїючи Вінїций.

Жовнїр поглянув на него із співчутєм і сказав:

— Так, пане. Приказ Цезара. У вязници є богато хорих і може бути, що обавляють ся, аби приходячі не рознесли заразу по містї.

— Але ти говорив, що приказ лиш на нинї?

Жовнїр зблизив ся і сказав притихненим голосом:

— Успокій ся, пане. Сторожі і Урзус чувають над нею.

То сказавши, похилив ся і як стій начеркнув на камінній плиті своїм довгим мечом вид риби.

Вінїций поглянув на него остро.

— І ти є жовніром?

— Доки там не буду — відказав жовнїр вказуючи на вязницю.

— І я почитаю Христа!

І стиснувши руку жовнїра, відійшов.

Ранїшне сонце піднесло ся понад мури вязниці, а разом з єго ясностию стала знова вступати відвага в серце Вінїция. Той жовнїр християнин, був для него якби новим сьвідоцтвом могучости Христа. На хвилю задержав ся, а впяливши взір в рожеві облаки, сказав:

— Я не бачив ю нинї, Господи, але вірю в твоє милосердиє.

І вернув до дому писати лист до Лїгії. Коли скінчив, віднїс го сам і вручив християньскому сотникови, що сейчас пішов до вязниці. За хвилю вернув з здоровленєм від Лїгії, з обітницею, що ще нинї віднесе єї відповідь.

Вінїций не хотів вертати але кав на лист. Сонце підійшло вже високо на Небо, перекупки розставляли свій товар, товпи народу зростали що хвиля. Вінїций опер ся о відлом скали, зітхнув як дитина, що засипляє по довгім плачу і заснув.

Коли від жару сонця і від крику збудив ся, побачив, що невільники несли якогось чоловіка в білім одїню в лектиці. Той держав звій паперу в руці і безнастанно кричав:

— Розігнати тих злодіїв! скорше!

Нечайно пізнав Вінїций Хільона.

Тепер зрозумів він те, що доси не розумів, чому найперше схоплено Лїгію і яким чином ю так скоро найшли.

І вхопившись за край лектики, похиляючись над Хільоном закликав:

— То ти видав Лїгію!...

Лице старого Грека побіліло як папір, але, що в очах Вінїция не було грози, отже страх єго минув скоро. Подумав, що є під опікою самого Цезара і що окружають го сильні невільники, а Вінїций стоїть безборонний з похилою статию від болю.

— А ти казав мене вибити, коли я умирав з голоду — сказав Хільон.

Хвилю оба замовкли.

— Я скривдив тебе, Хільоне!...

Тоді Грек кивнув на невільників а ті пімчали єго дальше та вигукували:

— Місце благородному Хільонови! місце! місце!...

В довгім листї прощала раз на все Лїгія Вінїция Знала, що доперва з арени, то є з місця в цирку, де кинуть єї зьвірятам на жир, зможе побачити Вінїция. Тож просила го, аби дізнався, коли прийде на ню черга і був на ігрищах, бо ще раз хотїла го за житя бачити. В листї цїлком не оказувала боязни.

Вінїций читав сей лист з роздертим серцем, але рівночасно єму видалось, що неможливо, щоби Лїгія могла згинути в пащи дикого зьвіра — і щоби Христос не змилосердив ся над нею. Вернувши до дому відписав, що буде що дня під мурами вязниці чекати, доки Христос не зітре мури і не віддасть ю єму. Приказав єї вірити у визволенє. На другий день мав сотник передати лист.

А коли Вініций прийшов слідуючого дня під вязницю, сотник наблизив ся до него і сказав:

— Христос виявив тобі Свою ласку. Коли невільники Цезара забирали християн на перші ігрища, питали ся о твою любку, але Бог зіслав на ню горячку, на котру умирають вязні — і лишили ю. Так було і з Лінусом.

— Так, сотнику. Христос збавить ю від смерти — сказав утомлений Вініций.

Вернувши вечером до дому, вислав своїх людий по Лінуса, щоби перенесли го до одної з єго підмайских посїлостий.

IX.

ЦИРК НЕРОНА.

В кінци надійшов день ігрищ. Товпи народу чекали на отворенє перебудованих ігрищ. Зьвірятам вже від двох днів не давали їсти. До цирку спроваджено так много християн, потрохи з кождої вязниці, що ніхто не думав, щоби спроваджені дикі зьвірі за оден день з ними упорали ся.

Насамперед ішла борба ґлядияторів, уоружених борців а потім мали повкидати християн.

Отворено коритарі і товпи увійшли до середини. Прийшов і Тіґелін, але видовища ще не розпочато, бо всї чекали на Цезара, що прийшов незадовго в супроводї цїлого двора.

Петроній прибув разом з Вінїцием. Він знав, що Лїґія є хора, але, що доступ до вязниці був трудний, то не був певний, чи на нинї не буде призначена на видовище. Він порозумів ся зі сторожами, а ті пустили го малими дверцями, куди самі виходили. Оден з них завів єго до християн і сказав:

— Не знаю, чи найдеш, чого шукаєш. Ми ніяк не могли відпитати дївицї Лїґії.

— Чи богато їх є — питав Вінїций.

— Богато мусить, пане лишитись на завтра.

— Чи суть хорі межи ними?

— Таких, що не моглиби устати на ноги, нема.

Відтак увійшли до низької і темної комнати, де неубирані в скіри ріжних зьвірят християни чекали в молитві на свої муки. Вінїций, ідучи побіч сторожа, приглядав ся лицям, шукав і роздивляв ся, чи не побачить де Лїгію.

Нечайно почув якийсь знакомий голос. З під вовчої скіри пізнав лице Криспа: Знова зашитого в медвежій скірі пізнав конача, що тепер єму пригадав, як він хрестив ся в єго хатї. Він сказав:

— Я бачив Апостола день перед моїм увязненєм. Поблагословив мене і говорив, що прийде до цирку попращати погибаючих. Я хотівби на него поглянути в хвили смерти і бачити знак хреста, бо тодї лекше буде менї умерти. Отже, коли знаєш, пане, де він є, то скажи менї.

Вінїций знизив голос і сказав.

— Він буде межи людьми Петронїя, перебраний за невільника. Коли ти вийдеш на арену диви ся в котру сторону я зверну голову, там він буде.

Вінїций вийшов і удав ся до цирку, де мав місце побіч Петронїя.

— Є? — запитав єго Петронїй.

— Нема єї. Лишила ся у вязници.

— Слухай, що ми ще прийшло до голови. Най Лїгію в ночи вложать в домовину і винесуть з вязницї як убмерлу— решту догадуєш ся?

— Так — одповів Вінїций.

— Дальшу розмову перервав їм хтось з сидячих: Що за гарний цирк.

Дійсно вид був величавий. Низші сидженя, набиті білими шатами видців, білїли як сніг. В золоченім сидженю сидів Цезар, з дияментовим нашийником, з золотим вінцем на голові, побіч него великі урядники, войскова старшина з блискучим оружєм, слогом все, що було в Римі блискуче і богате. В задніх рядах сиділи лицарі — а горою чорніло ся море людських голов, над котрими від стовпа до стовпа були натягнені ґірлянди з ріжних рож і цьвітів.

Нарід розмовляв голосно та гулав, щоби приспішити видовище.

В тім дні почали ся видовища від людий, прибраних у шеломи без отвори на очи, отже на сліпо борючих ся.

Кількана́цять вийшло їх на арену і почали вимахувати мечами. Слуги пересували довгими вилами одних до других, аби могли стрінутися.

Поволи число [illegible] змаліло. А коли в кінци лишило ся лише двох, [illegible] їх до себе так, що стрінувшись взаїмно упали оба [illegible] і взаїмно закололи ся. Тоді серед крику людий [illegible] і спрятали трупи, а малі хлопці загребли кроваві слі[illegible] на арені і притрясли ю зеленим листєм.

В кінци прийшла черга на християн. А що ніхто не знав, як християни заховують ся, всї чекали видовища з якимсь зацікавленєм. Тажто після них були люди, що підпалили Рим.

Між тим сонце піднесло ся високо. Від єго проміня пісок на арені прибрав багряну краску.

Товпа непокоїлась.

Відтак дано знак. Тоді появив ся старець, що взивав запасників на смерть, і застукав тричі молотом у двері.

В цілім цирку дали ся чути голоси:

— Християни! християни!...

Заскреготали желізні крати; в темних отворах розлягли ся голоси: „На пісок!“ і в одну мить арена наповнила ся громадами людий, покритих скірами.

Всї бігли скоро на середину арени, клякали одні при других з піднесеними в гору руками. Товпи народу думали, що то є просьба о милосердиє і розбішений тим почав тупати ногами, свистати, кидати порожним начинєм від вина і кричати: „Пустити зьвірята!“ Але нечайно стало ся щось несподіваного. З середени косматої громади піднесли ся сьпіваючи голоси і в тій хвили залунала пісня, що єї пораз перший почули в римскім цирку:

„Христос царствує!...“

Тоді нарід огорнув подив.

Засуджені сьпівали з піднесеними в гору очима. Бачено поблідлі лиця, але якби натхнені. Всї зрозуміли, що ті люди не просять о милосердиє — і що здає ся не бачать ні цирку, ні народу, ні Цезара.

Тим часом впущено на арену стадо виголоднїлих псів. Витє і скавулїнє наповнило цїлий будинок. Християни, скінчивши піснею, клячали неповорушно, як закаменїлі, лиш повтаряли: „Для Христа, для Христа!“ Пси звітривши під скірами людий і здивовані їх неповорушностию, не сьміли відразу на них кинути ся.

Нарід розгнївав ся обоятностию псів, став удавати витє псів, інші знова творили, щоби лиш розохотити псів до нападу на християн.

В кінци оден пес кинув ся на жінку, що була на самім переді, а за ним і інші впали до середини. Товпа успокоїлась, щоби з більшою увагою придивляти ся. Почала струєю плисти кров з пороздираних тїл. Запах крови і пошарпаних внутренностий наповнив цїлий цирк. В кінци лиш денеде було видно поодинокі клячучі стати, що незабавом покривали виючі купи псів.

Вінїций сидїв нерухомо мов скала. Не знав, чи Лїгія через помилку не дістане ся на жир псам.

Відтак стали випихати нові, обшиті в скіру жертви на арену.

Они клякали як їх попередники.

Пси вже були пересичені і не хотїли на них нападати.

Втім заскрінили крати і випущено львів. На їх вид пси збили ся в купу по противнім боцї арени. Сам Цезар звернув на них свою увагу і приложив до ока шкелко, щоби лїпше приглянути ся. Товпа слїдила, яке вражінє зробять они на християн.

Але льви, хотяй виголоднїлі не спішили ся до жертв. Однї лїниво прижмурювали очи, другі зївали.

Але відтак запах крови і пороздираних тїл почав дїлати на них.

Оден з них кинув ся на батька, що тримав на руках плачуче дитя і в одну мить здусив єго.

На той вид всї інші кинулись на громаду християн. Декотрі з них, хапаючи жертви за боки або крижі бігали шаленим скоком по аренї, як би шукаючи укритого містя, деби могли їх пожерти.

Нарід вставав з місця, щоби лїпше приглянути ся, як льви будуть роздирати християн.

З найвисшого ряду сиджень споглядав Апостол Петро Ніхто на него не звертав уваги.

Дехто з християн підносив до Апостола очи, а то розяснювали ся їм лиця і усьміхали ся видячи над собою ген в горі, знамя хреста. А єму серце роздирало ся говорив:

— Господи! Най буде Твоя воля, бо для Твоєї слави для сьвідоцтва гинуть мої ягнята! Ти мені приказав їх пасти отже передаю Тобі їх, а Ти почисли їх, возьми їх і усмир їх біль.

Тоді Цезар, хотячи певно, щоби сї ігрища перевисшили всї попередні, дав невільникови знак, щоби випусти на арену много ріжнородних зьвірів.

Ціла арена покрила ся як би рухомою филею прут тих зьвірів медведів, тигрів, пантер, вовків і інших. Сер реву, витя і скавуліня відзвали ся ту і там на лавах виц ців переразливий плач жінок, котрих сили цілком вичерпа ся. Вже навіть стали відзивати ся численні голоси: „Досить досить!“

Щоби розохотити зьвірята, невільники стали стріля з луків, взбуджуючи у них жадобу крови. Було то дійс нове видовище. Вовки, медведі, пантери і люди, що щ були живі падали побіч себе. Серед того розюшені зьві дерли люди. В кінци все, що живе лягло в послїдних дрог ниях конаня.

Тоді на арену впало сотки невільників і стали вив зити тачками трупів та очищувати сьвіжим піском арену.

Сонце стало хилити ся д заходови. Товпа народу пи тала ся взаїмно, що за видовище буде мати ще того дн

Цезар, що від якогось часу полишив своє місце, не чайно показав ся на заквітчаній арені, прибраний в багря ний плащ і золотий вінець.

Дванайцять сьпіваків поступало перед ним, а він тримаючи срібну арфу в руці виступив торжественно на середину. Уклонившись кілька разів видцям став якийсь час мовчки.

Відтак ударив в струни і зачав сьпівати. Пісня була жалісна повна болю скарги, котру сам написав під вражінєм виду пожару Риму.

Коли Цезар скінчив нарід безнастанно плескав в долоні.

А Апостол Петро обняв руками свою сиву голову і в дусї кликав:

— Господи! Господи! кому Ти віддав управу над сьвітом? і чому хочеш заложити столицю в тім місті?

Коли сонце заходило видовище кінчило ся. Товпа зачала опускати цирк і виходити на місто. Цезар вернув на своє місце, аби ще послухати похвал, тож окружили єго рої дворян, що не щадили єму підхлїбств.

Однак Нерон тим не вдоволив ся. Дав рукою невільникам знак, що несли перед ним походнї, щоби опустили цирк.

Ніч була ясна і тепла. Дехто чекав ще, щоби бачити віїзд Цезара. А з подвіря скрипячі вози вивозили ще трупів.

XII.

ВІНІЦИЙ ХОЧЕ УВІЛЬНИТИ ЛІҐІЮ З ВЯЗНИЦІ.

Коли Вініций і Петроній ішли мовчки до дому заступив їм хтось дорогу і спитав:

— Чи ту мешкає благородний Вініций?

— Так, чого хочеш?

— Я є Назарій, син вдови, у котрої мешкала Ліґія. Іду з вязниці і принешу тобі вістку від неї. Жиє доси — говорив дальше. Урзус присилає мене до тебе, пане, аби тобі сказати, що она молить ся в горячці і повтаряє твоє імя.

А Вініций відповів:

— Слава Христу!

Потім увійшли в середину дому.

Коли відтак прийшов до середини Петроній і дізнавшись, що Назарій є християнином поспитав:

Яким способом можеш свобідно увійти до вязниці?

— Я наняв ся, пане, до виношеня трупів, а учинив я то нарочно, щоби прийти з помочню моїм братям і приносити їм вісти з міста.

Тоді Вініций перестав молити ся і сказав:

— Скажи сторожам, аби вложили ю у домовину, як умерлу. Ти добери помічників, що в ночи винесуть єю разом з тобою. Близько воняючих ям віддасьте домовину людям, що будуть там з лектикою. Сторожи обіцяй від мене, що дам їм тілько золота, кілько кождий в плащи буде міг донести.

Вініций набрав відваги як жовнір.

Назареви заяснїло лице з радости.

— Най Христос уздоровить ю, бо вільна буде! — сказав він.

Вініций і Петроній стали сумнївати ся, чи Назареви сей плян дасть ся підкупити сторож, що розжареним желїзом пробує, чи тїла, що їх виносили, суть мертві.

— Я хотів би — сказав Вініций — щоби Урзус єї товаришив в дорозї... Бувбим спокійнїйший.

— Неможливо! — сказав Петроній — най виривае ся, як єму подобає ся, але не разом з нею і не два або три дни по ній: пішли би за ним і відкрили би єї притулок. Чи хочеш згубити себе і єю.

Назарій попращав ся обіцюючи завтра досьвіта прийти.

Зі сходом сонця прибує державець Ніґер, котрого Вініций візвав. Він припровадив згідно з припорученєм Вініция мули, лектику, і чотирьох певних людий.

Вініций впровадив єго до середини дому о всім єму розказав.

Ту довідав ся Ніґер, що Ліґія і Вініций є християнами і дуже з того зрадів.

За хвилю привів Петроній Назария.

Назарий сказав:

— Сторожа годить ся на винесенє Ліґії живою. Ми поробили в домовинї отвори, аби могла віддихати. А щоби

не кричала на вид узброєних жовнїрів, дасть їй Ґлявк усиляючий напій, що єго сам зготовить. Віко домовини не буде прибите. Піднесете ю легко і заберете ю до лектики. Нинї умерло кільканайцять осіб, будуть виносити разом. Тому, щоби оминути їх на першім закрутї улицї мій товариш захромає на ногу і тодї лишимо ся по ззаду інших. Ви чекайте на нас коло малої сьвятинї, що стоїть при дорозї. Щоби Бог дав як найтемнїйшу ніч!

— Дасть Бог — сказав Нїґер. Вчера був ясний вечер, відтак нечайно зірвала ся буря. Нинї Небо знова погідне, але від рана парно. Цїлі ночи будуть тепер дощі і бурі.

Назарий взяв торбинку золота для сторожі і вернув до вязницї. Для Вінїция почав ся день повний н[illegible] і очікуваня.

— Чи ти є певний того державця? — спитав Петронїй Вінїция.

— Християнин є се — відповів Вінїций.

Петронїй поглянув на него з зачудованєм, потім став порушати раменами і говорити:

— Як то ширить ся! як то тримає ся людских душ. Вірить му, бо християнин, отже християнин не може зрадити, зламати обітницї, вирядити кривду.

Петронїй пішов в глуб дому, а Вінїций до хати копача, де приняв хрест,

Єму здавало ся, що ту скорше єго просьба буде вислухана.

По полудни вернув до дому. Там чекав на него Петронїй.

Той му сказав, що завтра має бути видовище з порозпинаних на хрест християн, але може буря перешкодить.

Зближав ся вечір, темнота почала покривати місто вчаснійше ніж звичайно з причини хмар, що закрили ціле небо.

— Спішимо — сказав Вінїцкий — ізза бурі можуть вчаснійше вивезти тїла з вязниці.

— Час — відповів Петроній.

І взявши з каптурами плащі вийшли бічною фірткою на улицю.

Місто було порожне, від часу до часу блискавка роздирала хмари. В кінци прийшли під конець, де чекав на них Нїґер.

— Нїґер! чи все готово? — спитав по тихо Вінїцкий.

— Так — відповів сей.

Відтак став падати рясний дощ а потім град. Мусїли схоронити ся під окіп. Коли град перестав падати Нїґер сказав!

— Бачу сьвітло через мраку... кілька... то походнї.

І звернув ся до людий:

— Уважати, щоби мули не порскали!...

— Ідуть — сказав Петроній.

Сьвітла ставали виразнїйші.

Коли носїльщики прийшли коло сьвятинї задержали ся на се, щоби обвязати собі хусткою уста і ніс, щоби охоронити ся від неприємної вони, що заносилась від тхнучих ях. Відтак понесли домовини далї.

Одна з тих домовин задержалась.

Вінїций скочив до неї, а за ним Петронїй, Нїґер і два невільники з лєктикою.

Але заки добігли, дав ся чути голос повний жалю Назария:

— Пане, перенесли ю разом з Урзом до іншої вязниці... пірвали ю перед півночию!... А ми несемо інше тїло...

XIII.

РОЗМОВА ВІНІЦИЯ З ЛІҐІЄЮ У ВЯЗНИЦИ.

Тридневий дощ і град падали не лиш в день і вечером, але і в ночи, перервали видовище. Нарід почав тривожити ся, аби єго цілком не занехано зовсїм і став домагати ся, аби без згляду на непогоду приспішено дальший тяг ігрищ. Отже радість огорнула цілий Рим, коли в кінци оголошено, що по трех днях перерви видовище на ново розпічне ся.

Вернула гарна погода. Вже від досьвіта тисячні товпи окружали цирк, чекаючи на єго отворенє. Між тим стали копати ями по цілій арені.

З зовні цирку доходив галас людий, крики і оплески, а ту роблено приготованя до нових мук. Нараз отворила ся брама і зі всїх отворів, що вели на арену, почали випускати громадно християн нагих і двигаючих на раменах хрести.

Хрести і жертви були увінчані цьвітами. Циркова служба, смагаючи нещасних батогами, зневолювала їх, аби укладали хрести після готових ям і самі рядом ставали коло них. Так мали згинути ті, що їх не змогли випхати псам і диким зьвірятам. Тепер хапали їх чорні невільники, клали горілиць на дереві і прибивали їм запопадливо руки до поперечниць.

Але між жертвами, на котрі доперва за хвилю мала прийти черга, був Криспн. Нинї виглядав інакше, бо єго вихудле тїло було зовсїм обнажене, лиш перепаска покривала єго бедра, на голові мав рожевий вінець. Але в єго очах блищала та сама енерґія і то саме суворе лице визирало з під вінця. Також не змінило ся єго серце, бо як колись грозив Лїґії Божим гнївом, так і нинї громив, місто потїшати.

— Дякуйте Христови — говорив — що позваляє вам умерти такою смертию, якою сам умер. Може часть вашої вини днесь вам простить ся, дрожіть, бо справедливости мусить задосить учинити — і не може бути однакової нагороди для злих і добрих. А єго словам вторував відголос молотів, котрими прибивано руки і ноги жертв.

Що раз більше хрестів зносило ся на аренї, а до тих, що ще стояли кождий при своїм хрестї говорив дальше:

— Бачу отворене Небо, але бачу і пропасть. Сам не знаю який звіт здам Господу з мого житя, хотяй я вірив і злого ненавидїв — і не смерти бою ся, але воскресеня, не муки, але суду, бо зближаєсь день гнїву...

А тоді з поміж ряду відізвав ся якийсь спокійний голос:

— Не де. гнїву, але милосердия, день спасеня і щасливости, бо кажу вам, що Христос приголубить вас, потїшить і посадить по Своїй правици. Вірте, бо ото Небо отвирає ся перед вами.

На ті слова всї очи звернули ся до лавок: навіть ті, що вже висїли на хрестах, піднесли поблїдлі, змучені голови і стали глядїти в сторону говорячого чоловіка.

А він зблизив ся до перегороди, що окружала арену і почав пращати знаком Хреста.

Криспи витягнув до него руку, як би хотів згромити, але узрівши єго лице, опустив долоню, потім зігнули ся від ним колїна, а уста тихо вимовили:

— Апостол Павло!...

На велике зачудоване церковоі служби всї поуклякали, що ще їх доси не прибито до хреста, а Павло з Тарзу звернув ся до Криспа і сказав:

— Криспе не грози їм, бо они ще нинї будуть в Раю. Як може Христос погордити тими, що за него умирають? Хто скаже на сю кров: Проклята!?

— Пане, я ненавидїв злого — відповів старий сьвященник.

— Христос ще більше казав любити людий, нїж ненавидїти злого, бо Єго наука є любовию, а не ненавистию...

— Я згрішив в годинї смерти — відповів Криспи.

І став бити ся в груди.

Тодї зарядчик лавок зближив ся до Апостола і поспитав:

— Хто ти є, що промовляєш до засуджених?

— Римский горожанин — відповів спокійно Павло.

Потім звернувши ся до Криспа, сказав:

— Уповай, бо є то день ласки і умри спокійно, Божий слуго.

Два мурини зблизили ся тодї до Криспа, аби покласти єго на дерево, але він споглянув ще раз доокола і сказав:

— Братя мої, молїть ся за мене!

І єго лице стратило звичайну строгість: камінні черти лиця прибрали вираз спокою і солодости. Сам простягнув руки вздовж рамен хреста, аби улекшити роботу і прямо

дивлячись в небо, почав горячо молити ся. Здавало ся, що нічо не чує, бо цьвяхи вбивали ся в єго руки, найменьше здрігненє не потрясло єго тілом, анї на лици не показала ся жадна морщина болю: молив ся, коли прибивали єму ноги, молив ся, коли зношено хрест і утоптувано наоколо землю. Доперва, коли товпа з криком стала заповнювати цирк, брови старця трохи стягнули ся, як би гнївав ся, що поганьский нарід мішає му спокій солодкої смерти.

Але ще перед тим знесено в гору всї хрести, так що на аренї став якби ліс з висячими на деревах людий. На рамена хрестів і голови мучеників падало проміне сонця. Було то видовище, в котрім цїлою розкошию для народу було придивляти ся повільному конаню. Але нїколи до тепер не бачено так густо хрестів. Арена була так ними щільно заповнена, що служба з трудом могла поміж них перетиснути ся. Криспа, як провідника, знесено зараз майже перед цїсарским сидженєм, на великім хрестї. Нїхто з жертв ще не сконав, але декотрі вже поомлївали. Нїхто не зойкав і не просив о милосердиє. Декотрі висїли з похиленими головами на рамена, або спущеними на груди, якби сном уняті; декотрі як би в задумі, декотрі глядячи до Неба, тихо рушали раменами і устами. В тім страшнім лїсї хрестів, в тих розіпятих тїлах, в мовчанцї жертв було щось зловіщого. Нарід, що входив до цирку, умовк, не знаючи, на котрім тїлї задержати взір і що думати. Навіть не роблено закладів, хто борше сконає, що звичайно роблено, коли на арену виступало менше число жертв. Здавало ся, що Цезар також нудить ся, бо перекрутивши голову поправляв нашийник з оспалим і сонним лицем.

Тодї Криспа, що висїв напротив і мав замкнені очи, як зімлїлий, або конаючий чоловік став глядїти на Цезара.

Єго лице прибрало так неумолимий вираз, а взір запалав таким огнем, що всї почали межи собою шемрати, вказуючи на него пальцями, а вкінци сам Цезар звернув на него увагу і приложив до ока шкелко.

Настала цїлковита тишина. Очи видців були вияленї в Крисна що правою рукою пробував рушити, якби хотїв єї від дерева відірвати.

По хвили груди єго напружились, виступили ребра на верх і почав кликати:

— Материубийнику! горе тобі! Дворяни, почувши смертельну зневагу, що єї кинув володареви сьвіта серед тисячної товпи, не сьміли віддихати. Хільон замертвів. Цезар задрожав і випустив з пальців шкло.

Голос Крисна лунав що раз голоснїйше по цїлім цирку:

— Горе тобі, убийнику жінки і брата, горе тобі, антихристе! Пропасть отвирає ся перед тобою. Смерть витягає по тебе руки і гріб тебе чекає. Горе тобі, трупе живий, бо пораженний і зганьблений будеш поконаний на віки.

І не могучи відірвати прибитої долонї від дерева, за житя ще до трупа подібний, неумолимий, як призначенє, потрясав білою бородою [illegible] Нероно[illegible], рівночасно розтрясаючи рухами голови листє рож з р[illegible], що на чашку єму наложили.

— Горе тобі убийнику! ти перебрав міру і твій час зближає ся!...

Ту ще раз напружив ся, здавало ся, що відірве руку від хреста і витягне ю грізно над Цезаром, але нечайно

єго худі рамена видовжились ще більше, тіло висунулось на діл, голова упала му на груди — і сконав.

* *
*

— Пане — говорив тепер Хільон — море є так спокійне, що здає ся, якби спало. Їдьмо до Греції. Там чекає тебе слава, будеш грати і сьпівати, нарід засипле тебе вінцями, буде тебе убожав, пане...

І перервав, бо долїшна губа зачала му тряcти ся, що єго слова перейшли в незрозумілі звуки.

— Поїдемо по скінчених ігрищах — відказав Нерон. — Знай, що так дехто зове християн „невинними жертвами". Колиби я відїхав, сталиби то всї повтаряти.

То сказавши, зморщив брови і став питаючо дивити ся на Хільона, котрий удавав, що не боїть ся. На послїднім представленю, сам налякав ся слів Криспа і вернувши до дому не міг заснути зі злости і встиду, але рівночасно і зі страху.

В тім хтось з боку відізвавсь:

— Слухай, пане, того старця... В тих християнах є щось дивного. Їх Божество дає їм легку смерть, але може бути мстиве.

На се Нерон скоро відповів:

То не я уряджую ігрища. То Тіґелїя.

— Так! то я — відповів Тіґелїн, що почув відповідь Цезара. То я — і кию собі зі всїх богів християнських.

— То добре — сказав Цезар — але кажи від тепер обтинати язики християнам, або уста кнебльовати.

— Огонь їм закнеблює — відповів Тіґеліи.

— Горе мені — зойкнув Хільон.

Але Цезар, котрому певність себе Тіґеліна додала відваги, почав сьміяти ся вказуючи на старого Грека:

— Дивіть ся, як він виглядає.

Дійсно Хільон виглядав страшно. Решта волося на чашці цілком побіліла, в лици заціпенів єму вираз якогось неспокою, страху і пригнобленя.

— Робіть зі мною, що хочете, а я не піду на ігрища! — закликав розпучливо.

Нерон глянув на него хвилину, а обернувшись до Тіґеліна, сказав:

— Доглянеш, аби в огородах був близько мене. Хочу бачити, чи подобають ся єму наші [illegible].

Одначе Хільон злякав ся гр[illegible] [illegible]ра.

— Пане — сказав — нічого [illegible]бачу, бо в ночи не виджу.

А Цезар відповів зі страшною усьмішкою:

— Ніч буде ясна як день.

Відтак звернув ся до інших.

А Хільон лишив ся хвилину в німім остовпінню, відтак почав скоро говорити здавленим голосом, якби сам до себе.

— Я не думав, щоби їх так тяжко покарали.

— [illegible] жаль тобі їх — запитав біля него Вестінус.

— Нащо проливаєте тілько крови? Я чув, що тамтой говорив з хреста? Горе нам!

— Я чув — сказав Вестінус — але то суть палії?

— Неправда!

— І вороги людского роду!

— Неправда?

— І затроюючі воду.

— Неправда.

— І убийники дітий.

— Неправда.

— Якто? — запитав з зачудованєм Вестінус. — Ти сам то говорив і ти видав їх в руки Тіґеліна.

— Тому то окружила мене ніч і смерть іде до мене... Часом мені здаєсь, що я умер і ви також.

— Ні! то они мруть, а ми єсьмо живі. Але скажи мені, що они умираючи бачать?

— Христа...

— То їх Бог? Чи то могучий Бог?

Але Хільон також питанєм відповів:

— Що то за походні мають горіти в огородах? Ти чув, що говорив Цезар?

— Я чув. Приберуть їх в одінє насякнене живицею, привяжуть до стовпів і підпалють. Аби лиш їх Бог не пімстив ся за се і не спустив якого нещастя на се місто.

— Я волію то, бо небуде крови — відповів Хільон.

Інші також говорили о терпеливости християн. Дехто говорив, чи не схотять боронити ся оружєм.

На се відізвавсь Петроній.

— Они боронять ся.

— А то яким чином.

— Терпеливостию. Чи можете сказати, що они умирають як суспільні злочинці? Ні. Они умирають так, якби

злочинцями були ті, що їх судять на смерть, то є ми і цілий римский нарід.

— Що то за дурниці! — сказав Тіґелін.

Але інші запримітивши єго влучну увагу почали споглядати на себе з подивом і повтаряти:

— Правда, є щось дивного і особлившого в їх смерти!

— Говорю Вам, що они видять свого Бога! — закликав Вестінус.

Тоді кількох звернуло ся до Хільона.

— Гей, старий, ти їх добре знаєш: скажи нам, що они бачать?

— Воскресенє!... відповів Грек і став так трясти ся, що близше сидячі вибухли голосним сьміхом...

Кілька днів Вініций провів ніч за днем поза домом. Петронієви приходило до голови, що він знова може уложити якийсь новий плян і заходить ся коло увільненя Ліґії, однак не хотів єго о нічо питати, аби не знищити єго труд.

Зрештою і тепер не числив на добрий вислід труду Вініция. Вязницю, що до неї перенесено Ліґію, уряджено на борзї з пивниць домів, що їх збурено до затамованя пожежі, не була справді так страшна як перша, але в місто сего була сто разів більше пильнована. Петроній розумів знаменито, що ю перенесено тому там, аби не умерла і оминула муки, легко отже міг догадати ся, що як раз тому мусять ю пильнувати, як в голові ока.

Очевидно — повтаряв собі — Цезар з Тіґеліном призначать ю на якесь осібне, від всїх страшнїйше видовище і Вініций скорше сам згине, ніж зможе ю видобути.

Однак Вініций стратив надію на визволенє Ліґії. Тепер міг то лиш Христос учинити. Молодому жовнірови ходило лиш о се, щоби ю міг частїйше бачити у вязници.

Будучи переконаним, що Назарій, як носільщик трупів, дістав ся до вязниці, постарав ся Вініций о те, що дозорець „Воняючих ям“ висилав єго що ночи до виношуваня трупів з єго челядниками. Небезпека, щоби Вініция пізнали була дуже мала. Стерегли го від неї: ніч, невільничий одяг і лихе осьвітленє вязниць. В кінци кому могло прийти, щоби він жовнїр-богатир був межи наємниками-невільниками до виношуваня трупів.

Але він коли наступив бажаний вечер, радісно позакручував голову шматою, напущеною терпентиною і пішов до вязниці.

Сторожа не робила їм трудности і впускала до вязниці за показанєм значка.

За хвилю отворили ся великі желїзні двері і они увійшли.

Вініций узрів перед собою велику склеплену пивницю, що з неї переходило ся до ряду інших. Мрачні каганці осьвічували в серединї простір, наповнений людьми. Декотрі з них лежали під стїнами, погружені в снї, або може й мертві. Інші окружали велику судину з водою, що стояла на серединї і пили з неї з горячки, інші сиділи на земли, сперті на лїкті до колїн, денеде спали дїти попритулювані до материй. Доокола було чути то зойки, то голосний і приспішений віддих хорих, то молитви, то пісні сьпівані півголосом, то проклятя дозорців. В підземеллю панувала трупяча задуха і натовп. В мрачних глубинах роїли ся темні постати, але близше при миготячім сьвітлї мож було бачити блїді, перестрашені і запалі лиця з посинїлими устами. По кутах голосно маячили хорі, одні просили о воду інші, аби їх вести на смерть. А була се вязниця меньше страшна як інші.

Під Вінїцием на той вид захитали ся ноги, а в грудях бракло віддиху.

На згадку, що Лїгія находить ся серед тої нужди і недолї волосє на голові встало му, а в грудях завмер крик розпуки. Цирк, кли диких зьвірів, хрести — все, було лїпше від тих страшних, повних трупячої задухи пивниць, в котрих благальчі голоси людскі повтаряли зі всїх сторін:

— Ведїть нас на смерть!

В тім відозвав ся голос дозорця воняючих гробів:

— А кілько маєте нинї трупів?

— Буде з тузїн — відповів вязничний сторож — але до рана буде більше, бо там вже декотрі конають під мурами.

І почав нарікати на жінки, що укривають померші дїти тому, аби довше їх мати при собі. Треба доперва пізнавати їх по запаху. Вінїций почав розглядати ся по підземеллю, що в нім даремно шукав Лїгії, думаючи при тім, що може єї цїлком не побачити, доки буде жива.

Було кільканайцять пивниць получених з собою сьвіжими перекопами, але челядь гробаря лиш до тих входила, з котрих було треба забирати тїла померших, отже обняв го страх, що се, що коштувало тілько труду, на нїчо не придасть ся.

На щастє дозорець прийшов му з помочню.

— Треба зараз виносити тїла — бо зараза найбільше ширить ся через трупи. Інакше і ви пімрете і вязнї.

— На всї пивницї є нас десятьох — відказав сторож — і мусимо прецїнь спати.

— То я лишу тобі чотирох моїх людий, що в ночи будуть ходити по пивницях і дивити ся, чи хто не умер.

Відтак визначив чотирох людий, а межи ними Вінїция, а з тими, що лишились забрав ся до вкладаня трупів на ноші.

Вінїций відітхнув. Був принайменше певний того, що тепер віднайде Лїґію.

І насамперед почав переглядати перше підземелле. Заглянув до всїх темних кутїв, до котрих майже не доходив блеск каганця, оглянув постати, що спали під стїнами, оглянув найтяжше хорих, котрих позатягано в осібний кут, але Лїґії не міг нїде знайти. В другій і третій пивници єго пошукуваня лишились також без наслїдку.

Тимчасом надійшла пізна година: повиношено тїла. Сторожі, уложивши ся в коритарах, що лучили пивницї, позасипляли, дїти, умучені від плачу, замовкли.

Вінїций увійшов до четвертої, значно меньшої пивницї і піднїсши до гори сьвітло став розглядати ся.

І нечайно здрігнув ся, бо видавалось єму, що під закратованим отвором в стїнї бачить величезну постать Урза. Отже згасивши тодї каганець, зблизив ся до неї.

— Урзе, чи то ти? — спитав.

Великан відвернув голову.

— Хто ти є?

— Не пізнаєш мене? — запитав.

— Згасивєсь каганець, якже можу тя пізнати?

Але Вінїций доглянув тодї Лїґію, що лежала на плащи при стїнї, тому нїчого не говорячи, уклякнув при нїй.

Але Урзус зараз єго пізнав і сказав:

— Слава Христу! але не буди ю, пане.

Нахилений Вінїций вдивляв ся в ню крізь слези. Мимо сумраку міг відріжнити єї лице, що видалось єму як стїна

блїдим, і схуділі руки. Почутє незмірного милосердия єго огорнуло.

Довго дивив ся на него Урзус мовчки, однак в кінци потягнув го за одїнє.

— Пане — спитав — як ти ту дістав ся і приходиш ю виратувати?

Вінїций підніс ся і хвилину ще мовчав.

— Дай менї спосіб! — сказав.

— Я думав, що ти єго знайдеш, пане. Менї лиш оден приходить до голови...

Ту звернув ся очима до закратованого отвору, відтак як би сам собі відповідаючи, відізвав ся:

— Так!... Але там суть жовнїри.

— Цїла сотня — відповів Вінїций.

— Отже... не перейдемо!

— Нї!

Лїґ потер рукою чоло і запитав ще раз:

— Як ти ту увійшов?

— Маю знак від дозорця „Воняючих гробів.“

І нечайно перервав, якби якась гадка заблисла му в голові.

— На муки Спасителя! — почав говорити скорим голосом. — Я ту лишу ся, а она най возьме мій знак, най овине голову шматою, закриє плащем рамена і вийде.

— Серед грабарских невільників є кілька недорослих хлопців, отже жовнїри ю не пізнають, а коли раз дістане ся до дому Петронія той єї вибавить.

Але Урзус опустив голову на груди і сказав:

— Она не згодить ся на те, бо тебе любить і при тім є хора і власною силою не може встати.

А по хвили додав:

— Єсли ти, пане і благородний Петроній не моглисьте ю визволити з вязниці, то хто потрафить ю визволити?

— Оден Христос!

Відтак оба умовкли.

Урзови жаль було того дитяти, що виросло на єго руках і що над житє любив.

Вініций знова схилив ся над Лігією. Сьвітло місяця падало через закратований отвір і осьвічувало їх ліпше як оден каганець.

Тоді Лігія отворила очи і поклавши свої горячі долоні на руки Вініция, промовила:

- Я бачу тя і знала, що ти прийдеш. Єсьм хора. Вініцию і чи ту, чи на арені — мушу умерти... Але я молила ся, аби я могла тебе перед тим побачити — і ти прийшов. Христос мене вислухав!

А коли Вініций з жалю не міг промовити слова, она говорила дальше:

— Я бачила тебе крізь вікно — і знала, що ти хотів прийти. А тепер Спаситель дав мені хвилю притомности, щоби ми могли попращати ся. Я вже іду до Него...

Вініций себе переміг, здусив в собі біль і стараючись задержатись в спокою, говорив:

— Ні дорога. Ти не умреш. Апостол казав мені вірити і прирік молити ся за тебе, а він Христа знав, Христос єго любив і нічого єму не відмовить... Христос не хоче твоєї смерти. Присягаю тобі, що Петро молить ся за тебе.

Настала тишина. Оден каганець, що висів над дверима згас. В протилежнім куті пивниці заплакало дитя і — утихло. Лиш з зовні доходили голоси жовнірів.

— Вініцие — сказала Лігія — сам Христос кликав до Вітця: „Віддали від Мене ту чашу горя“ — а однак ю виповнив — Христос сам умер на хресті — а тепер тисячі за него гинуть, отже чому мене одну мавби пощадити? Хто я є? Я чула, що і він замучений умре, а хто я є супроти него? Коли прийшли жовніри до нас я бояла ся смерти, але тепер вже не бою ся. Гляди, яка то страшна вязниця, а я іду до Неба. Там є Спаситель. Погадай, яка буду щаслива. Не плач за мною і памятай, що ти там прийдеш до мене. Приобіцяй мені, що ти завсїди Христа любиш, бо тоді нас Бог получить і вже лиш вічна радість, вічне щастє чекає нас.

— На твою сьвяту душу обіцяю! — відказав Вініций дрожачим голосом.

Тоді з радости заяснїло єї лице.

Три днї, а радше три ночи нїчо не каламутило спокою. Вініций входив до підземелля, де була Лігія і з нею проводив час до сходу сонця. І обоє, в довгих розмовах відривали ся що раз більше від землї, забували о всїх болях і терпінях, а духом лїтали до Неба, заглублені в любови Христа. Ще часом огортав Вініция біль, але Лігія давила єго словами віри і надії в Боже милосердие. Їх душі стали чисті як слези.

А Петроній дивував ся, коли бачив на лици Вініция щораз більший спокій. Часом навіть родили ся в єго голові припущеня, що Вініций найшов якусь дорогу ратунку.

Петроній не могучи витримати раз запитав.

— Чи вже все уложено?

— Так — відповів Вініций. — По єї смерти, признам ся, що єсьм християнином — і піду за нею.

— Отже не маєш надії?

— Овшім, маю: Христос віддасть менї ю по смерти і вже з нею нїколи не розлучу ся — відповів Вінїций.

Петроній ходив з виразом засумованя.

— Чи знаєш, що християнами мають завтра осьвітити городи Цезара?

— Завтра? — повторив Вінїций.

Єго серце задрожало в нїм з болю.

Думаючи, що то буде послїдна ніч з Лїґією, удав ся до дозорця „Вонючих гробів“ по свій знак.

Але ту чекало єго розчароване; дозорець не хотїв єму видати знак, бояв ся щоби сам не наразив ся на небезпеку.

Вінїций зрозумів, що надармо було би нагнрати. Думав, що може жовнїри, що єго знали, пустять єго без значка. Ночию удав ся перебраний до вязницї.

Але того дня справджувано знаки ще з більшою стислостию, нїж попередно, а що більше суровий і душею відданий Цезарови сотник пізнав Вінїция. Але очевидно, в нїм тлїла якась іскра милосердия, бо позволив приглядати ся тим, котрих будуть випроваджувати.

Вінїций став перед брамою і чекав доки не стануть випроваджувати засуджених. В кінци коло півночи сталь виходити довгі ряди вязнів: чоловіки, жінки, дїти, окружені уоруженими жовнїрами. Ніч була ясна, так що можна було відріжнити не лиш постати, але й лиця нещасливих. Ішли понуро парами. При кінци громади достеріг Вінїций виразно лїкара Ґлявка, але анї Урза анї Лїґії між ними не було.

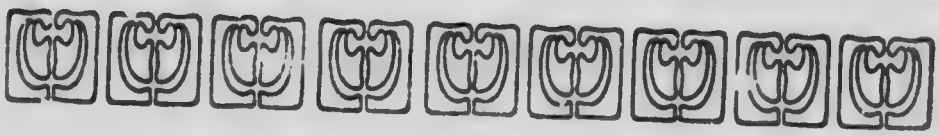

XIV.

НАВЕРНЕНЄ ХІЛЬОНА НА ХРИСТОВУ ВІРУ.

Ще не змеркло ся, коли фалї народу стали напливати до огородів Цезара. Товпи, сьвяточно прибрані, сьпіваючи і попиті ішли глядїти на нове видовище. Видїли вже також перед тим в Римі палених людий на стовпах, але нїколи до тепер не бачили такої скількости засуджених. Цезар і Тіґелїн, хотячи скінчити з християнами, а рівночасно запобічи пошести, котра з вязниць що раз дальше ширила ся по містї, наказали випорожнювати всї пивницї так, що ледви лишило ся кількадесять людий, призначених на конець ігрищ. Тож товпа перейшовши огородові брами, онїміла з подиву. З висших місць можна було доглядїти цїлі ряди палів і тїл, прибраних у цьвіти, що тягнули ся в глубину по узгірях і долинах так далеко як оком сягнути. Скількість їх перейшла сподїванє народу. Мож було гадати, що якийсь цїлий нарід привязувано до стовпів для утїхи Риму і Цезара.

Громади видців задержували ся перед поодинокими стовпами. оглядали лиця а потім ішли дальше і питали ся себе: „Як могло бути тілько винних“, або „як могли підпалити Рим дїти, що ледви спеcібні ходити о власній силї?“ І здивованє переходило знова в занепокоєнє.

Між тим запав сумерк і на Небі замиготіли перші звізди. Тоді при кождім засудженім станув невільник з палаючим смолоскипом в руці, а коли розголос труб розляг ся в ріжних частях огородів на знак розпочатя видовища, всї приложили поломінь до спода стовпів.

Укрита під цьвітами і полита смолою солома вскорі займила ся ясною поломінею, що взмагаючи ся з кождою хвилею дер ся в гору і обіймав ноги жертв. Нарід замовк, огороди загуділи одним величезним зойком і криками болю. Однак декотрі жертви підносили очи в гору і співали пісні на честь Христа. Нарід слухав. Але найтвердші серця наповнили ся перераженєм, коли з меньших стовпів почали кликати дитинячі голоси: „Мамо! мамо!“ — і дрощ перебігав навіть пяних видців на вид тих невинних головок, поперекривлюваних з болю і млїючих в димі, що став дусити жертви. Межи товпою відзивали ся оклики, не знати чи радости чи жалю — і змагали ся що хвиля з огнем, що обіймав стовпи, пняв ся до грудий жертв, скручував палячим жаром волосє на їх голова. І в кінци пняв ся ще висше якби на славу тій потворі, що казала го роздути.

Але ще на початку видовища зявив ся серед народу Цезар, на величавім возї запряженім в чотири білі конї, котрими сам поганяв. За ним ішли інші вози, що везли богато одїтих дворян. Цїла та дружина посувала ся найширшою огородовою улицею, серед димів і людских смолоскипів.

Цезар маючи Тіґеліна і Хільона, котрого перераженєм хотїв забавити ся їдучи нога за ногою споглядав на палаючі тїла і слухав окликів народу. В кінци зиїхавши на отверте міскало одної фонтани, висїв і змішав ся з товпою.

Єго витали криком і оплесками.

По однім єго боцї ішов Тіґелїн а по другім Хільон. На около него горіло кільканайцять християн. Оглядаючи смолоскипи робив свої уваги, або кпив собі зі старого Грека, що в єго лици було видно безмірну розпуку.

В кінци станули перед високим стовпом, що був прибраний в мірти. Червоні язики огня вже доходили до колїн жертви, але єї лиця зразу не мож було пізнати, бо сьвіжо горіючі галузки прикрили ю димом. Але за хвилю легкий нічний вітер звіяв дими — і відкрив голову старця з сивою бородою.

На той вид Хільон звив ся в клубок, як ранена гадюка, а з єго уст вирвав ся оклик, подібний до реву ніж до людского голосу:

— Ґлявк! Ґлявк!...

Бо дійсно з палаючого стовпа глядів на него лїкар — Ґлявк.

Ще жив. Лице мав зболїле і похилене, якби хотїв з останне приглянути ся свому катови, що єго зрадив. І ото жертва палала тепер на смолянім стовпі, а кат став при єї ногах. Очи Ґлявка не відвертали ся від лиця Грека. Часом заслонював їх дим, але коли подув легіт, бачив знова ті впялині в себе зріницї. Піднїс ся і хотїв утікати, але не міг. Нечайно здавалось му, що якась надлюдска сила держить єго при стовпі. Все зникло з єго очий: і нарід і Цезар, а окружала го якась бездонна, страшна і чорна порожнеча. А тамтой схиляючи голову, без перерви дивив ся. Лице Хільона викривило ся з трівоги і з болю, якби огненні язики палили єго тїло. Нечайно захитав ся, простягнув в гору руки і закричав страшним голосом.

— Ґлявку! в Імя Христа! — прости!

Утихло доокола: дрощ перебіг присутних і всіх очи мимоволї піднесли ся в гору.

А голова мученика легко рушила ся, відтак почули з верха стовпа подібний до зойку голос:

— Прощаю!....

Хільон кинув ся на лице вивчи, як дикий лев, а набравши землї в обі жмені посипав собі голову. Між тим полумя стріляло в гору, обняло груди і лице Ґлявка і розпалело миртову корону на єго голові.

Але по хвили Хільон підніс ся з так змінеим лицем, що всім видалось, що бачать іншого чоловіка. Очи єму палали незвичайним блеском, зі зморщеного чола було одушевленє.

— Що є з ним? — Одурів! відізвало ся кількох голосів.

А він обернув ся до народу і випрямувавши праву руку, почав кликати, а радше кричати так голосно, аби не лиш дворяне але і товпа могли го чути.

— Римский народе! присягаю на мою смерть, що то гинуть невинні а палїєм є — той!

І показав пальцем на Нерона.

Настала тишина. Нагло повстало замішанє. Нарід, мов та филя, гинув ся то старця, щоби єму лїпше приглянути ся. Ту і там відізвали ся голоси: „Триман!“ — а денекуди: „Горе нам!“ В товпі розлягав ся свист і вереск: „Убийник матери! Палїй!“ Неладь ріс з кождою хвилею. Слїпа і збита маса народу унесла го в глуб огороду.

Всюда вже стали перепалювати ся стовпи і падати в почерек улиць, наповнюючи алеї димом і вонею людского товщу. Гасли дальші і близші сьвітла. В огородах потемніло.

Товпи тиснули ся до брам. Вість о тім, що стало ся, переходила з уст до уст. Одні оповідали, що Цезар зімлїв другі, що сам признав ся, що казав підпалити Рим, треті що тяжко захорував, в кінци інші, що вивезено єго як мертвого на возї.

Ту і там відзивали ся голоси співчутя для християн.

Хільон довго ще блукав ся по огородах, не знаючи куди іти і де обернути ся. Тепер почув ся знова безсильним, хорим. Часом потикав ся о недопалені тїла, потручував головнї, що з них сипали ся рої іскор, часом сїдав, споглядаючи доокола безпритомним взором. Огороди вже цїлком стемнїли, лиш блїдий місяць з поміж галузя дерев осьвічував непевним сьвітлом алєю. Старому Грекови видало ся, що в місяци бачить лице Ґлявка, і що єго очи дальше на него дивлять ся — тому ховав ся перед сьвітлом.

Коли в кінци вертав знова на се місце, де Ґлявк віддав душу, почув, що якась рука діткнула ся єго руки. Старець відвернув ся і побачив незнану стать. Він закликав з перестраху.

— Хто там! Хто ти є?

— Апостол — Павло з Тарзу.

— Я проклятий!... Чого хочеш?

А Апостол відповів:

— Хочу спасти тя.

Хільон опер ся о дерево, ноги хитали ся під ним і рамена звисли здовж тїла.

— Для мене нема спасеня! — сказав глухо.

— Чи ти чув, що Христос простив жалуючому грішникови на хрестї? — запитал Павло.

— Чи ти знаєш, що я зробив?

— Я бачив твій біль і я чув, що ти дав сьвідоцтво правді.

— О Господи!...

І коли слуга Христовий простив тобі в годині смерти, то якже би тобі Христос не мав простити.

А Хільон вхопив ся обома руками за голову як навіжений:

— Прощеня! для мене — прощеня!

— Бог наш, то Бог милосердия — відповів Апостол.

— Для мене!? повторив Хільон.

І став зойкати, як чоловік, котрому бракло сил, аби міг опанувати біль і муку.

А Павло сказав:

— Опри ся на мене і піди за мною.

І взявши єго пішов з ним до перехрестних улиць.

— Наш Бог, то Бог милосердия повторив Апостол. — Колиби ти станув над море і кидав в него камінє, чи би ти міг закинути морску глубінь? А я тобі кажу, що милосердиє Христа є як море і що людскі гріхи потонуть в нім як в пропасти камінє. І говорю ти, що є як небо, що покриває гори, землю і моря, бо всюди є і нема єму кінця. — Ти терпів при стовпі Ґлявка і Христос бачив твоє терпінє. — Ходи зі мною, що ти скажу: ото я також єго ненавидів і переслідував єго вибраних...

— Я Єго не хотів і не вірив в Него — говорив дальше Апостол — доки мені не показав ся і мене не покликав. І від тоді Він є моєю любовию. А тебе навістив гризотою, трівогою і болем, аби тебе до Себе покликати. Ти Єго ненавидів, а Він тебе любив і хоче тобі простити.

В грудях нуждаря почало взноситись хлипанє, від котрого роздирала ся єму душа до дна, а Павло огорнув го і провадив як жовнїр невільника-полоненника.

І відтак знова говорив:

— Ходи за мною, а я тя поведу до Него. З за якої іншої причини приходивбим д' тобі. Але то Він приказав менї збирати людскі душі в імя любови, отже сповняю Єго службу. — Ти думаєш, що ти проклятий, а я говорю тобі: увіруй в Него, а чекає тя спасенє. Він оден почислить твій жаль, спогляне на твою біду, здійме з тебе трівогу і піднесе тя до Себе.

Так говорячи привів го до фонтани. Наоколо царювала тишина і порожнеча, бо невільнича служба вже давно поспрятувала звуглені стовпи і тїла мучеників.

Хільон кинув ся з зойком на колїна і закривши лице долонями, став неповорушний. А Павло підніс лице до зьвізд і почав молити ся.

— Господи, зглянь ся на того нуждара, на єго жаль, на слези, на муку. Господи Милосердия, що проливєсь кров за наші гріхи через смерть і воскресенє відпусти єму!

Відтак умовк, але ще довго глядів на зьвізди і молив ся.

А тодї з під єго ніг відізвав ся подібний до зойку клич:

— Христе!... Христе!... відпусти менї!

Тодї Павло зблизив ся до водотриску і набравши в долонї води, вернув до клячучого нуждаря.

— Хільоне! — ото хрещу тя в Імя Отця і Сина і Духа! Амінь!

Хільон підніс голову, розложив руки і полишивсь неповорушний. Місяць осьвічував єго сиве волосє і неповорушну і бліду, як з каменя викуту твар. Час минав. Вже чути було піянє когутів, а він ще клячав подібний до надгробного памятника.

В кінци опритомнів, встав і звернувшись до Апостола запитав:

— Що маю робити перед смертию, пане?

Павло також пробудив ся з задуми і сказав:

— Уповай — і дай сьвідоцтво правді! Відтак разом вийшли і розпращали ся.

Між тим жовніри Цезара зловили Хільона і привели до палати. Тіґелін намавляв єго щоби відкликав образу Цезара. Але Хільон кілька раз заявив, що не може.

Тіґеліна стала огортати злість, але що гамував ся:

— Чи ти бачив як умирають Християне? Чи хочеш так умерти?

Старець підніс в гору вибіліле лице і сказав:

— І я вірю в Христа!...

Тіґелін споглянув на него з зачудованєм.

— Псе, ти дійсно одурів!

І нечайно в єго грудях нагромаджена злість зірвала таму. Скочивши до Хільона, вхопив єго обома руками за бороду, звалив на землю і став топтати, повтаряючи з піною на устах:

— Відкличеш! відкличеш!

— Не можу — відповів єму з землі Хільон.

— На муки з ним!

Невільники, почувши той приказ, пірвали старця і положили єго на лаву, причім прикріпивши єго до неї шнурами, почали батогами смагати єго схудле тіло. Він примкнув очи і видавав ся бути мерцем.

Одначе жив, бо коли Тіґелїн похилив ся над ним і ще раз запитав:

— Відкличеш?

Єго зблідлї губи легко порушали ся і ледво зміг промовити:

— Не мо-жу!...

Тіґелїн казав перервати муки і став ходити зі зміненим гнївом лицем, але рівночасно безрадним. В кінци очевидно прийшла єму до голови нова гадка, бо вернув ся до невільників і сказав:

— Вирвати єму язик!...

* * *

На другий день мало бути знова дане велике видовище, підчас котрого медвідь роздирав невільника. Звичайно медведем був перебраний чоловік, але тим разом невільником мав бути християнин, а медведем мав бути правдивий. Був то новий плян Тіґелїна. Цезар з початку заповідав, що не прийде, однак Тіґелїн єму витолкував, що по сїм, що в огородах лучило ся, тим більше повинен показати ся народови — і рівночасно заручив, що розпятий невільник не обидить єго так, яв то Крисп зробив.

Нарід вже був пересичений і умучений проливом крови, отже заохочувано обіцянками дальшого роздаваня збіжа, оливи і інших дарунків.

Вже підчас змерку цілий будинок щільно наповнив ся; прибули всї дворяне, щоби по остатній події показати свою вірність Цезарови і порозуміти ся що до Хільона, о котрім говорив цїлий Рим.

— Що єму стало ся? — говорив один з дворян — сам їх видав в руки Цезара; з нуждаря став ся за се богачем, міг дожити спокійно своїх днів, а тимчасом — нї! Нараз волїв все стратить і себе погубити — направду: хиба збожеволїв!

— Не збожеволїв, але став християнином — сказав Тіґелїн.

— Чи памятаєте, що я вам давнїйше говорив? — відізвав ся на се Петроній. — Тіґелїн сьміяв ся, коли я говорив, що они боронять ся — нинї більше скажу, они здобувають!

— Якто! Якто? — спитало кілька голосів.

— Так! здобувають! — говорив дальше Петроній. — Бо, єсли Хільон їм не опер ся, то хто їм опре ся! Єсли думаєте, що по кождім видовищу не прибуває християн, то не знаєте Риму, не знаєте, що нарід думає і що діє ся в місті.

Дальшу розмову перервав прихід Цезара, в невдовзї і ожидана хвиля надійшла. Циркові хлопцї внесли наперед деревляний хрест, досить низький, аби вспявшись медвідь міг досягнути грудий мученика, а відтак двох людий впровадило а радше приволїкли Хільона, бо сам маючи подрухотанї кости не міг іти. Єго положено і прибито до дерева так скоро, що зацїкавлені дворяне не могли єму навіть добре приглянути ся і доперва по прикріпленю хреста в умисне приготованій ями, очи всїх звернули ся до него. Але мало хто міг пізнати в тім нагім старци Хільона. По муках,

які єму казав задавати Тіґелїн, в єго лици не лишило ся анї каплї крови і лиш на білій бородї було видно червоний слїд, що єго полишила кров по вирваню язика.

Але натомість єго очи кидали давнїйше повнї неспокою і злости підозріня, чуйне єго лице кидало вічну трівогу і непевність, але тепер мав лице болесне і так солодке і погідне, яке мають люди спячі або померші. Може надія додавала єму память о злочинци на хрестї, котрому Христос простив і в дусї промовив:

— Отже Ти Милостивий не відтрутиш мене в годинї смерти — і очевидно в єго сокрушене серце вступив спокій.

Нїхто не сьміяв ся, бо було в тім розпятім, щось так тихого, старого, безборонного і слабого, що кождий мимовільно задавав собі питанє: Як можна мучити і прибивати на хрест людий, що вже і так конають? Товпа мовчала.

Межи дворянами однї повтаряли: „Глядїть, як они умирають!“ інші чекали на медведя і бажали собі в души, аби видовище скінчило ся як найскорше. Коли медвідь вийшов сїв під хрестом, муркотів якби і в єго звірячім серци відізвало ся милосердиє над останками чоловіка.

З уст циркової служби відізвали ся підсичуючі оклики, але нарід мовчав. Між тим Хільон піднїс повільно голову і якийсь час водив доокола очима. В кінци єго взір задержав ся на найвисших рядах лавок, єго груди почали живійше грати — і тодї стало ся щось, що здивувало всїх. Ото лице заяснїло усьмішкою, чоло окружили якби лучі, очи піднесли ся перед смертию в гору, а відтак дві великі слези звільна сплинули по єго лици.

І умер.

А тодї якийсь виразний мужеский голос з гори закликав:

— Мир мученикам!

В цирку запанувала глуха мовчанка.

XV.

БОРБА УРЗА З ТУРОМ І ВИРАТУВАНЄ ЛІҐІЇ.

По видовищу в огородах, вязниці значно опустіли. Лапано ще справді і увязнювано жертви, підозрілі о віру в Христа, але облави достарчували їх щораз меньше, ледво тілько, кілько було потрібно до заповненя слідуючого видовища, що також кінчили ся. Нарід, кровию насичений, оказував щораз більше умученє і щораз більший неспокій ізза небувалого дотепер захованя засуджених. Гадка, що місто спалив Цезар, а християни невинно терпять щораз більше розширяла ся.

Але якраз тому Нерон і Тіґелїн не переставали переслідувати. Для успокоєня народу роздавали безнастанно вино, збіже і оливу; оголошено ріжні будівляні приписи, що мали на цїли охоронити місто від нещасного огня.

Вінїцій вже не мав нїякої надії освободити Ліґію від смерти, і сам відірваний в половині від житя, заглублений зовсїм в Христї, вже не думав о нїякім сполученю, як о вічнїм. Лише благав Бога, аби ощадив Ліґії циркових мук і позволив їй спокійно заснути у вязници. Думав, що супроти того моря крови, навіть не вільно му надіяти ся, аби она була освободжена. Чув від Петра і Павла, що они

також мусять умерти, як мученики. Вид Хільона переконав єго, що навіть смерть на хресті може бути солодка. В Лігії також не було іншої надії, крім надії загробового житя.

А тота незмірима віра, що відривала від житя і несла поза гріб тисячі тих перших визнавців, пірвала також і Урза. А він довго не хотів згодити ся на смерть Лігії, але коли щоденно через вязничні мури діставали ся о тім відомости, що діє ся в цирку і огородах, коли смерть здавала ся спільною долею християн, а рівночасно їх добром, висшим над всї земскі понятя о щастю — в кінци і він не сьмів молити ся до Христа, щоби того щастя позбавив Лігію або припізнив го для неї пізнійший час. Що до себе мав лиш одно бажанє, то є, щоби міг умерти як „Ягня“ на хресті. Думав, що певно скажуть єму умерти під зубами диких зьвірів і се дуже єго засмучувало. Ще від молодих літ поборював він завдяки своїй надзвичайній фізичній силї дикі зьвірі. Однак тепер не хотів, щоби розбудилась в нім охота бороти ся з ними. Уважав за відповідне, що кождий християнин повинен умерти спокійно і терпеливо. Зрештою цїлими днями молив ся, віддавав прислуги християнам — вязням та помагав дозорцям. Сторожа, к тру навіть у вязници переймала страхом незмірна сила великана, полюбила єго за доброту. Нераз зачудувані єго тихою радостию, випитували о єї причину, а він оповідав їм з такою незахитаною певностию, яке житє чекає го по смерти, що з подивом єго слухали, бачучи вперве, що до підземелля, до котрого навіть сонце не може дістати ся, дістає ся щастє. І коли намовляв їх, щоби повірили в „Ягнятко“, неодного противала думка, що та ясна будучість, що о ній говорив Урз — то незмірне щастє, а таке житє як їх, без ніякої надії, зміни на ліпше, є прямо за тяжке на людскі сили. Згадка о смерти переймала їх страхом, бо поза нею

нічо не бачили, між тим той лїґійский великан і та подібна до цьвіту дївчина, ішли радо єї на стрічу як до брами щастя.

* *
*

За часів Нерона увійшли в звичай давнїйше рідкі і лиш виїмково давані вечірні представленя.

Хотяй нарід був насичений проливом крови, однак коли розійшла ся вість, що надходить конець ігрищ і що послїдні християни мають умерти на вечірнім видовищу, безчисленна товпа стягала ся до цирку. Всї дворяне прибули, бо догадували ся, що вже тепер прийде черга на Лїґію і що Цезар постановив урядити собі видовище з болю Вінїция. Тіґелїн заховав в тайнї, який рід муки був призначений для нареченої молодого жовнїра.

Непевність, ожиданє і зацікавленє опанували всїх видців. Цезар прийшов скорше, нїж звичайно і рівночасно з єго прибутєм почали знова собі шептати, що певно наступить щось незвичайного, коли Неронови крім Тіґелїна товаришив сотник о великій поставі і силї, Кассий, котрого Цезар брав лише з собою тодї, коли хотїв мати при собі оборонця. Також замічено, що в самім цирку предпринято средства осторожности. Сторожу збільшувано, команду мав над нею виїмково Флявій, доси знаний з слїпого привязаня до Цезара. Тодї зрозуміли, що на всїлякий случай Нерон бажає забезпечити ся перед вибухом розпуки Вінїция — і цікавість ще збільшила ся.

Всї погляди звертали ся з напруженим захвитом на місце, на котрім сидїв нещасливий любимець. Але він дуже блїдий, з чолом покритим каплями поту, був непевний, як і інші видцї, але занепокоєний до послїдної глубини душі. Всї давнїйше перебуті болї відізвали ся в нім на ново.

Приборкана розпука стала знова кричати в душі; огорнула єго охота ратувати Лїгію за якунебудь цїну. Від рана хотїв дістати ся на циркові коритарі, аби переконати ся, чи знаходить ся в ним Лїгія, але сторожа пильнувала всїх входів і прикази були так строгі, що навіть знакомі жовніри не дали ся змягчити нї просьбою нї золотом. Десь на днї серця носив ще надїю, що може Лїгії нема на коритарах. Часом чіпав ся тої надії всїма силами, але коли вернув на своє місце в цирку і коли з зацїкавлених поглядів, які на него кидали, пізнав, що найстрашнїйше припущенє може бути справедливе, почав з цїлої сили благати Христа о ратунок.

— Ти можеш! повтаряв, затискаючи руки — Ти можеш!

Анї домірковував ся перед тим, що та хвиля, коли змінить ся в дійсність, буде так страшна — і вже не просив о єї житє, хотїв, щоби умерла, заки випровадять ю на арену. Отже з незглубленої пропасти болю повтаряв в душі:

— Хотяй то менї не відкажи, а я ще більше Тебе полюбю, нїж доси любив.

Підчас того збудилась в нім жажда пімсти і крови. Поривала го бішена охота кинути ся на Нерона і здусити го в присутности всїх видців, а рівночасно чув, що тим бажанєм ображає Христа і ламає Єго заповіди. В кінци, як чоловік, що спадаючи в пропасть, хапає ся всего, що росте на березї, так і він вхопив ся гадки, що лише віра може ю спасти. Таж Петро говорив, що вірою землю можна в підставах порушити!

Отже скупив ся і цїле своє єство замкнув в одно слово: вірю — і чекав на чудо.

А майже в той сам час дано знак, на котрий отворили ся двері і з темної челюсти вийшов на ясно сьвітлену арену — Урз.

Великан моргав повіками, очевидно осліплений сьвітлом арени, відтак висунув ся на єї середину, розглядаючи ся доокола, якби хотів розпізнати з чим прийде єму стрінути ся — а видячи порожну арену, поглядав з зачудованєм своїми голубими очима [illegible] то на видців то на Цезара, то на крати коритаря, [illegible] и вижидав катів.

Коли вступав, [illegible] своїй простій голові, що може хрест єго чекає. Але коли не побачив ні хреста ні ями, подумав, що не є гідний тої ласки умерти на хресті і що прийдесь єму згинути від диких зьвірів. Між тим ще хотів помолити ся до Спасителя, отже клякнувши на арені, зложив руки і підніс взір до звізд, що миготіли через горішний отвір в цирку.

Та постава не подобала ся товпі. Вже досить мали тих християн, умираючих як вівці. Розуміли, що коли великан не схоче бороти ся, видовище не удасть ся. Ту і там почали сичати. Дехто почав накликувати послугачів, що їх обовязком було смагати батогами тих, що не хотіли бороти ся. Але за хвилю все стихло, бо ніхто не знав, що чекає великана і чи не схоче бороти ся, коли здибле ся око в око зі смертию.

Однак вже довше не чекали. Нечайно відізвав ся переразливий голос мосяжних труб, а на той знак отворила ся крата і на арену вискочив величезний ґерманьский тур, що носив на голові наге жіноче тіло.

— Ліґіо! Ліґіо! — крикнув Вініций.

Відтак вхопив ся обома руками за волосє і почав повтаряти хропливим, нелюдским голосом:

— Вірю! Вірю!... Христе! — чуда!...

І навіть не чув, що в тій хвили Петроній закрив єму голову плащем. Єму здавало ся, що то смерть або біль прислонює єму очи. Не дивив ся, не бачив, в голові не лишилась єму ані одна гадка, лиш уста повтаряли в божевіллю:

— Вірю!... вірю!... вірю!...

Ту цирк замовк. Дворяни піднесли ся як оден муж, коли на арені стало ся щось надзвичайного. Ото покірний і готовий на смерть Лиґ, узрівши свою царівну на рогах дикого зьвіря, зірвав ся, як попарений живим огнем і похиливши спину, почав бічи до розюшеного зьвіря.

Зі всїх грудий вирвав ся короткий оклик зачудованя, по котрім учинила ся глуха тишина. Лиґ допав тимчасом в одну мить розгуканого бика і вхопив єго за роги.

— Гляди! — закликав Петроній зриваючи плащ з голови Вінїция.

А той підніс ся, перехилив в зад своє як полотно блїде лице і став дивити ся на арену шклистим, непритомним взором.

Груди всїх перестали віддихати. В цирку мож було почути перелїтаючу муху. Люди власним очам не хотїли вірити. Як Рим Римом щось подібного не бачено.

Лиґ тримав за роги дике зьвіря. Єго стопи зарили ся висше кісток в пісок, хребет єму вигнув ся як напятий лук, єго голова сховала ся межи плечі, на руках мушкули виступали так, що мало скіра не пукла під їх напором — але притримав бика на місци. І чоловік і зьвір тревали в такій нерухомости, що видцям видалось, що они суть викуті з каменя. Але в тім позірнім спокою видно було страшне

висилене двох змагаючих ся з собою сил. Тур також зарив ся, як чоловік, в пісок, а єго темне, косматє тїло скорчило ся так, що видавалось бути подібним до величезної кулї.

Хто перший вичерпає ся, хто перший упаде? — то були питаня, що всї собі завдавали. Сам Цезар також встав. Они з Тіґелїном, чуючи о силї Урза, навмисно урядили таке видовище і ключи собі говорили:

— Най-же той силач добере тура, котрого єму виберемо.

А тепер споглядали з зачудованєм на образ, який мали перед собою, якби не вірили, що то може бути правда. В цирку можна було бачити людий, що їм пот обляв чола, як би самі змагали ся зі зьвірятем. Лише було чути шиніт поломіни в лямпах, і шелест угликів, що спадали з смолоскипів. Голос заумер видцям на устах, тимчасом серця били в грудях, якби їх мали розсадити. Всїм видало ся, що борба віками триває.

А чоловік і зьвіря стали в страшнім обезсиленю — казавбись — вкопані в землю.

Між тим відізвав ся з арени глухий подібний до зойку рев, по котрім зі всїх грудий вирвав ся оклик — і знова настала тишина. Люди думали, що мріють: ото величезна голова бика стала перекручувати ся в желїзних руках дикуна.

А лще Лїґа, шия і руки почервонїли, спина ще сильнїйше вигнула ся. Було видно, що збирає решту своїх надлюдских сил, але, що вже їх єму не на довго старчить.

Що раз глухійший, хропливійший і що раз болеснїйший рев тура змішав ся зі свищучим віддихом грудий великана. Голова зьвіра перекривила ся що раз більше, а з пащі висунув ся довгий спінений язик.

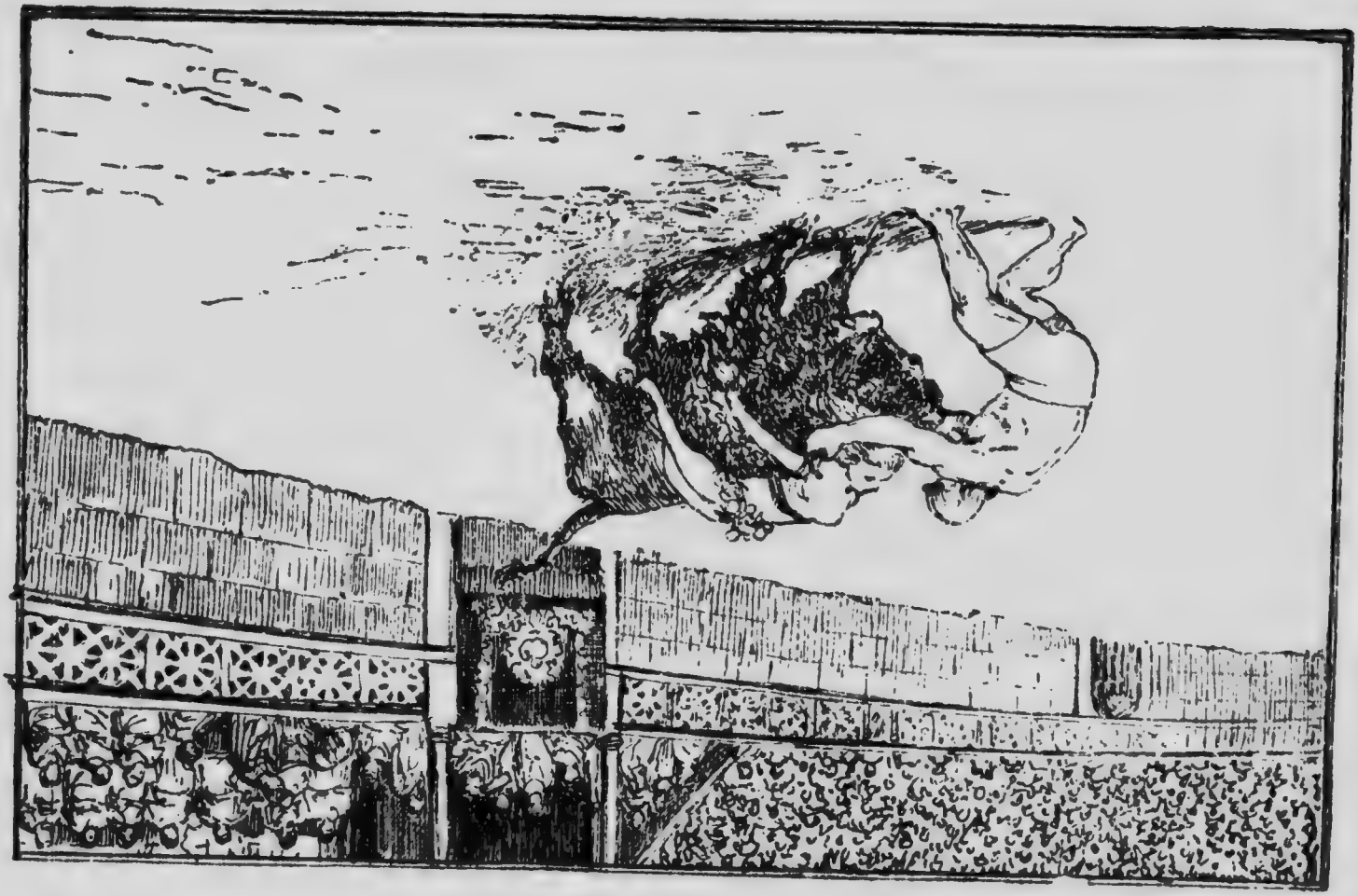

Ще хвиля і до уший близько сидячих видців дійшов якби траскіт ламаних костий, відтак зьвір повалив ся на землю зі смертельно скрученою шиєю.

Тоді великан в млї ока зсунув шнури з єго рогів а взявши дївицю на руки, став скоро віддихати.

Єго лице збілїло, волосє злїпило ся від поту, плечі і руки здавались бути облиті водою.

За хвилю якби на пів притомний підніс очи і став дивити ся на видців.

А видцї майже збожеволїли.

Стїни будинку почали дрожати від вереску кількадесятьтисячної товпи. Від часу розпочатя видовищ не памятано такого одушевленя.

Ті, що сидїли у висших рядах поопускали їх і почали сходити на низ, товплячись в переходах межи лавками, щоби блисше приглянути ся силачови. Зі всїх сторін відізвались голоси о помилуванє, уперті, що незадовго змінили ся в оден загальний оклик.

Той великан став ся тепер дорогим в очах розлюбленого в силачах народу — і першою особою в Римі.

А він пізнав, що нарід домагає ся, аби даровано єму житє і привернено свободу, але очевидно не лише розходилось єму о себе.

Якийсь час доокола розглядав ся, відтак зблизив ся до цїсарского сидженя і колихаючи тїло дївчини на випрямуваних руках, підніс очи з виразом благальної просьби, якби хотїв говорити:

— Над нею змилосердіть ся! єї освободіть! я-ж для неї се учинив:

Видці добре пізнали, чого бажав. На вид омлілої дівчини, що при величезній стати Ліґа здавалась малою дитиною, зворушенє огорнуло товпу, лицарів і дворян.

Здавалось, що то батько жебрає милосердия для дитини. Здавлені голоси стали благати для обоїх о милосердиє.

В невдовзї одушевленє ще більше огорнуло товпу. Натовп почав тупати і вити. Голоси, що кликали о помилуванє прямо стали ся грізні. Тисячі видців з полиском гнїву в очах звернуло ся до Цезара та і з затисненими кулаками. Однак той ще отягав ся і вагав ся.

В правдї на смерти Лїґії єму нїчого не залежало, але волїв би бачити тїло дївчини попороте рогами бика або подерте кловами зьвірів. Єго жорстокість знаходила в таких видовищах розкіш, а нарід хотїв єго єї позбавити. На сю згадку очи єго запалали гнївом.

Отже почав дивити ся, чи принайменше межи дворянами не добачить звернених на низ пальців на знак смерти. Але Петроній держав піднесену долоню в горі, Вестінус також давав знак ласки. Те саме робили і всї інші дворяни, урядники, войскова старшина і нарід.

На той вид Цезар відняв шкелко від ока з виразом погорди і обиди, підчас коли Тіґелїн похилив ся і сказав:

— Не уступай, пане: маємо жовнїрів.

Тодї Нерон звернув ся в бік, де коменду над війском держав строгий і цїлою душею єму відданий Флявій — і побачив незвичайну річ. Лице старого жовнїра було грізне, але залите слезами і тримав піднесену руку в гору на знак помилуваня.

Тимчасом нарід як скажений кричав:

— Убійник матери! Палїй.

Нерон настрашив ся. Споглянув ще раз на Флявія на жовнірів. Бачучи всюда насуплені брови, зворушені лиця і впялені в него очи, дав знак ласки. Тоді громи оплесків з гори в долину розлягали ся, а цирк гомонів радісними окликами.

* *
*

Чотирех невільників несло обережно Лігію до дому Петронія, а Вініций і Урзус ішли побіч і спішились, щоби як найскорше віддати ю в руки лікаря. Ішли мовчки, бо по подіях того дня не могли здобути ся на розмову. Доси був Вініций як ся на пів притомний. Безконечна радість і вдячність для Христа наповнила єго душу. А Урзус глядів в небо засіяне звіздами і молив ся.

Ішли спішно серед улиць, що на них блистіли сьвіжо взнесені доми в місячнім блеску. Місто було пусте. Доперва коли доходили до дому, Урзус перестав молити ся і почав по тихо говорити, як би бояв ся збудити Лігію:

— Пане, то Христос освободив ю від смерти.

А Вініций відказав:

Най буде прославлене Єго Імя.

Єго обняла велика охота кинути ся на землю обняти ноги Спасителя і дякувати єму за чудо та милосердиє.

XVI.

МУЧЕНИЧА СМЕРТЬ АПОСТОЛА ПЕТРА І ПАВЛА.

Вістка о чуднім освободженю Лїгії скоро рознесла ся серед недобитків християн, що дотепер спасли ся. Визнанцї почали сходити ся, щоби оглядати сю, над котрою явно виявила ся ласка Христова. Всї слухали Урзуса, що оповідав о якійсь силї, що в нім відізвала ся і о голосї, що диктував єму бороти ся з диким зьвірем. Християн далїй виловлювано і призначувано на слїдуючі ігрища. Хотяй римский нарід не вірив, щоби християни були справниками пожежі міста, однак оголошено їх ворогів народу і право против них тревало в давній силї.

Апостол Петро довго не сьмів показати ся в домі Петронїя, однак в кінци одного вечера Назарий обвістив єго прихід. Лїгія, що вже власними силами ходила і Вінїций вибігли на єго стрічу і стали обіймати єго ноги, а він витав їх з тим більшим зворушенєм, що вже не много овець лишило ся в тій отарі, над котрою провід поручив му Христос, а над котрої долею плакало тепер єго серце. Тож коли Вінїций сказав му: „Пане! ізза тебе Спаситель повернув ю менї“, — він відказав: „Повернув ю тобі ізза

твоєї віри — і тому, щоби всї уста, що Єго визнавали, не умовкли. І очевидно думав о тих тисячі своїх дїтий, пороздираних дикими зьвірами, о тих хрестах, що ними були набиті арени і о тих огненних стовпах в огородах Цезара, бо говорив то з великим жалем. Вінїций і Лїґія також запримітили, що єго волосє цїлком побілїло, ціла стать згорбатїла, а в лици мав тїлько засумованя і терпіня, якби перейшов через ті всї болї і муки, через котрі перейшли жертви заїлости і бішености Нерона. Але вже обоє розуміли, що коли Христос піддав ся муцї і смерти, нїхто не може від неї ухилити ся. Однак краяло ся в них серце на вид Апостола, пригнетеного бременем лїт, працї і болю. Тому Вінїций, що за кілька днїв мав відвести Лїґію до дому Авлїїв, котрі вже давно виїхали з Риму, став благати, аби розом з ними покинув місто.

Але Апостол поклав на єго голову руку і сказав:

— Ото чую в души слова Господа, котрих над Тиверіядским озером до мене сказав: „Коли ти був молодшим, ти опоясував ся і ходив, куди ти хотїв, але коли постарієш ся, випрямуєш твої руки, а інший опояше тя і поведе, де ти не хочеш“. Отже справедливо, щоби я пішов за моєю отарою.

А коли замовкли, не розуміючи, що говорить, додав:

— Мій труд доходить кінця, але гостинність і спочинок знайду доперва в домі Господа.

Відтак звернув ся до них і говорив:

— Памятайте мене, бо я вас полюбив, як отець любить свої дїти, а що в житю будете робити, робіть на славу Господа.

Так говорячи, підніс над ними свої старі, дріжучі долоні і благословив їх. А они тулили ся до него, чуючи, що то є може послїдне благословенє, яке одержують з єго рук.

* *
*

Кілька днів пізнїйше приніс Петроній грізні вісти з палати Цезара. Там відкрито кількох християн і найдено у них листи Апостолів Петра і Павла. Тіґелїн знав, що Апостол Петро перебував у Римі, але думав, що і він згинув разом з тими сотками мучеників. Тепер виказало ся, що оба начальники нової віри є при житю; отже порішено їх відшукати і доконче схопити, бо здавало ся, що доперва з їх смертию корінь нової віри буде вирваний. Петроній чув, що сам Цезар видав приказ, щоби в протягу трех днів Петра і Павла увязнити і що цїлі відділи жовнїрів вислано на Затибрє для перетрусу.

На сю вість всї в серцях затрівожили ся, а Вінїций і Урзус, взявши темні плащі з каптурами, сейчас поспішили до дому вдови, аби остеречи Апостола.

Урзус і Вінїций застали Петра, окруженого горсткою вірних.

На вістку о близькій небезпецї смерти, Назарий вивів всїх укритим походом до огородової брами, а відтак до опущеного підземелля, віддаленого кілька сот кроків від брами міста. Знайшовши ся в тій криївцї, почули ся безпечними і при сьвітлї каганця стали радити ся, як ратувати їм дороге житє Апостола.

— Пане — сказав Вінїций — най завтра досьвіта Назарий виведе тебе в гори. Там тебе відшукаємо і заберемо до Антіюм, де чекає корабель, що має нас перевести

до моїх дібр і до Авлїїв, котрим хочу віддати Лїгію перед єї шлюбом.

Також і інші ріжно єго намовляли. А він лиш з легка головою потряс, але вже не говорив, що ре покине Рим.

— Дїти мої! — відізвав ся — хто знає, коли менї Господь назначить конець житя?

Але сьвятий старець задумав ся і вагав ся, що має учинити, бо вже від давна в єго душу вкрадала ся непевність.

Думав, що жива правда не згине і мусить переважити, але часом думав, що ще не прийшов єї час.

Часом єму здавало ся, що коли сам покине Рим, вірні підуть за ним, а він заведе їх тодї аж ген, до тїнистих гаїв Галилеї, де Христос научав над тихим плесом Тиверияцского озера, до спокійних пастухів, як голуби, або як вівцї, що пасуть ся там, серед цьвітів. І щораз більша туга за морем і Галилеєю обняла рибацке серце, щораз частїйше слези напливали до старечих очий.

Але коли вже постановив, огорнув го нечайний страх і неспокій. Як покинути то місто, що в нім тілько конаючих уст давало сьвідоцтво правдї? Чи він один має від того усунути ся? І що відповість Господу, коли почує слова: „Се они умерли за свою віру, а ти утїк?

Ночи і днї минали му в журбі і гризотї. Він чув більшу муку від тих, що їх кати призначували на жертви. Часто вже зарево білило дахи домів, а він ще кликав в глубинї розжаленого серця:

— Господи, чому Ти менї ту казав прийти і в тім гнїздї злого заложити Твою столицю?

Трийцять чотири роки, від смерти Христа не найшов відпочинку. З костуром в руцї обходив сьвіт і оповідав

„добру вість“. Єго сили вичерпали ся в подорожах і трудах, аж в кінци, коли в тім місті, що було головою сьвіта, утвердив діло Учителя — одно страшне навіянє злости єго знищило і бачив, що наново треба почати борбу. Часом думав, що не єму мірити ся з Цезаром Риму і що того діла може лиш сам Христос довершити.

Ті всї гадки перебігали через єго заклопотану голову, коли слухав просьб послїдної горстки своїх вірних, а они, окружаючи єго щораз тїснїйшим колесом, повтаряли благальними голосами:

— Хорони ся, Пане! хорони ся! — і нас виведи з під могучости Цезара.

В кінци Лїк похилив перед ним свою умучену голову і почав говорити:

— Пане! тобі Спаситель казав пасти Єго вівцї, але вже ту їх нема, або завтра їх не буде, отже іди там, де їх ще можеш відшукати. Що зискаєш, коли лишиш ся в Римі? Коли над тобою, Учителю, розпалїє пекольна ніч, тодї ті, що їх серце вже упало, будуть думати, що Нерон сильнїйший від Христа! Ти є камінь, на котрім збудована Божа Церков. Дай нам умерти, але не допусти на побіду негідника над Божим Намісником і не вертай ся сюди, доки Господь не покарає того, котрий виссав невинну кров...

Слези спливали по лици Петра; хвилину тревав у тихій молитві а відтак підніс ся, витягнув над молячими ся долонї і сказав:

— Най Імя Господа буде прославлене і най стане ся Єго воля!

* * *

Слїдуючого дня досьвіта дві темні постати посували ся дорогою до розляглих рівнин.

Одною з них був Назарий, другою — Апостол Петро.

Небо на сході почало рожевіти і розяснювати недалекі гори. Мрака рідла, відслонюючи щораз ширший вид на рівнину доми, кладовища і купи дерев.

Нечайно сонце вихилило ся поза просмик гір, але рівночасно дивний вид ударив в очи Апостола. То єму здавалось, що золотистий круг, місто взносити ся на Небі висше і висше, скотив ся зі взгіря і сунув ся по дорозі.

Тоді Петро задержав ся і сказав:

— Чи видиш ту ясність, що д нам зближає ся?

— Нічого не бачу — відказав Назарий.

Але Петро за хвилю відізвав ся, заслонивши очи долонею:

— Якась постать іде до нас в сонічнім блеску.

Однак до їх уший не доходив найменший відголос кроків. Наоколо було зовсім тихо, Назарий лиш бачив, що далеко дрожать дерева, якби їх хтось потрясав, а блеск сходячого дня щораз ширше розливав ся по рівнині. І став з зачудованєм глядіти на Апостола.

— Пане! що тобі? — неспокійно закликав.

А з рук Петра подорожний костур висунув ся на землю, очи гляділи неповорушно перед себе, уста були отверті, на лици відбивав ся подив, радість і одушевленс.

Нечайно впав на коліна з випрямуваними перед себе руками, а з єго уст вирвав ся оклик:

— Христе! Христе!...

І припав головою до землї, якби цїлував чиїсь ноги.

Довго тревала мовчанка, відтак в тиші відізвали ся слова старця:

— Куди ідеш, Господи?

І Назарий не чув відповіди — але до уший Петра дійшов сумний і солодкий голос, що говорив:

— Коли ти покидаєш Мій нарід — до Риму спішу, аби мене вдруге розпяли на хресті.

Апостол лежав на земли з лицем в порості, без руху і слова. Назариєви вже здавало ся, що омлїв, або умер, але він в кінци встав дрожачими руками підніс паломничу палицю і нїчо не говорячи, завернув до міста.

А хлопя се бачило і повторило як відголос:

— Куди ідеш, Пане!

— До Риму — відповів тихо Апостол.

І вернув.

* *
*

Павло, Лінус і всї вірні приняли го з подивом і трівогою тим більшою, що якраз досьвіта, по єго відходї, жовнїри окружили дім вдови і шукали в нім Апостола. Але він на всї питаня і ради відповідав їм лише радісно і спокійно:

— Я бачив Господа! Я бачив Господа!

І ще того вечера удав ся на кладовище, щоби научати і хрестити. І від тодї приходив там що дня, а заним стягали ся щораз численнїйші товпи. Мучеництво вірних стало видавати обильний плід. Ті, що їм досить було злочинів і бішености, ті, що їх житє було житєм недолї і гнету, всї пригноблені, всї засумовані, всї нещасні, приходили слухати дивної вісти о Бозї, що з любови для людий дав розпяти ся і відкупив їх провини.

А Петро зрозумів, що анї Цезар, анї єго війско не зможе поконати правду. Зрозумів також, чому Господь за-

вернув єго з дороги: то се місто гордости, злочину, розпусти і могучости зовсїм ставало ся Єго містом.

І Петро не відпочив в труді коло здобуваня людских душ для Христа, аж до часу, коли відділ жовнїрів єго забрав з помежи вірних, аби замкнути у вонких мурах вязниці. Ігрища були скінчені, отже він мав сам згинути, а на закінченє Божої служби було єму дане перед смертию зловити дві душі. Два жовнїри приняли хрещенє з рук Божого рибака.

Рідтак надійшла година муки. Старого Апостола піддано насамперед приписаній правом карі бичованя, а слїдуючого дня вивелено за мури міста, де мав понести кару на хресті. Жовнїрів дивувала товпа, що від рана зібрала ся перед вязницею, бо в їх понятю смерть простого чоловіка не повинна розбуджувати тілько одушевленя. Однак не знали, що той хоровід не складав ся з [illegible] але визнанців, бажаючи відпровадити на місце [illegible] Апостола. Вже сонце знизило ся трохи д[illegible] погідний і тихий день. Петрови зі згляду на [illegible], не казали нести хрест, бо думали, що єго [illegible], анї також не заложено єму на шию вил, [illegible] не обтяжувати хід.

Ішов вільний і вірні могли го докладно бачити. В часї, коли серед желїзних жовнїрских шеломів показала ся єго біла голова, розляг ся в товпі плач, але майже сейчас перестав, бо лице старця мало в собі тілько погоди і таку ясну радість, що всї думали, що то не жертва іде на страченє, але побідник відбуває триюмфальний похід.

Отже було так. Рибар, покірний і схилений, ішов тепер випрямуваний, зростом висший від жовнїрів, повний поваги. Нїколи не бачено в єго поставі тілько поваги.

Могло здавати ся, що не монарх посуває ся, окружений людьми і жовнірами. З всіх сторін піднесли ся голоси:

— Ті Петро відходить до Господа.

Всї, мабуть забули, що єго чекає мука та смерть. Ішли торжественно зібрані, але спокійно, чуючи, що від смерті на Голготі нічого не лишило рівно великого і що як тамтота відкупила цілий сьвіт, так ся має відкупити се місто.

Люди задержували ся по дорозї і чудувались на вид того старця, а визнавці спокійно їм говорили:

— Глядіть, як умирає праведний, що знав Христа і оповідав правду та любов по сьвіті.

А они впадали в задуму, відтак відходили говорячи:

— Дійсно, не міг бути неправедним.

По дорозї замовкли верески і уличні крики. Дружина посувала ся серед сьвіжо рибудуваних домів, серед білих сьвятинь, над котрими висїло глубоке Небо, спокійне і блакитне. Ішли тихо: лиш часом забрязчало оруже жовнірів або шепіт молитв. Петро їх слухав і лице ясніло му щораз більшою радостию, бо єго взір ледво міг огорнути ті тисячі приклонників. Чув, що доконав дїла і вже знав, що та правда, котру ціле житє оповідав, всьо залле, як филя і що вже нїчо не зможе ю повздержати.

А так розважаючи, підніс до гори очи і говорив:

— Господи, Ти казав менї підбити той город, що панує над сьвітом, я підбив. Ти приказав заложити в нїм Свою столицю отже я ю заложив. То тепер Твоє місто, а я іду до Тебе, бом дуже струдив ся.

Отже переходячи попри сьвятиню, їм говорив:

— Сьвятинями Христа будете.

Дивлячись на рої людий, що пересували ся перед єго очима, їм говорив:

— Христовими слугами будуть ваші діти.

І ступав в почутю сповненого підбою, сьвідомий своєї заслуги, сьвідомий сили, великий. Вірні з Затибря прилучали ся до походу і учинила ся така густота людий, що сотник, що доводив жовнїрями, в кінци догадавши ся, що веде якогось Архиєрея, котрого окружають вірні, занепокоїв ся, що має мало жовнїрів. Але анї один оклик обуреня не відізвав ся в товпі.

Лиця були переняті величию хвилї, торжественні і рівночасно повні ожиданя, але декотрі приклонники, пригадуючи собі, що при смерти Господа з перестраху земля розступала ся, а померші вставали з гробів, думали, що і тепер може наступлять якісь знані знаки, по котрих віками буде памятна смерть Апостола.

Але доокола було спокійно. В кінци похід затримав ся. Жовнїри взяли ся тепер копати яму, інші положили на землю хрест, цьвяхи і молоти, чекаючи, доки не скінчать ся приготованя, а товпа завсїди спокійна і скуплена, наоколо приклякала.

Апостол звернув ся в останнє в сторону міста. З далека, трохи в долинї було видно блискучу ріку, а над нею, ген, взгіря облїплені домами, величезне людске муравлиско, котрого кінцї зникали в блакитній мрацї.

А Петро окружений жовнїрами споглядав так на них, якби споглядав володар і князь на свою спадщину — і єму говорив:

— І моє є вибавлене!

Сонце сильно хилило ся д заходови та стало ся великим і червоним. Небо стало бити незмірним блеском. Жовнїри зблизили ся до Петра, аби єго розібрати.

Але він, з молитвою на устах, нечайно випрямував ся і витягнув високо правицю.

Кати задержали ся, якби онесьмілені єго поставою; вірні також задержали віддих в грудях, думаючи, що хоче промовити і надійшла велика тишина.

Одначе він не говорив нічого, лиш взором великої любови, обняв, здавало ся, цїлий сьвіт і почав випрямуваною правицею робити знак хреста, благословлючи в годинї смерти — на схід і захід, північ і полудне...

* *
*

А в той сам чудовий вечер інший відділ жовнїрів провадив іншою дорогою і Павла з Тарзу. Два Апостоли разом працювали для Господа і разом Господь покликав їх по вічну нагороду. Лиш іншою смертию оба згинули, бо Павла засуджено на стятє голови. І також за ним ступала громада вірних, що їх навернув. Єго гадки, як і Петрові, були спокійні і погідні. Єго очи гляділи в задумі, що перед ним простягла ся і на гори, затоплені в сьвітлї. Пригадував собі свої подорожі і труди та борби, в котрих побіджав, о Церквах, котрі заложив по всїх землях і за всїми морями і думав, що добре заслужив на відпочинок. Чув, що єго сїйбу вже не розвіє вітер злости — і незмірна погода сходила на єго душу.

І собі пригадав, як учив любови людий, як ім говорив, що хотьби віддали все майно на убогих і посїли всї таємницї і всї науки, нічим не будуть без любови.

Цїлий вік житя минув ся єму на науцї людий такої правди. А тепер собі в души говорив: Яка сила їй дорі-

внає і що ю побідить? Чи зможе ю Цезар придавити, хотяйби два рази мав тілько війска, два рази тілько міст і морий, землї і народів?

І ішов по нагороду як побідник!

В кінци дружина покинула велику дорогу. Звернув на схід вузкою стежкою. Коло жерела сотник задержав жовнїрів, бо надійшов час.

А Павло в послїдне підніс очи, повні незмірного спокою до відвічного вечірного блеску та молив ся.

Так надійшов час, але він бачив перед собою велику дорогу з рож, що вела до Неба і в души собі говорив:

— Я добре потикав ся, віру заховав, званя довершив, на конець призначено менї вінець справедливости.

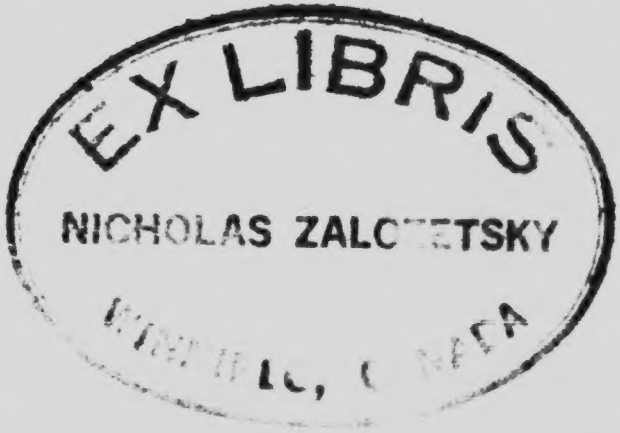

XVII.

ПОБІДА ХРИСТОВОЇ ЦЕРКВИ.

А Рим бісив ся як давнійше. Ще заки Апостолам вибила послїдна година, викрито, що жмінка підданих, що вже довше не могли зносити жорстокого правлїня Нерона, хотїла єго позбавити житя.

По тій вісти настала так страшна кісьба найвисших голов в Римі, що здавало ся, що Нерон нікого не лишить при житю.

Жалоба впала на місто, страх розсїв ся по домах і серцях — але не було вільно виявляти жалю по умерших. Хоровід мар, що тягнув ся за Нероном, збільшав ся з кождим днем.

А між тим з низу на ґрунтї, пересяклім кровию і слезами виростала тихо, але щораз могучше Петрова сїйба.

В кінци — минув ся Нерон, як минає вітер, буря або пожар — а Церков сьвятого Петра все панує в місті і у сьвітї.

Конець.